זשעלעכאווער בולעטין

צווייטער יאָרגאנג, נו. 8-7, שיקאגא, יולי־אויגוסט, 1950, אב־אלול תש״י

יצחק מאיר וויסענבערג

געבוירן אין זשעלעכאָוו אויגוסט, 1881 — געשטאָרבן אין לאָגיאנאיוא

לעבן וואַרשע, דעם 13טן אויגוסט, 1928.

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

באַשטייערונגען פאַרן וויסנבערג בולעטין

אהרן שידלאָוויטש, טרינידאד	5.00
פיליפ מייסטער, שיקאַגא	10.00
פאַמיליע אַלטמאַן לאָס אַנזשעלאָס	5.00
אברהם פריד, ניו־יאָרק	3.00
אברהם וואַטניק באַראַנקיללאַ	10.00
בנימין וואַטניק	10.00
יוסף וואַטניק	5.00
ישראל מאיר לוקאָוויעצקי	2.00
פרויען גרופּע אין באַגאטא	50.00
פון בולעטין נומער 6	125.00
צוזאַמען	225.00

לעצטנס געשיקטע הילף

א.ו.י. אין ישראל שפייז פעקל	13.00
(דאָס געלט פון פרויען גרופּע אין באגאטא)	
זשעלעאָוער קאָמיטעט אין פוילן	25.00
(דאָס געלט פון פרויען גרופּע אין באַראַנקיללאַ)	
פאַרן קאָמיטעט אין ישראל	132.50
(געשיקט פון די זשעלעכאָוער אין מעדעללין)	
פאַרן קאָמיטעט אין ישראל	12.00
(געשיקט פון די זשעלעכאָוער אין סאן פאולא, בראַזיל)	

אינהאלט:

י. מ. ניימאן — י. מ. ווייסנבערג קעמפער און מארטירער 3

י. גאלדקארן — די לעגענדע ווייסנבערג — — — — — — 6

נחמן מיזיל — יצחק מאיר ווייסענבערג — — — — — — 9

ב. מארק — ווייסענבערג, דער דינאמישער שרייבער — — — 13

לעאָ קעניג — דער בונטאר פון דער יידישער ליטעראטור — 24

ש. אפטער — איטשע מאיר ווייסענבערג — — — — — — 28

יעקב פעלהענדלער — יצחק מאיר ווייסנבערג'ס קאמף
און בייטראג — — — — — — — — — — — — — 37

משה באקאל — לייענענדיק א. מ. ווייסנבערג'ס „א שטעטל" 41

שלמה ברוינסקי — איטשע מאיר ווייסענבערג און
זיין משפחה — — — — — — — — — — — — — — 46

חוה עלבוים — דעראינערונגען — — — — — — — — — — 59

ש. ניגער — י. מ. ווייסנבערג — — — — — — — — — — 62

א. וו. יאסני — זשעלעכאוו אין דער יידישער ליטעראטור 69

דר. ל. זשיטניצקי — ווייסנבערג די טראגישע פער-
זענלעכקייט פון דער יידישער ליטעראטור — — — — 74

יעקב באטאשאנסקי — ווייסנבערג, דער טראגישסטער
פון די יידישע שריפטשטעלער — — — — — — — 77

פייוול ראטשטיין — י. מ. ווייסנבערג, זיין שאפן און קאמף 95

משה קנאפהיים — זכרונות וועגן י. מ. ווייסענבערג — — 100

מיר צאלן אַ חוב

מיט דעם נומער, געוויידמעט דעם אַנדענק פון שריפטשטעלער, י. מ. וויסנבערג, צאָלן מיר, זשעלעכאָווער לאַנדסלייט, אַ חוב וואָס מיר זיינען שולדיק געבליבן אונזער באַרימטן פּאַרשטאַרבענעם לאַנדסמאַן און בן־עיר.

עס איז פיינלעך, אַז אַ שטאָט ווי זשעלעכאָוו, מיט אַ נעץ פון געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס, ביבליאָטעקן, לייענ־זאָלן, און לאַנדס־לייט וואָס זיינען מפוזר ומפורד איבער גאַר דער וועלט — לאַנדסלייט וואָס האָבן זיך געהאַלטן פאַר אויפגעקלערטע און קולטור־מענטשן, — האָט דערלויבט אונזער זשעלעכאָווער קינסטלער, אונזער איין־איינ־ציקן וויסנבערגן, צו ליידן הונגער און דחקות, וואָס האָבן אַזוי פאַר־אומערט זיין לעבן.

און ווי דאָס טוט נאָך מער ווייַ היינט צו טאָג, ווען מיר האָבן אַזאַ קליינע צאָל לעבן־גיבליבענע זשעלעכאָווער, צעשפרייט איבער דער וועלט, צו ווייסן, אַז אויך מיר זיינען נישט פריי פון שולד. ערשט לעצטנס האָבן מיר זשעלעכאָווער, אַ דאַנק אונזער בולעטין, אָנגעהויבן זיך צוטוליען איינער צום אַנדערן און מאַכן אַ חשבון פון דעם וואָס איז אונז געבליבן פונם חורבן און שעת־חירום, און צווישן דאָס ביסעלע וואָס איז אונז געבליבן, האָבן מיר דערזען, אויך דעם גרויסן אוצר וואָס אונזער קינסטלער האָט אונז איבערגעלאָזן בירושה. און מיט וויטאָג שאָצן מיר ערשט אַפּ — ווען מיר דערפילן אונזער הייליקן חוב — אויף וויפיל רייכער מיר, און די יידישע ליטעראַטור מיט אונז, וואָלטן געווען ווען מיר זאָלן געווען האָבן געטאָן אונזער חוב צו וויסנבערגן.

און וויסנבערג איז דאָך געווען דורכאויס אַ זשעלעכאָווער! מיר ווילן דעריבער, מיטן היינטיקן נומער, אויפשטעלן אַ זשעלעכאָווער דענקמאָל אונזער גרויסן לאַנדסמאַן, באַקענענדיק די יידישע בעסערע וועלט, ווי אויך אונזערע אייגענע זשעלעכאָווער מיט דעם וואָס וויסנ־בערג איז געווען.

איצט, 12 יאָר נאָך זיין טויט, נאָכדעם ווי מיר האָבן געהאָט אַזעלכע אומגעהויערע פאַרלוסטן, איז אונזער ציל ממשיך־זיין די אַרבעט, וואָס איז מיט וויסנבערגס טויט איבערגעריסן געוואָרן, און מיר ווילן אויך, אַז דער המשך זאָל זיך אויסשפרייטן אין יעדן ווינקל פון דער וועלט, וואו נאָר זשעלעכאָווער געפינען זיך און וואו יידיש לעבן וואָקסט אין געדייט. כבוד זיין אַנדענק!

י. מ. ניימאַן

י. מ. ווייסנבערג, קעמפער און מאַרטירער

(ביאָגראַפישע נאָטיצן)

ביים קבר פון י. מ. ווייסנבערג, לינקס: גענעדיל, ווייסנבערג׳ס טאָכטער; רעכטס: בוימאַן, טאָכטער פון ווייסנבערג׳ס אַ פריינט.

י. מ. ווייסנבערג איז געבוירן געוואָרן אין יאָר 1881 אין זשעלעכאָוו אין אַן אָרעמער פאַמיליע. זיין דערציאונג האָט ער באַקומען אין חדר. פון זיינע אינגסטע יאָרן איז ער געווען אַן אַרבעטער. ביז 25 יאָר האָט ער זיך פאַרנומען מיט פאַרשיידענע מלאכות אין ווארשע און אין לאָדז.

אין יאָר 1904 האָט ער פֿאַרעפֿענטלעכט זיינע ערשטע דערציילונגען אין „י. ל. פּרצ׳ס ביבליאָטעק״. אין יאָר 1906 איז דערשינען זיין „שטעטל״, אין וועלכן עס ווערט געשילדערט די יידישע רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג.

אין דער צייט פון דער מלחמה האָט ער צוזאַמען מיט דר. ב. צפּור אַרויסגעגעבן די „יידישע זאַמלביכער״, אין וועלכע עס האָבן זיך גרופּירט אַ רייַ אָנפאַנגער. אין יאָר 1923 האָט ער באַזוכט אוקריינע אין אַמעריקע. שפּעטער, צוריקקומנדיק קיין פוילן, האָט ער אַרויסגעגעבן אַ רייַ אויסגאַבן, ווי „דער שטראָם״, „אונזער האָפענונג״ און אַנד.

ער האָט אויך פֿאַרעפֿענטלעכט א רייַ דראַמען.

שפּעטער האָט ער באַקומען די ערשטע פּרעמיע פֿאַר פּראָזע פון דער יידישער קהילה אין ווארשע.

זיינע ווערק זענען דערשינען אין אייניקע אויסגאַבן. פון זיין לעצט ווערק „אין דער טיפֿער אייביקייט״, וואָס האָט געדאַרפט פֿאַרנעמען צען בענדער, זענען צוויי דערשינען און אין מאַנוסקריפּט זענען פֿאַרבליבן נאָך אייניקע בענדער.

זיינע ווערק זענען איבערגעזעצט געוואָרן אויף פויליש, רוסיש, דייטש, ענגליש, פראַנצויזיש, שפּאַניש און אַנדערע שפּראַכן.

ער האָט אויך איבערזעצט אויף יידיש „טויזנט און איין נאַכט״.

ער איז געשטאָרבן יונג, אין עלטער פון 57 יאָר, אין שוועריע נויט, ווערנדיק פֿאַרצערט פון דער קראַנקייט.

ביז צום לעצטן טאָג פון זיין לעבן איז ער געווען אינמיטן קאַמף, — פֿאַרהעצט פון קעגנער און באַיובעלט פון באַגייסטערטע פרייַנט.

מענטשן זענען שוואַך, און זיי ענטפערן, ווי מען גריסט זיי, און זיי מעסטן מיט דער מדה כנגד מדה. עס איז אַבער דאָ אַן אַנדער מאָס, אַ מער אָביעקטיוו, אַן אייביקע.

און דער אורטייל פון דער יידישער ליטעראַטור־געשיכטע וועט מעסטן י. מ. וויסנבערגן מיט אַ מאָס, וואָס מעסט נישט לויט קלייניכע טאָג־קאַמפן.

און דער אורטייל וועט זיין: עס איז געשטאַנען איינער פון די קלאַסיקער פון דער יידישער ליטעראַטור, אַ פונדאַמענטבויער, אַ מייסטער פון דער נאַוועלע.

ער איז פון די וויניקע שרייבער, וואָס האָבן געשאַפֿן אַ נוסח, אַ שולע, און באַאיינפלוסט אַ רייַ שריפטשטעלער.

ער האָט דער ערשטער אַרייַנגעברענגט דעם מאָטיוו פון קרעפּטיקייט און אַ געזונטן רעאַליזם.

אַ גרויסער פּלאַסטיקער; אַ גרויסער פֿאַרמער.

אָבער אונטער דער שאָל פון רעאַליזם האָט זיך, ווי אַ בלויער פֿאָדעם, דורך זיין שאָפן אַדורכגעצויגן דאָס העכערע, דאָס צאַרט־דיכטערישע.

דער טיפּישער פֿאַלקס־מענטש האָט מיט אַ רירנדיקער צארטקייט אויך

גענומען דאָס רעליגיעזע, ווי דעם „בעל־תשובה", „מזל־טוב" און אַנדערע ווערק, וואו ער האָט דאָס פאָלקסטימלעכע דערגרונטעוועט ביז צום שורש און פאַרפיינערט.

אין זיין שאַפן איז דאָ אַ יידיש אור־געפיל: דער קאַמף פאַר יושר. ער האָט געשילדערט דעם טראַגישן גורל פֿון לַיידנדיקן מענטש, וואָס ווערט אויסגעלאַכט און אויסגענוצט דורך די מעכטיקערע.

שטייענדיק אויפן באָדן פון רעאַלן און ווירקלעכן, האָבן זיינע העלדן אַ הויך פון העכערן, אַהינטער־גרונד פון אייביקן.

אַ מענטש פון קאַמף איז ער געווען; ווען ער האָט געהאַסט, האָט ער גע־האַסט מיט אַלע פיבערן פון זיין נשמה, ריקזיכטלאָז, ביז צו דער עקסטרעמסטער שאַרפקייט; ווען ער האָט געליבט האָט ער געליבט מיט ערפורכט, מיט באַ־וואונדערונג, מיט אַנטציקונג.

מען דאַרף אורטיילן אַ מענטש, לויט זיינע שפּיצן־לייסטונגען.

און אַ פאַקט איז, אַז י. מ. ווייסנבערג, שטייענדיק אין לִיטעראַרישן קאַמף און אָפט בלאָנדזשנדיק, — האָט דאָך אַרײַנגעפירט אין דער יידישער לִיטעראַטור אַן עוזר וואַרשאַווסקי, אַ האַראַנטשיק, אַ יחיאל לערער און אַנדערע.

ער האָט געהאַט אַ וואַך אויג פאַר אַ טאַלאַנט, אין וועלכן ער האָט געגלויבט.

אַלס שריפטשטעלער, איז י. מ. ווייסנבערג אַ רעפֿרעזענטאַנט. אין אַלע אַנטאַלאָגיעס פון דער יידישער לִיטעראַטור אין אַלע מעגלעכע שפּראַכן, פאַרנעמט י. מ. ווייסנבערג אַ בכבודיקן אָרט.

כל זמן עס וועט זיין אַ יידישע לִיטעראַטור, וועט דער נאָמען י. מ. ווייסנבערג לייכטן אין איר.

י. מ. ווייסנבערג איז געווען אומרו אין פולן זין פון וואָרט, און עס פאַסט נישט פאַר אים דער אויסדרוק: „זאָל אים די ערד גרינג זיין". וואָרום דער אומרו איז ער, און אויך אין שויס פון דער ערד, וועט ער פערמענטירן און אַרויסרופן בלום און בליאונג. דער אומרו איז ער געווען, און אַ שטיק לעבע־דיקער פאַרוואורף איז ער געווען און אַ שטיק געוויסן איז ער געווען.

ער איז געווען די אָפּאָזיציע פון איר קעניגלעכער מאַיעסטעט, די יידישע לִיטעראַטור.

ער איז געווען ווי אַ טראַגישער סימבאָל פונם פאָלקס־טאָלאַנט, וואָס שפּראָצט אויף און ווערט דערשטיקט צוליב די טראַגישע באַדינגונגען און דאָך רייסט ער זיך אַרויס און זיגט.

מיטן טויט איז דער פענאָמען ווייסנבערג נאָך נישט געשטאָרבן.

זיינע ווערק, וואָס ער האָט איבערגעלאָזן און איבערהויפּט זיין לעצט ווערק „אין דער טיפער אייביקייט" וועט ווייטער אינטריגירן, באַאומרואיקן, און בלייבן אַ גיגאַנטישער פאַרמעסט.

ער, דער אָן־פֿשרה'דיקער האָט זיך אָפּגעזאָגט פון אַלע ערדישע גיטער

אין זיין דאָן־קיכאָטישן ריטערלעכן קאַמף פאַר אַ יידישער לִיטעראַטור, וואָס ער האָט געזען אין זיין ווייזיע.

פאַרן קבר פון אַ קלאַסיקער, פון אַ מייסטער, — בויגן די קעפּ נישט בלויז פריינד, נאָר אויך קעגנער. די ליטעראַרישע אַלעע אויפן געגנשער בית־עולם, וואו עס רוען י. ל. פּרץ, אַנסקי און ה. ד. נאָמבערג שלִיסט איין י. מ. וויסנבערגן — ער געהערט צו זיי, און די רייען פון די גרעסטע אין אונזער שריפטטום.

וואָרום ער האָט זיך אָפּט, אינמיטן געראַנגל, דערהויבן צו די העכסטע רעטענישן פון מענטשלעכן לעבן — צו דער מיסטעריע, צום גורל.

ער האָט געשאַפן אייביקע ווערטן אין דער יידישער ליטעראַטור. און ווען מיר ערן זיין אָנדענקן, ערן מיר צוגלייך די יידישע ליטעראַטור, אין וועלכער ער בלייבט אויף אייביק פאַרשריבן מיט גאָלדענע אותיות.

(היינט, 1938.)

י. גאָלדקאָרן

די לעגענדע וויסנבערג

(צו זיין 12טן יאָרצייט)

יצחק מאיר וויסענבערג געהערט צו יענעם טיפּ גרויסע שרייבער און קאַמפליצירטע פערזענלעכקייטן, וואָס אַנטפלעקן זיך פאַר אונז אין זייער פולער הויך, ערשט געזען אין דער פערספעקטיוו פון דער צייט. איצט 12 יאָר נאָך זיין טויט. פאַרשווינדן אַלע קלייניקייטן, און אומהאַרמאָנישקייטן און עס טויכט אויף פאַר אונז זיין פולע גרויסקייט — דער מייסטער און קלאַסיקער פון דער יידישער ליטעראַטור. אַזעלכע נאָוועלן ווי „אַ חוב", „דריי וועגן" א.א. זיינען שעדעוורן, ניט בלויז געמאָסטן מיט די דימענזיעס פון דער יידישער ליטעראַטור. איך מיין, אַז ס'וועט ניט זיין קיין גוזמא צו באַהויפטן, אַז אַזאַ נאָוועלע ווי „קריינדעלע" מיט אירע הויך קינסטלערישע וואַלאַרן און וואונדער־באַרע שלִימות פון געשיידערטע טיפּן, וואָלט מיט רעכט פאַרנומען אַן אָנגעזען אָרט אין ייִדער אַנדער ליטעראַטור.

וואָס איז די סיבה, וואָס דער מחבר פון „שטעטל" איז במשך לאַנגע יאָרן געווואָרן פאַרשוויגן, דערדריקט און נעגירט?

די סיבה ליגט אין דעם טראַגישן קאָמפּלעקס, וואָס רופט זיך פערזענלעכקייט.

זיינע קעגנער, וועלכע ער האָט אומרחמנותדיק אַרונטערגעריסן, גע־שטראָפט און דעמאַסקירט, האָבן אים צוגעקלעפט אַן עפּיטעט: „דאָן קישאָט".

בלי ספק איז אין ווייסנבערגן געווען עפעס פון אַ איבסן־העלד. דאָס שטעלן זיך אין קאָמף קעגן אַלע, וויסנדיק למפרע, אַז „אַלע" האָבן אין זייער רשות „אַלץ": פרעסע, שארפע צונגען און די עפנטלעכע מיינונג. אָבער ד"ר שטאָקמאַן, דער העלד פון איבסענס דראַמע „דער פיינט פון פאָלק", וואָלט ניט געווען ד"ר שטאָקמאַן דער אומדערשראָקענער קעמפער פאַר זיין אמת, ווען ער וואָלט גענומען אין באַטראַכט, אַז ער איז אַליין מיט זיין אמת קעגן דעם מולטיפליצירטן שקר, וואָס רופט זיך אָפטמאָל די „עפנטלעכע מיינונג". ווייסנבערג וואָלט ניט געווען ווייסנבערג, ווען ער וואָלט זיך אָפגעשראָקן פאַר די „טראָבלס", דיסקרימינירונגען און ממש ליידן דעם פרייז פאַר זיין קנאישן ליטעראַרישן קאָמף. ווייסנבערג איז ווי אַ כהן גדול גענשטאַנען איינזאָם אוז הייליק אין דער לשכת הגזית פון דער קונסט, און ער האָט געקעמפט קעגן אַרײַנדרינגען אין איר פון דעם „זר", דעם ליטעראַרישן בלאָפער און קאָכלעפל, דעם ניין מאָס־רייד־נדיקן, אומבאַרופענעם דעה־זאָגער; קעגן — דעם פֿאַרעוועוונ־ לעכקן ערודיט, וועמענס גאַנצע שטאַרקייט איז באַשטאַנען אין אַ פאַר צענדליק פסוקים לאַטיניש, מיט וועלכע ער האָט אָנגעפילט זיין ליטעראַריש־קריטישן „קוילעטש"...

ער האָט געקעמפט קעגן די, וואָס האָבן די קונסט, — דאָס סוווערענע גייסטיקע קעניגרייך — געוואלט פאַרוואַנדלען אין אַן אינטעלעקטועלן וואַסאַל פון דעם פאַליטישן סעניאָר.

און אין פיל גייסטרייכע און טעמפּעראַמענטפולע עסייען און אויך אין טיפע שמועסן פאַר זיינע „מתי סודו" האָט וויסנבערג, טיילמאָל שארף אפאריס־ טיש, טיילמאָל קינסטלעריש זאַפטיק באַגרינדעט זיינע אויספירונגען וועגן ליטע־ ראַטור און קונסט. ער האָט די קונסט און ליטעראַטור באַטראַכט וויי אַ פרימערע אַפּריאָריסטישע קאַטעגאָריע פון מענטשלעכן גייסט, וואָס הערט ניט קיינעם, דינט ניט קיינעם, — נאָר דעם דראַנג צו שלימות און שייַנקייט. „פאַעזיע, דאָס איז בענקשאַפט — בענקשאַפט נאָך בענקשאַפט" — שרייבט וויסנבערג. אין איינעם פון זיינע טיפזיניקע עסייען און „אונזער האַפענונג". ווי אַן אמתע קערנ־ דיקע פערזענלעכקייט, האָט ער פיינט געהאַט בתכלית־השנאה: בלאָף, פאַלשקייט און צביעות. ער האָט אַראָפגעריסן די פראַנבלעטער, מיט וועלכע מאַנכע טומלערישע לידיקייטן האָבן צוגעדעקט זייער אומקינסטלערישע און אידענ־ לאָזע נאַקעטקייט.

ער האָט באַקעמפט ביליקע רעקלאַמע — „פובליסיטי", „אפיציעלע באַנקעטן" ביי מאַנכע שרייבער.

"ניט דיין וואָסער און ניט דיינע פיש" — פלעגט ער טענה'ן, ווען מאַנכע קינסטלער פלעגן זיך פארנעמען ניט מיט זייער ענין.

ווי האָבן רעאַגירט זיינע „קעגנער" — ד.ה. די, וועלכע ער האָט געמאַכט אַלס קעגנער?

קודם־כל האָבן זיי אים פֿאַרגעסן, ווי דער שר של שכחה וואָלט זיי אַ שנעל געטון איבער די שטערנס.....

עס איז אויסגעקומען ווי ווייסנבערג, דער אייביק יונגער און שעפֿערישער גייסט, וואָלט געווען דער „לעבעדיקער מת" אין דער יידישער לִיטעראַטור. שרייבן וועגן אים לזכות האָט מען ניט געוואָלט און לגנאי האָט מען ניט געקאָנט... האָט מען טאָקע געמאַכט פֿאַרקערט ווי אין תלמודישן כלל — חבין לאדם שלא בפניו. די אינטעליגענטן, וואָס זייער אינטעלעקטועלער באַגאַזש איז טייל־מאָל ניט באַשטאַנען מער ווי אין אַ געוויסער צאָל פֿרעמד־ווערטער און שיין־קלינגנדיקע פֿראַזן האָבן אים פֿאַרגעווארפן ניט געביליקדעטקייט, פֿראָווינציאַליזם, באַגרענעצטע האָריזאָנטן א.ז.וו. דער „זשעלעכאָווער" — האָבן אירע ניזירט אַזעלכע, וואָס זיינען אין דער ספערע פון אמת'ער אידעאַלער אינטעליגענץ און קינסטלערישן כוח, ווייט ניט דערגרייכט לכרסוליו. מען האָט זיך געטשעפעט צו זיין קאָפֿריזער אַרטאָגראַפיע מיט דער באַרימטער „ה" — אַ שטייגער ווי דער, אַדער יענער אופן פון אויסלייג וואָלט געזאָגט עפעס וועזענטלעכעס וועגן עיקר מהות פון ווייסנבערגס פֿערזענלעכקייט פון שאַפן.

פֿאַרשטייט זיך, אַז „אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" און „שנאה מקלקלת את השורה". דאָ און דאָרט זיינען אין ווייסנבערגס פאָלעמישע אַרטיקלען געווען אומדערלאָזבאַרע אויסדריקן אויפן אַדרעס פון אַנגעזעענע יידישע שרייבער, וואָס אַבסטראַהירנדיק פון דער מעריטאַרישער זייט פון דעם שטרייט־ענין, איז די פֿאַרם פון דער פֿאָלעמיק, לכל־הדעות, געווען אַ שאָקירנדיקע.

ווער ס'האָט געקענט דעם מאַטעריעלן „פאָן" פון ווייסנבערגן, די אַטמאָספער פון פֿאַרביטערונג, מיט וועלכער ער האָט געאָטעמט די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן — דער וועט פֿאַרשטיין די און יענע ניט אַנגענעמע גרילצן אין זיין פֿאָלעמיק.

גרויס לדורות איז דער קינסטלער און טראָגיש אין די קאָמפּליצירטע פֿערזענלעכקייט: ווייסנבערג.

דער יידישער קלאַסיקער האָט לאַנגע יאָרן געליטן בפירוש נויט און לסוף אפילו פון טובערקולאָז. אָבער ניט געקוקט אויף די אַלע פיזישע און מאַטעריעלע נויטן זיך ניט געבראָכן. ער איז שטאַלץ געזעסן על התורה ועל העבודה אין זיין קלייַן באַטער־צימערל אין אַ קליינעם ווארשעווער האָטעל, וואו ער האָט די לעצטע יאָרן געווואוינט. זיינע מתי־סודו זיינען געווען עטלעכע שרייבער און לִיטעראַטור־פריינט ווי יחיאל לערער, מ. י. סמאָלאַרזש, ש. זאַראָמב, אייבעשיץ א.א. פון צייט צו צייט פלעגט ער זיך אַריינכאַפן קיין לאָדזש צו זיינע פֿאַרערער.

ווייסנבערגס באַזוכן אין לאָדזש, זיין „טיש־פירן" זיינען געווען געשעענישן אין לאָדזשער יידישן קולטורלעבן וועלט.

דער אינטעלעקטועלער עולם האָט דורשטיק געשלונגען די אַריגינעלע

זאָפטיקע פילאָזאָפיש־ליטעראַרישע קאָנצעפּציעס, די שיחות חולין שצריכים למוד פון דעם פאַרטרעטן מייסטער. אָבער וועגן רוב פון די לאָדזשער חסידים ווייסנבערגס קען מען, דאָכט זיך, אָנוועגדן קאָנטס באָרימטן זאָג:

„פון אַלע מיינע תלמידים האָט מיך צום בעסטן פאַרשטאַנען שלמה מיימאָן — אָבער אויך ער האָט מיך ניט פאַרשטאַנען...“

לעגענדע ווייסנבערג — דער גאָלד־האַרציקער מייסטער פון די טיפע זשעלעכאָווער פּלאָסטן האָט מיטגענומען אין דער טיפער אייביקייט — ניט בלויז דאָס אומפאַרענדיקטע ווערק אונטער דעם נאָמען — נאָר אויך דעם סוד פון זיין — זאָל זיין אפילו אומגעשליפענער — אָבער שטאַרקער און פאַרביקער פערזענלעכקייט.

(חודש־בלעטער פאַר ליטעראַטור און קריטיק, אַרויסגעגעבן דורכן פאַרלאַג „באָפרייאונג“ בים צ.ק. פועלי ציון אין דייטשלאַנד, אויגוסט, 1947.)

נחמן מייזיל (ניו־יאָרק)

יצחק מאיר ווייסענבערג

(צו זיין צוועלפטן יאָרצייט)

מיט 12 יאָר צוריק, זונטאָג דעם 14טן אויגוסט, 1938, האָט מען געפירט דעם אומרואיקן, טיף־אייגנאַרטיקן קינסטלער און מענטש יצחק מאיר ווייסענבערג צו זיין אייביקער רו, צום וואַרשעווער געזעשער בית־עלמין. דער ארון מיט דעם ווייסענבערג־גוף איז געשטאַנען אַ גאַנצן מעת־לעת אין לאָקאַל פון ליטעראַטן פאַריין (אויף טלאָמאַצקע 13). אַן ערן־וואַך פון שרייבער, קינסטלער און זשורנאַליסטן איז געשטאַנען ביים ארון. פון אינדערפרי ביז דריי ביי טאָג האָבן עטלעכע טויזנט ווייסענבערג־פאַרערער, יידיש־פּוילישע האַרעפאַשניקעס, פאַרבייגעפּילגערט אין טיפן שווייגן, אין טיפער פּיעטעט און אָפּגעגעבן דעם לעצטן כבוד דעם פאַרשטאַרבענעם, וואָס האָט געהאַט אַ שווער און נישט־גלויבלעך לעבן. אָנשטאָט בלומען און קרענץ האָבן די יידישע קולטור־און ליטעראַטור־אינסטיטוציעס בייגעשטייערט גרעסערע סומעס פאַר אַ פּאָנד אַרויס־צוגעבן ווייסענבערג׳ס ווערק. ס׳איז אויך באַשלאָסן געוואָרן אַרויסצולאָזן אַ ביאָגראַפיע פון דעם גרויסן שריפטשטעלער און מ׳האָט באַשטימט סטיפענדיעס אין די יידישע־וועלטלעכע גימנאַזיעס אין ווילנע און אין ביאַליסטאָק אויפן נאָמען פון י. מ. ווייסענבערג.

אין אַ יאָר אַרום האָבן אַריינגעמאַרשירט די היטלער־האַרדעס אינם יידישן פוילן און געוומען צעשטערן אין שטאָט נאָך דער אָנדערער — און אין דער ערשטער ריי האָבן זיי זיך געוומען אויסצוראָטן דאָס האַרץ פונם יידישן פוילן — די יידישע וואַרשע.

פון דעם אַמאָליקן גרויסן איבער דריי מיליאָניקן יידישן ישוב אין פוילן זענען פאַרבליבן חורבות און אַ קיבוץ פון קוים 75 טויזנט יידן.

עס איז אַ מאָדנער געפיל צו טראַכטן און צו ריידן וועגן אַ יידישן שרייבער, אַ יידישע פערזענלעכקייט, וואָס איז דורך און דורך געווען אַ קינד, אַ פראָדוקט, אַן אויסדרוק פונם רייכן, פיל־קאָליירנדיקן פויליש־יידנטום, פונם יידיש־פויליש מאָסע־מענטש, וועלכער האָט גרויסער יידיש־פויליש ישוב איז שוין נישטאָ!

י. מ. וועיסנבערג איז געבוירן (אין 1881) איז זשעלעכאָוו, אַן עכט יידיש־פויליש שטעטל אין שעדלעצער געגנט. ער איז געווען אויסגעקניפט און אויסגעבונדן מיט'ן לעבן, מיט'ן לעבנס־שטייגער פונם פויליש־יידנטום. ער האָט געהאַט אַ שוועך לעבן אין זיין היים און דערנאָך אין וואַרשע און אין לאָדזש. ער האָט זיך פאַרנומען מיט פאַרשיידענע מלאכות ביי די דאַמאָלסטיקע שווערע אַרבעטס־באַדינגונגען. אַליין מיט אייגענע כוחות, מיט אייגענעם וויסן און דראַנג, האָט ער אַדורכגעמאַכט דעם „לעבנס־אוניווערזיטעט" און זיך דערשלאָגן צו דעביוטירן מיט דערציילונגען אין פרצ'עס „יידישער ביבליאָטעק" אין יאָר 1904. גלייך פון די ערשטע פאַרעפנטלעכטע זאַכן האָט י. מ. וועיסענבערג צוגעצויגן צו זיך גאָר די אויפמערקזאַמקייט פון די ליטעראַרישע קרייזן מיט זיין אייגנאַרטיקער שילדערונג און מיט זיין באַזונדערער מייסטערישער פלאַס־טישקייט. אין 1906 פאַרעפנטלעכט ער זיין גרעסערע דערציילונג „א שטעטל", וואָס רעדט שוין גאָר־אַנדערע דיבורים און פירט אַרויס גאָר אַנדערע געשטאַלטן אינם שטאַרק־טראַדיציאָנעלן ליטעראַרישן שטעטל, וואָס איז געווען אונז באַקאַנט דורך מענדעלע, שלום־עליכם, י. ל. פרץ און אויך דורך שלום אַש.

מיט י. מ. וועיסענבערג'ס באַווייזן זיך אין דער ליטעראַטור איז געקומען צום וואַרט אַ נייער שיכט אינם יידישן לעבן. ביז אַהער איז די יידישע ליטעראַטור געווען אַ צווייג און אָפצווייג פון דער העברעאישער ליטעראַטור. די יידישע שרייבער זיינען בעיקר געקומען פון בית־המדרש, פון די תלמוד־חכמ'שע הייזער און קרייזן. דאָס האָט זיך געלאָזן פילן אין זייער שאַפן אויף שריט און טריט; אויך דאָן, וועלן זיי האָבן באַקעמפט און באַשטריטן די פאַרמעגלעכע, די „פני". אָנהויב 20טן יאָרהונדערט, מיט'ן וואוקס פון די אַרבעטנדיקע מאַסן, נעמען זיך אַריינרייסן אין דעם אָפגעשטאָנענעם יידישן לעבן אין שטעטל און אין שטאָט נייע לאָזונגען, נייע געדאַנקען, נייע דרייסטע פאַרמעסטן. דאָן הויבט זיך אויך אָן א צופלוס פון נייע שאַפערישע כוחות אין דער יידישער ליטעראַטור. י. מ. וועיסענבערג איז געווען איינער פון די סאַמע שטאַרקסטע און אויסגעשפראָכנסטע געשטאַלטן אין דער יידישער ליטעראַטור אָנהויב היינטיקן יאָרהונדערט, וואָס זענען געקומען פונעם יידישן שוואַרצערד.

און נאָך מער האָט זיך אויסגעטיילט י. מ. וועיסענבערג מיט זיינע טיפן און מיט זיין האַרבן וואָרט נאָכן יאָר 1906. בים אָפפלוס פון דער רעוואָלוציאָנערער שטימונג און בייַם אָנקום פון דער רעאַקציע אויף דער אַלגעמיינער און

יידישער גאַס, האָבן זיך אין דער יידישער ליטעראַטור, ווי אין אַ גרויסן טייל פון דער רוסישער, געזוכט דעם ערן רעזיגניר־און אַפּאַטיע־שטימונגען און ס'האָט זיך אָנגעהויבן אַ קרענקלעך גאָט־זוכעניש פון איין זייט און הפקר־אַ־וועלט, אַ „סאָגין"־צושטאַנד פון דער אַנדער זייט. אָנשטאָט אַ דוד איינהאָרנישע „בלאָסע בת־מלכה" מיט אַ „לעצטן בעל תפילה", האָט י. מ. ווייסענבערג געבראַכט אין דער ליטעראַטור זיין „דאָרף מיידל" און זיין „טאָטע מיט בנים".

אין דער אויסגעצערטער „תלמיד־חכם'שער" יידישער ליטעראַטור איז געקומען דער „עמך"־מענטש, דער האָרעפאַשניק, און דער „עם־הארץ". „עם־הארץ" גיבן מיר אין געזונפיסלעך. ס'איז, אגב, אינטערעסאַנט, וואָס דער וואויל־קענער, דער וואוילגעלערנטער, דער בית־המדרש'ניק האָט אמאל געגומען צוויי טייערע ווערטער „עם" — פֿאלק — און „הארץ" — ערד — און פון זיי צונויפ־געפאָרט אַ מין שימף־וואָרט פאַרן פֿראָסטן, געזונטן מענטש....

יאָ, י. מ. ווייסענבערג'ס ערשטע דערציילונגען האָבן געמאַכט אַ רושם מיט זייער קראַפט, מיט זייער אינווייניגסטן פֿאַטאָס, מיט זייער איבערצייגטקייט. דער פֿראָסטער מענטש איז שוין מער נישט קיין דערשלאָגענער, פֿאַרשעמטער „באַנטשע שווייג", נאָר אַ פעסטער, מיט הילכיקע טריט. ס'איז געווען דער איינדרוק, אַז דורך ווייסענבערג'ן איז געקומען צום וואָרט די יידישע מאַסע גופא, וואָס איז ביז אַהער געווען פֿאַרשטויסן אָן אַ זייט, פֿאַררוקט אין אַווינקל, ערגעץ אין פּאָליש פון דער שול. די אָנגעזאַמלטע פאָלקס־ענערגיע, וואָס איז געווען פֿאַרהאַקט, פֿאַרשלאָסן, האָט זיך האַסטיק אַדורכגעריסן פֿאַראויס. דאָס פאָלק האָט אויפגעוואַכט און באַקומען לשון, פֿאַרלאַנגט פאַר זיך אָן אָרט אינם יידישן קולטור־געזעלשאַפטלעכן און שעפערישן עפנטלעכן לעבן.

אָנשטאָט דער מאַכט פון די הייליקע ספרים, אָנשטאָט דער מאַכט פון כלי־קודש, פון די שיינע באַלעבאַטישע יונגע־לייטלעך, וואָס האָבן געוועלטיקט אינם יידישן פוילישן שטעטל, האָט י. מ. ווייסענבערג אַרויסגעבראַכט אין זיין „שטעטל" נייע, אַנדערע כחות. דער אַרבעטס־מענטש, דער הָרעפאַשניק האָט אַוועקגעזעצט אָן אַ זייט דעם רב, דעם מלמד, דעם קהלישן „קאָכלעפל". ביי ווייסענבערג'ן קומען אַרויס יעקל סטאָליער און איטשעלע קאַמאַשנמאַכער — די פֿאַרשטייער פונם אַרבעט־קלאַס און זיי קומען מיט גאָר נייע פאָדערונגען און נייע לאָזונגען.

יעקל סטאָליער (פון ווייסענבערג'ס „שטעטל") האָט אַ פאַטש געטאָן אין שולחן־אַריין און אַ געשריי געטאָן: — „וואָס איז דאָס פאַר אַ תהלים! היינט איז נישט קיין צייט פון תהלים, נאָר פון קעמפן מיט „בראָן" (געווער), רעוואָלווערן, פיסטאָלעטן!".

י. מ. ווייסענבערג'ס שטעטל איז פול מיט קאָנפליקטן, עס איז אויס אידיליע, אויס פאַטריאַרכאַלישקייט, עס איז אָנגעלאָדן מיט פולווער, מיט אויפ־רייס־מאַטעריאַל. דאָס פוילישע שטעטל האָט זיך שטאַרק געענדערט, און י. מ.

וויסענבערג אַליין איז געווען אַ פּראָדוקט פון אָט די נייע איבערוואַנדלונגען פונם שטעטל.

י. מ. וויסענבערג'ס דערציילונגען און שילדערונגען האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט זייער בילדלעכקייט און פּלאַסטישקייט. נישט אומזיסט האָט מען אים געקרוינט מיט'ן נאָמען „דער סקולפּטאָר אין דער יידישער ליטעראַטור". אין דער אַלגעמיינער צעפּלאָסנקייט, וואָס האָט געהערשט אין דער יידישער ליטעראַטור, אין דער טראַדיציאָנעלער בראַנדעווקייט, וואָס האָט באַגלייט יעדעס בילד, האָט י. מ. וויסענבערג אַריינגעבראַכט צמצום, געצוימטקייט, קאָנצענטרירטקייט. נישט געווען ביי אים קיין געווײַנלעכע שפּראַך-פּליטערלעך און קיין מליצה, — אַ ירושה פון דער העברייאישער שפּראַך. יעדעס וואָרט ביי וויסענבערג'ן איז געווען שווער, אָנגעלאָדן און ווי אַרויסגעגראָבן פון פּאַרלעגענע שיכטן.

עס איז געווען אַ גרויסע דאָזע פּרימיטיווקייט און אפילו אוממיטלבאַרקייט אין זיין אויפנעמען דאָס לעבן און אין זיין אופן פון מאָלן און שילדערן. אָבער אין דעם איז געווען אַ באַזונדערער חן. ער איז געגאַנגען האָרט ביי דער ערד, פאַמעלעך און שוועריקאַיק. עס זיינען אָפט געווען ווי שווערע, האָרטע טריט אויף אַ פּשוט'ן, נישט-אויספּאָלירטן באָדן. אָבער די טריט האָבן אָפּגעהילכט, אָפּגעקלונגען — זיי האָבן דערציילט וועגן אַן אינעווייניגסטן כח, וואָס קאָן זיך קעגנשטעלן מיט עקשנות, מיט פאַנאַטיזם קעגן פיינט, קעגן אַנדערש-דענקענדיקע. ס'איז אין אים געווען אַ שנאה און אויך אַ חשד, וואָס איז מיט דער צייט דערגאַנגען ביז צו פאַראַכטונג — צו די מיוחסים, צו די וואויל-קע-נעוודיקע, צו די „לייט, וואָס קאָנען גוט אין די ביכער". (י. מ. וויסענבערג'ס אַן אויסדרוק). זיינע יונגען זיינען ווי שטאַמען פון שווארצערד, — קיין דריידלעך, קיין עלאַסטישקייט, קיין לייכטע איינפלוסן און איבערוואַנדלונגען.

דאָס איז געווען זיין מעלה, זיין כח, — און פון דאָנעט קומט אויך זיין צוריקגעשטאַנענקייט, זיין פאַרבליבן שטעקן אויף איין אָרט, זיין פאַררוקן זיך די לעצטע יאָרן אין אַן איגענעםווינקל. צום באַדויערן, און צום וויטץ פון זיינע פאַרערער און פריינט, איז י. מ. וויסענבערג די לעצטע יאָרן געבליבן שטיין אויף אַן אָרט, נישט דערפילט די געוואַלדיקע האָפנונגען, וואָס מ'האָט אין די ערשטע יאָרן פון זיין קומען אויף אים געלייגט.

אין 1909 האָט דער באַוואוסטער יידישער קריטיקער בעל-מחשבות געשריבן וועגן י. מ. וויסענבערג'ן: „י. מ. וויסענבערג איז אַ גרויסער טאַלאַנט. אפשר די גרעסטע האָפנונג אונזערע. אין משך פון פינף יאָר (זינט זיין ערשטער דערציילונג אין 1904 — נ. מ.) האָט ער זיך געווויזן פון פיל זייטן. און איטלעכע זאַך זיינע טראָגט אויף זיך דעם שטעמפּל פון אַ זעלבסטשטענדיקן קינסטler. ציט ער צו זיך דורך דער אָריגינעלקייט פון זיינע טעמעס, דאָ פאַרוואונדערט ער אונז מיט דער פרישקייט פון זיינע פאַרבן, בשעת ער באַכישופ'ט אונז מיט דער אַלטע טעמע, אָבער באַטראַכט פון אַ נייער זייט. ער באַכישופ'ט אונז מיט דער

ב. מאַרק

וויסענבערג, דער דינאַמישער שרייבער

(פירט אַרויס דעם אַרעפֿאַשניק אין דער יידישער לִיטעראַטור)

דירעקטאָר פון יידיש־היסטאָרישן אינסטיטוט אין פוילן,
צוגעשיקט פון מחבר צום „בולעטין"

1

אהרן אַלבעק, פּרצס געוועזענער סעקרעטאַר (און דער שפּעטערדיקער פּאַרטיגענער, ער איז אומגעקומען אין ביאַליסטאָקער געטאָ) האָט דערציילט אין

לעבעדיקייט פון דיאַלאָג, מיט דער טיפער לִיידנשאַפטלעכקייט פון זיין טאָן, מיט דעם גפּיל זיינעם פּאָר דער שטומער, שיינער נאַטור". און דער שטרענגער און ערנסטער קריטיקער בעל־מחשבות האָט צוגעגעבן: „מען מאַנכע לעזער שאָקלען מיט'ן קאָפּ, מיר אָבער דאַכט זיך, אַז מיט וויסענבערג'ן הויבט זיך אָן אַ נייע תקופה אין אונזער יידישער לִיטעראַטור... ביז היינט פּעלט דער יידישער לִיטעראַטור דער גרויסער ראַמאַן, די גרויסע דראַמע, דאָס ווערק פון גרויסן סטיל. און אויב איינער פון די היינטיקע שרייבער וועט דאָס אַמאָל געבן, וועט דאָס געווים זיין וויסענבערג..."

צי אָט די נבֿואה, צי אָט די פּאַראויסזאָגונג פון בעל־מחשבות'ן אין יאָר 1939 איז כּאָטש מקוים געוואָרן — וועגן דעם וויסן אַלע ערנסטע לייענער פון דער יידישער לִיטעראַטור. שלום אַש, וואָס איז געקומען אין דער יידישער לִיטעראַטור, מיט אַ 4—5 יאָר פּאָר י. מ. וויסענבערג, דוד בערגעלסאָן, וואָס איז געקומען אין דער יידישער לִיטעראַטור מיט אַ 4—5 יאָר נאָך י. מ. וויסענבערג, זיי האָבן אין אַ געוויסן זינען רעאַליזירט און פּאַרווירקלעכט די האָפענונגען, די אויפגאָבן, וואָס בעל־מחשבות האָט געשטעלט י. מ. וויסענבערג'ן.

דאָס איז שוין אַן אַנדער און זייער אַ וויכטיקע פּראָבלעם, וואָס האָט אַ שייכות צום וויטערדיקן גאַנג פון דער יידישער לִיטעראַטור און פון דעם וויטערדיקן וואוקס און וויטערדיקער אַנטוויקלונג פון די יידישע שרייבער אין די וויטערדיקע יאָרן.

ס'איז קיין ספק נישט, אַז אין דער יידישער לִיטעראַטור וועט י. מ. וויסענבערג פאָרבלייבן בעיקר מיט זיינע וויכטיקע שאַפונגען פון די ערשטע יאָרן. און די וויסענבערג־פּערזענלעכקייט, דער מענטש־קינסטלער יצחק מאיר וויסנבערג, — זיינע אלע שפּעטערדיקע ווערק, זיינע ארטיקלען און פּאַמפלעטן, זיין אומרו און אומצופרידנקייט — דאָס אלץ איז אַן ענין פּאָר אַן ערנסטער, אַלזיטיקער און גרינטלעכער באַהאַנדלונג און פּאָרשונג.

י. מ. וויסענבערג איז און וועט פּאַרבלייבן ווי איינער פון די מערק־ווירדיקסטע געשטאלטן אין דער מאָדערנער יידישער לִיטעראַטור.

זיינע זכרונות בעל־פה:

עס איז געווען א פרייטיק נאכמיטאג אויף צעגאנג אוינס, אין דעם רע־וואלוציע יאר 1906. דער עולם שרייבערישע יונגווארג, וואס האט זיך צונויפ־געזומען ווי געווענליך ביי פרצן, האט אויפמערקזאם זיך צוגעהערט צו דעם ליענען פון א פרישער זאך פון א נייעם, יונגן מחבר. מען האט סערווירט טיי, דער יונגער אויטאר האט פארגעליענט מיט אייפער בלעטל נאך בלעטל. ער האט געליענט מיט קראפט, מיט היץ, אראפגעווארפן דאס רעקל און געבליבן אין דער ארבעטער־רובאשקע. ביז שפעט ביינאכט איז מען געזעסן און מיט א פארכאפטן אטעם געהערט.

דאס איז געווען יצחק מאיר ווייסענבערג, א פשוטער ארבעטער, וואס איז מיט צוויי יאר צוריק ארײַן אין דער ליטעראטור. ער איז שוין דעמאלט געווען דער פארפאסער פון דריי פראזע־ארבעטן, וואס האבן אים געמאכט א נאמען: „דער קיטל", „דור הולך ודור בא" און "די משוגענע אין דארף". איצט האט ער פארגעליענט פאר דעם מייסטער פרץ, וועלכער האט אים ארײַנגעפירט אין דער ליטעראטור, און פאר זיינע שרייבערישע בני־גיל, א ניי ווערק: "א שטעטל".

אהרן אלבעק שטרייכט אונטער דעם טאן פון קראפט און פון האסטיקייט, מיט וועלכן ווייסענבערג האט פארגעליענט דעם כתב־יד.

אט דער טאן איז כאראקטעריסטיש פאר ווייסענבערגס ווערק אינם ערשטן, פרוכטבארן פעריאד פון זיין שאפן, אייגנטלעך — פאר זיין הויפט־שאפן.

דער טאן פון קראפט און האסטיקייט איז געווען א פולשטענדיקע נייעס אין דער יידישער ליטעראטור.

דער שטייגער־שילדערישער כאראקטער פון דער פריערדיקער יידישער פראזע, דער בפרטיותדיקער ארט מאלן ביי מענדעלען, די לאנגע מאנאלאגן ביי שלום עליכמען, דאס לירישׂ־קאנטעפלאטיווע ביי פרצן — די אלע גרונט־שטריכן פון דער יידישער ליטעראטור ביז ווייסענבערגן האבן נישט געקאנט שאפן קיין באדן פאר א דינאמישן סטיל. אויך ווייסענבערגס מיטצייטלער — בערגעלסאן, וועלכער האט זיך פארטיפט אין א געלאסענעם פסיכאלאגישן געמעל און געווירקט מיט אימפרעסיאניסטישע מיטלען, דער ראמאנטיקער אש מיט זיין אביסל צעשוואומענער געפילן־וועלט, דער סקעפטיקער נאמבערג א. א. האבן נישט געקאנט אנשלאגן א טאן פון קראפט און האסטיקייט. דער, וואס האט אין דער יידישער פראזע ארײַנגעבראכט דעם דינאמישן סטיל, איז געווען יצחק מאיר ווייסענבערג. די דינאמיק האט דערהויבן ווייסענבערגס רעאליזם, אויסגעטיילט אים פון דעם גאנצן רעאליסטישן נוסח פון דער ביז־איצטיקער יידישער פראזע, אריינגעבראכט אן אינערלעכע שטארקייט אין זיינע ווערק און זיי אוועקגעשטעלט אין דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראטור נישט בלויז ווי א ווייטערדיקע אנטוויקלונג פון לינעצקיס, מענדעלעס, שלום־עליכמס און פרצס אויפטון, נאר ווי א גיין־העכער. אמת — ווייסענבערג איז אויך א שפראץ אויף דעם בוים פון דער יידישער קלאסיק. באזונדערס שטארק לאזט

זיך ביי אים מערקן פֿרצעס איינפֿלוס, בפרט אין די מעשהדיק־געשריבענע דערציילונגען. אָבער אין די ווערק פון זיין ערשטן שאָפונג־פֿעריאָד, דאָס הייסט — אין זיינע הויפּט־ווערק, אין זיינע כאַראַקטעריסטישע חיבורים, איז ווייסענבערג מער ווי עמיצער אַנדערש פון דער יידישער פֿראָזע פריי פון פרעמדע לִיטעראַרישע איינפֿלוסן, מער בראשיתדיק, מער דירעקט־פון־פֿאָלק געקומען, מער וואַרצלדיק.

ווייסענבערגס נוסח איז בכלל אַ קאָנקרעטער. אים זיינען פרעמד די הייטעלעך, וועלכע טיילן אָפֿט דאָס לִיטעראַרישע פונם לעבן. ווייסענבערגס נוסח איז אוממיטלבאַרקייט, ער שילדערט אפילו ס'רוב בלשון „איצט", אין דער קעגנוואַרטיקער צייט; ער גייט נישט צו צו זיין קינסטלעריש־פסיכאָאַנאַליזישן אָביעקט דורך קיין שום זייטיקע וועגן. ס'רוב דערציילונגען הייבן זיך אָן ביי אים „אין מעדיאס רעס" מיט דעם סאַמע קאָנקרעטסטן זאַך. „צווישן מנחה און מערב איז עס געווען" — אַזוי הייבט ער אָן זיין קרוין־ווערק „אַ שטעטל", באַשטימענדיק אין דעם ערשטן זאַץ נישט בלויז דאָס אָרט נאָר אויך די צייט פון דעם ווייטער געשילדערטן. פונקט אַזוי באַשטימט ער תיכף אין אָנהויב דאָס אָרט און די צייט אין „קרוינדעלע", אין „א חוב", אין „די משוגענע אין דאָרף", אין „יונגע אלמנה", אין „דור הולך ודור בא"; ער גיט אָפט תיכף אינם אַרײַנפיר־זאַץ די שטימונג פון דעם מאַטיוו וועלכן ער נעמט פאַנאַנדערווייקלען; אין אַ ריי דערציילונגען קומט ביי אים אפילו גלייך אין די ערשטע פּאָר שורות די גאַנצע כאַראַקטעריסטיק פון די העלדן און פונם שטייגער, למשל — אין „אַ טאַטע מיט בנים", וואו עס עפנט זיך פּאַר אונז אַ געוואַלטיק־פּלאַסטיש, שטייגערישׂ־גראָטעסק אָרטיק בילד פון דעם דאָרף־גייער מיט זיינע בנים משה בריטאָן און פּנחסל, ווי זיי זיצן ערב שבת איבערן טאָפּ צימעס. אָט די פּלאַסטיק, וועלכע איז אויך געווען אַ נייעס אין דער יידישער פּראָזע בינדט זיך מיט דער ווייסענבערגישער קאָנקרעטקייט און שאָפט אַן אָרגאַנישן טייל פון זיין דינאַמישן סטיל. ווייסענבערגס געשטאַלטן און בילדער זיינען ווי אויסגעהאַקטע פון שטיין. און ווידערַאַמאָל: די ביז־ווייסענבערגישע יידישע פּראָזע האָט געגעבן אַ געוואַלטיק רייכע און פּאַרשידנפּאַרביקע גאַלעריע געשטאַלטן, אָבער מחמת אירע נוסחאות — דעם געלאַסן־פלִיסנדיקן, דעם באַרעדעוודיקן און דעם קאָנטעמ־פּלאַטיוון — האָט זי נישט געקאָנט אויספורעמען אָט די פּלאַסטיק, וועלכע עס ברענגט אַרויס אין זיין קינסטלעריש אויסדרוק ווייסענבערג. אָן בריייטער שילדערונג, מיט אַ געוואַלטיקן צימצום, ביי אַ קאָנצענטרירונג פון אַלע שטריכן צום וויכטיקסטן הויפּט־שטריך — שניצט ווייסענבערג זיינע געשטאַלטן, בילדער, סיטואַציעס און געשעענישן מיט אַן אומגעוויינלעכער, מיטרייסנדיקער דינאַמיק.

אונטער ווייסענבערגס פּען ווערט אַלץ נישט סתם באַלעבט, נאָר געלאָזט אין אימפּעטדיקער, שנעל־זיך־אַנטוויקלנדיקער באַוועגונג. כאַראַקטעריסטיש זיינען אין דער היזניכט נישט בלויז ווייסענבערגס ווערטר פון געשטאַלטן אין געשענישן, נאָר אפילו דער נאַטור־געמעל. די נאַטור ווערט דורך ווייסענבערגן

געשיכטערט אין איר דינאַמיק. ווייסענבערג פאַלט נישט כורעים פאַר דער קראַפט פון דער נאַטור, פון דער סטיכיע. אַ פשיטא, אז אים איז פרעמד יעטוועדע מיס־טישע, אָדער ראַמאַנטישע באַציאונג צו נאַטור. די נאַטור איז ביי אים פול מיט קראַפט, באַוועגונג און ברויזונג, פונקט ווי די יידנשאפטלעכע מענטשלעכע כאַראַקטערן, וועלכע ער שילדערט — פונקט, ווי די שטורמישע געשעניש פון לעבן, וואָס ער גיט זיי אַ קינסטלערישן תיקון אין זייַנע ווערק. זיין „אַ זומער־רעגן" איז אַ שעדעווער פון אַרויסברענגען אויף אַ שטאַרקן פלאַסטישן אופן דעם אָנווווקס פון שטורעם, נאָך וועלכן עס קומט דער קראַפטפולער, גיבורישער שלאַקס־רעגן, וואָס פילט נישט אַן דעם שטעטלשן מענטש מיט מורא, נאָר פאַרקערט — רופט אַרויס ביי אים אַנטציקונג, חשק צו באַוועגונג און דראַנג צו אויפטו, און נאָך דער ברויזונג, דעם הויך־פונקט פון דער דינאַמישער אַנט־וויקלונג, קומט די באַרויגונג, דער קול דממה דקה פון דער נאַטור. אין אָט דער דינאַמישער שילדערונג ברענגט ווייסענבערג אַריין אין אינערלעכן דראַמאַטיזם („אַ דערטרונקענער"), אַ געראַנגל, אין וועלכן עס איז נישט זעלטן גובר די סטיכיע, אָבער נישט מחמת פאַטאַלישקייט, נאָר צוליב אַ נישט געהעריקער האַנדלונג פון דעם מענטש.

2

פון וואַנען נעמט זיך אָט דער דינאַמיזם — און אַלע שטריכן וואָס בינדן זיך מיט דעם דאָזיקן סטיל, — ביי יצחק מאיר ווייסענבערג? עס וואָלט באַטייט אַ פאַרפלאַכונג פון דער טעמע, מען זאָל זיך באַגנוגענען מיט דער פעסט־שטעלונג, אַז דאָס איז אַ פערזענלעכער כאַראַקטער־שטריך פון דעם מחבר. פון הינטער דעם נייעם, דינאַמישן, קרעפטפולן, קאָנצענטרירטן און קאָנקרעטן טאָן פון ווייסענבערגס סטיל האָט אַרויסגעהויבט דער הייסער אָטעם פון אַ נייעם געזעלשאַפטלעכן שיכט, וועלכן ווייסענבערג האָט אריינגעבראַכט אין דער יידישער פּראָזע.

דער נייער שיכט דאָס איז געווען די יידישע אַרבעטערשאַפט.

ביז ווייסענבערגן האָט די יידישע ליטעראַטור געקאָנט בלויז סילווען פון אַרבעטער־געשטאַלטן — ביי פרצן, ביי שלום־עליכמען. ביי ווייסנבערגס מיט־צייטלער לייפמאַן לעווין איז געווען מער אַרבעטאַרישער שטייגער ווי אַרבעטער־געשטאַלט און ווי אַרבעטער־גורל. ווייסענבערג האָט אריינגעבראַכט סיי די געשטאַלט פון דעם יידישן פראָלעטאַריער פון די ערשטע יאָרן פון אונזער יאָרהונדערט, סיי דעם גורל פון דער אַרבעטערשאַפט, — דעם גורל זיינעם אין דער קאָנקרעטער קעגנווארטיקער סיטואַציע און אין היסטאָרישן אַספעקט. „דור הולך ודור בא" איז דאָס ערשטע קינסטלערישע ווערק אין יידיש, וואָס האָט געגעבן דעם דאָזיקן פראָלעטאַרישן גורל־מאָטיוו. ווייסענבערג ברענגט אַרויס דעם קאָנקרעטן מזל פון זיין העלד, דעם שוסטער־אַרבעטער נאַטע, ווי דעם היסטאָרישן גורל פון די נאַטעס בכלל, דורך דעם שילדערן די ביטערע לאָגע פון דעם לוין־אַרבעטער אָן שום גוזמאדיקייט און מיט אַ געפיל פון וואַרימער

מענטשלעכקייט פאר די צווישנבאציאונגען אין דער ארבעטער־משפחה און ביי די ארבעטער גופא — א וואַרעמקייט, וועלכע דערהויבט זיינע ווערק צו עכטן הומאניזם און פולבלוטיקן רעאליזם. וועז דער מייסטער זעלבסט גיט א פאר רובל אויף נאטעס לוויה, פארקניפט זיך דער פאלגנדיקער דיאלאג צווישן דעם מייסטערס ווייב עלקע און זעלמן:

— ווער וועט אפארבעטן דאס געלט? — פרעגט זי צארנדיק, — דיר חלומט זיך, אז נאטע לעבט נאך?

—נישט דיין דאגה! — ענטפערט ער און גיט צו:

—חיימל וועט אפארבעטן, „דור הולך ודור בא".

חיימל — דעם אוועקגעפאלענעם ארבעטערס, נאטעס זון.

דער גורל נישט פון א משפחה, נאר פון א דור, פון א קלאס.

וויסענבערג פארלאגעמיינערט די דערשיינונג, ער דערהייבט דעם מזל פון דעם ארבעטער־יחיד צום גורל פונם ארבעטער־כלל. ער פירט ארויס דעם גורל פון ארבעטער־קלאס.

אבער גורל פארמאגט צוויי זייטן: דער גורל־טרעגער איז אי אן אביעקט, אי א סוביעקט. אין „דור הולך ודור בא" טויכט אויף דער ארבעטער, ווי דער אביעקט — עס טוט זיך מיט אים, עס קומט פאר מיט אים. אין „א שטעטל" וואקסט אויס דער יידישער ארבעטער, ווי א סוביעקט — ער נעמט אין די אייגענע הענט דעם אייגענעם גורל, ער טרעט ארויס אין קאמף.

וויסענבערג האט דער ערשטער ארויסגעפירט אין דער יידישער ליטעראטור נישט בלויז די ארבעטער־געשטאלט, נאר דעם קלאסן־קאמף אין דער יידישער געזעלשאפט.

דער אטעם פון קלאסן־קאמף שלאגט נישט בלויז פון די בילדער־אנגעזעטיקטע זייטלעך פון „א שטעטל". וויסענבערג פילט א שנאה און עקל צו די „שיינע יידן", צו די אויסנוצנדיקע הויזווירטן, צו די ראשי קהל און גבאים, צו די פאבריקאנטן און זייערע יוצר משרתים. און אט דאס געפיל ווילט זיך אדורך אין א סך פון זיינע דערציילונגען — פונקט ווי דער ארבעטער־גורל קומט צום אויסדרוק אין א סך פון זיינע ווערק, א שטיגער — אין דער דערציילונג „צום איידעם אויף קעסט", וו עס ווערט אין פלאסטישע דראמאטישע בילדער געשילדערט דאס אומגליק פון א קראנקהייט פאר דער משפחה פונם פראלעטאריער, אבער דאס סאמע כאראקטעריסטישע ווערק אין דער הינזיכט — און דאס נישט בלויז ביי וויסענבערגן, נאר אין דער גאנצער יידישער ליטעראטור בכלל — איז פארבליבן די גרויסע דערציילונג „א שטעטל". דאס איז די צייט פון פינפטן יאר, וואס זיינע „אפהילכן פון ביאלויסטאקער שטרייקערס און באקוער שריפות" („א שטעטל") רייסן זיך ארויס אין יידיש פויליש שטעטל, אין אט דעם שטעטל, וואס אש האט עס געשילדערט ווי א געזעלשאפטלעכער הארמאניש און איינהייטלעכן אידילישן ארגאניזם אונטער דער העגעמאניע

פֿון די שלמה נגידס. ווייסענבערג רייסט אַראָפּ דעם פּאָלש־ראָמאַנטישן, סטילי־זירטן פּרוכת פון דעם שטעטל און דעקט אויף דעם יעקל־מעכאַניזם פון זיין געזעלשאַפטלעכן לעבן, דעם קלאַסן־קאַמף. דאָס איז ביי ווייסענבערגן נישט קיין אַנטאָגאַניזם צווישן פּלעבעיער און פּאַטריציער, נייערט א קאַמף פון דעם יידיש־פּראָלעטאַרישן שיכט קעגן פּאַבריקאַנטן, א קאַמף, וואָס נעמט אָן די פּאָרמען צו ערשט פון עיכוב הקריאה אין שול, דערנאָך פון שטרייק און לסוף פון אַ גאַסן־דעמאָנסטראַציע, א צעטריבענע דורך מיליטער. ווייסענבערג שטעלט זיך נישט אָפּ בלויז אויף סאָמע קלאַסן־קאַמף. סאָציאַלער געראַנגל וואָקסט ביי אים ארגאַניש אַרויס פון גאַנצן שטעטלשן לעבן. ער פירט אונז אַריין אין א לגמרי אַנדער וועלט ווי אש. אַנשטאָט אין אויבנאויפיקער, אָדער אויסגע־פּאַנטאַזירטער שלוהדיקייט, פירט אונז ווייסענבערג אַריין אין א דינאַמיש־שטורמישער וועלט פון חברה „אחדות" און פּראַקטאַמאַציעס, פון חלומות וועגן א העכער און שענער לעבן, פון קצבישׂ־באַלעגאַלישע געשעפֿטן צוליב פּרנסה, פון הונגער, פון פּאָגראָם־שרעק און זעלבסטשוץ־גבורה. ער פּלעכט אַריין לירישע פּראָגמענטן פון מיידלשע חלומות און גראָטעסק־סצענעס צווישן דעם אַרבעטער־פירער יעקל סטאָלער, וועלכן פּאָליציי רופט „יעוורעיסקי קרול", מיט דעם סטאַרשי סטראָזשניק בעתן קלעפּן אויפרופן — און איבער אַלץ שוועבט די שטימונג פון די נייעווינטן, וואָס האָבן זיך פון ביאַליסטאָקער שטרייקן און באַקוער קאַמפן דערטראָגן אַהער און אַריינגעריסן אין דעם יידיש־פּוילישן דרימלדיקן שטעטל און צעשטערט זיין פּאָטריאַרכאַלע פּאַרגליוורטקייט, אַריינ־ברענענדיק אומרו און אויפלעבונג — די נייע ווינטן, וואָס צעפּאָכן און צע־טרייסלען אַלץ: „און א ווינט האָט זיך דורך די אָפענע פענצטער אַריינגעריסן און גענפאָכט מיט דעם פרוכת פּאַרן ארון קודש... געפּאָטשט אין די טירלעך אַריין, פּאַרוואַרפנדיק א פּאָלע מיטן אינטערשלאָק אַרויף. און ווידער צעפּאָכט דאָס פרוכת אין דער לופטן און געפּעלבלט האָט עס זיך און געצויגן, ווי עס וואָלט זיך געוואָלט אָפּרייסן און אויך ערגעץ אַרויספֿליען דורך א פענצטער... און פון דרויסן האָבן זיך געשריען, אויסגעמישטע קולות געהערט: אורא! אורא!" („א שטעטל").

אָט וואו עס שטעקט דער מאָטאָ פון ווייסנבערגס דינאַמישן סטיל. די אַרבעטערשאָפט האָט אַריינגעבראַכט די רעוואָלוציע אין פּאַרגליוורטן יידיש־שטעטלשן לעבן. דעם אָטעם פון דער רעוואָלוציע האָט מיטגעבראַכט מיט זיך ווייסענבערג אין דער ליטעראַטור אַריין. איר דינאַמיק און איר קראָפט האָט באַ־לעבט ווייסענבערגס סטיל. דורך ווייסענבערגס שפּראַך רעדט דער פרישער שיכט, דער יידישער אַרבעטער, דער קעמפער פאַר נייע לעבן־פאָרמען.

יצחק מאיר ווייסענבערג איז צוגעגאַנגען צו דער שילדערונג פון דעם יידישן אַרבעטער און פון יידישן שטעטל ווי א קריטישער רעאַליסט. אויך זיין צוגאַנג צו די אַנדערע פּאָלקס־געשטאַלטן, נישט בלויז צו די אַרבעטערישע, דריקט זיך אויס אינם שפּעפּערישן מעטאָד פון קריטישן רעאַליזם. דערמיט טיילט ער

זיך אויס פון אַלע זיינע בני גילד אין דער יידישער ליטעראַטור.

וווייסענבערגס אינטימער צוגאַנג צו זיינע פאַלקס־געשטאַלטן איז אַ טייל פון זיין וועלט־באַגעגעניש. וווייסענבערג האָט זיך פונשטענדיק באַפריידיקט פון דער חסידיש־ראָמאַנטיק, וואָס איר אָנהייבער איז געווען פרץ, און וואָס אירע קאָנטינואַטאָרן זיינען אש און שניאור, וועלכע פלעכטן דורך זייערע פאַלקס־מאָטיוון און פאַלקס־טיפן מיט חסידיש. אין דעם פרט פון באַציאונג צו חסידיש געפינט זיך וווייסענבערג אויף אַן ענלעכער פאָזיציע, וואָס בערגעלסאָן. ביי וווייסענבערגן איז פאַלקס־געשטאַלט דער פשט — רעאַליסטיש געשילדערטער פערסאָנאַזש פון די פלעבאישע, האַרעפאַשנע שיכטן פון פאַלק אָן אַ שום צומיש פון חסידישער ראָמאַנטיק און במילא אָן סטילזירונג, נאָר לעבנס־טרייַ. וווייסענבערג פילט אַ פאַראַכטונג צו די חסידים. די „לייבסערדאַקעס", ווי ער רופט זיי אָן. מחמת דעם האָט ער אפשר קנאַפּ נושא חן געווען אין געוויסע קרייזן פון דער יידישער קריטיק.

וווייסענבערג איז נישט סתם שילדערער פון געשטאַלטן פון דער יידישער פלעבעישער מאַסע. ער האָט אריינגעפירט אין דער יידישער ליטעראַטור דעם געזונטן, פרימיטיוון האַרעפאַשניק, אַנטפלעקנדיק די שטאַרקע לידנשאַפט, וואָס נורטעווט אין דעם פאַלקס־מענטש. נישט שטייגער, נאָר כאַראַקטער, נישט שילדערונג, נאָר לידנשאַפט־שפיל.

דאָס איז דער תוכן פון די דערציילונגען „קרוינדעלע", „א טאַטע מיט בנים", „וואַלד־מיידל", "די משוגענע אין דאָרף", "א שלעכטע פרוי", „א חוב" א.א. וווייסענבערגס פאַלקס־געשטאַלטן דערהייבן זיך אָפט צו באַזאַקישער מדרגה. דריי לידנשאַפטן שטייען אין צענטער פון אָט די דערציילונגען: ברויט, געשלעכט און אינערלעכע לייטערונג; עסן־הונגער, לייב־הונגער, אידעלע ליבע, אומצופרידנקייט מיט זיך און דראַנג זיך צו באַפרייען פון א דריקנדיקער לאַסט, דראַנג צו א ריינעם, פולן מאַראַלישן לעבן. דאָס זיינען אַלץ געזונטע, פילנדיקע מענטשן, אָבער אָפט מיט פאַרוווונדיקטע נשמות. דאָס זיינען שטאַרקע גופים מיט פשוטע נאַטורן, וועלכע פילן אַן עקל "צו ווייכע שוואַלעך און בלעטער, וואָס ציטערן פון מינדסטן שאַקל" („די משוגענע אין דאָרף") ס'רוב שטעלט זיי וווייסענבערג אַוועק אין א טראַגישן קאָנפליקט מיט דער אכזריותדיקער ווירקלעכקייט („קרוינדעלע", "א חוב"); אָפט פאַלן זיי א קרבן פון פינצטערניש און אינטריגע („די משוגענע אין דאָרף", „דאָס וואַלד מיידל"); עס טרעפט אויך, ווען דער מחבר מאַלט זיי אין א גראָטעסקער סיטואַציע, למשל — דאָס בילד, ווי שלמה דער גראָבער קאָפּ פליט אויף דער קאַרוזעלע און פאַר אים אויפן הילצערנעם פערדל זיצט א שיקסע: „זי, די שפּיצן פאַטשיילעכל צעפלויגן איבער קאָפּ, מיט ציטער־שפילקעס, און ער מיט דער בארד צעפלויגן אויף די לאַצן — האָט עס אויסגעזען, ווי ער יאָגט זיך כסדר אַן אויפהער, און עס האָבן נישט געהאַלפן די געשרייען און דאָס געפייפערי, וואָס די יונגען האָבן שלמה'ן אויסגעפייפט; שלמה האָט געהאַלטן אין איין נאָכיאָגן די שיקסע — ביז דעם זון

האָט זיך דאָרט אין דער הויך דער קאָפּ פאַרדרייט, און ער האָט פריער געגעבן אַ בראָך אַראָפּ דעם טאַטע אויפן קאָפּ, מיט וואָס ער האָט פאָר צען יאָר געגעסן, און אָפּגעוואַשן אים, אַז עס האָט געדונען איבערן פּנים און איבער דער בּאָרד — און דערנאָך געגעבן אַ פּאָל אַראָפּ פון בוידעם אַראָפּ צו דער שיקסע אין בריטשקע אַריין — — — —

אָבער אין אַלע פאַלן — אין די טיף־טראַגישע, אין די מענה־לשונדיקע („אַ שלעכטע פרוי") זיינען די הומאָר־גראָטעסקישע ברויזן מענטשלעכע לעבנס־שאַפטן, אמתדיקע, נישט געפעלשטע, שטאַרק־אַקצענטירטע דורכן מחבר, אַרויס־געבראַכטע מיט אַ לירישן אונטער־טאָן, מיט אַ מיטווייטיקנדיקן געפיל און אייגנצייטיק מיט אַ טיפן האַס צו די פאַקטאָרן אין דער געזעלשאַפט, וועלכע זיינען גורם צום אַנטלויפן און שמד, צו זינקען אין שמוץ, צו דלות און נויט, צו אומקום אין זעלבסטמאָרד.

ווייסענבערג האָט טיף ליב זיינע פאָלקס־געשטאַלטן. אויף קיין איין רגע פאַלט ער נישט אַריין אין גראָבקייט, אין אויפרייצעריקייט, אפילו ווען ער טוט אַ שלאָג אָן אין בולטע טענער פון פיזישער חושימדיקייט, דורך אַ קורצן דיסקרעטן פּרט גיט ער דעם אויסברוך פון תאווה, הגם דאָס סעקס־עלע פאַרפאַלגט אים כמעט אומעטום, כמעט אין אַלע דערציילונגען.

ווייסענבערג איז אַ שרייבער פון גאַנצקייטן. ער שטעלט זיך נישט אָפּ אין מיטן וועג, נישט געבנדיק קיין לייזונג פון דעם סיוושעט. מענטשן נעמען ביי אים נקמה, אַ באַרעכטיקטע נקמה, קומען אום פון בענקשאַפט, נעמען זיך דאָס לעבן, רייסן איבער מיט דער פאַרגאַנגענהייט, טוען אָפּ אַ זאַך ביזן סוף, אָדער ווערן געפירט דורכן גורל ביז אַ ענד. וואָרים דאָס זיינען געשטאַלטן לייזונג־שאָפטלעכע, לעכצנדיקע נאָך דערלייזונג. אָבער פון אלע זיינע שאָפונגען זעט מען, ווי דער מחבר פילט, אַז דאָס איז אַ טיילווייז, טראַגישע לייזונג, אַז עס מוז קומען עפעס העכערס, אַלגעמיינס, וואָס וועט אַ סוף מאַכן און אָפּווישן דעם עיקר בייז. ער זאָגט עס נישט אַרויס בפירוש, אָבער דאָס פילט זיך אַרויס פון דער גאַנצקייט פון ווייסענבערגס שאָפן.

4

אינאיינעם מיטן פּרעזעטאַרישן טיפאָזש און מיט די מאָטיוון פון אַרבעטער גורל און פּן קלאָסן־קאָמף האָט יצחק מאיר ווייסענבערג אַרייַנגעבראַכט אין דער יידישער ליטעראַטור אויך די שפּראַך פון זיינע פאָלקס־מענטשן, דאָס לשון פון די יידישע מאַסן פון קאָנגרעס־פוילן. ווייסענבערג שטאַמט פון זשעלעכאָוו, אָבער ער האָט זיין שפּראַך־אוצר באַרייכערט מיט די זאָפטיקייטן און האַרציקייטן פונם יידיש־פוילישן דיאַלעקט בכלל. אין אַ געוויסן הינזיכט קאָן מען ווייסענבערגן באַטראַכטן פאַר דעם, וועלכער האָט אַרייַנגעבראַכט דאָס יידיש־פוילישע לשון אין דער יידישער פּראָזע. אמת — פאַר אים איז געווען פּרץ

און פֿאַר פּרצן — עטיִנגער. אָבער די ביידע אבות פון דער יידיש־פּויִלישער ליטעראַטור זיינען געווען זאַמאַשטשער — און זאַמאַשטש לייגט שוין אויפן ראַנד פון קאָנגרעס־פּויל, נאָענטער צו וואָלין פון איין זייט און צו גאַליציע פון דער צווייטער. חוץ דעם איז עטיִנגערס שפּראַך נאָך נישט געווען דאָס לשון פון די האַרעפֿאַשניקעס. עס איז גיכער טייַוויז אַלט־יידיש און טייַוויז סוחרישער סגנון. פּרץ ווידער האָט די שפּראַך פֿאַרחסידישט, העברעאיזירט, אָנגעפּילט מיט רמזים און נישטדערזאָגעכצער, דורכגענומען מיט ווערטער פון קבּלה און גלייכצייטיק אויסגעאַרבעט דעם מאָדערנעם יידיש פון יידישן אינטעלעקטואַל, אַרייַנהויכנדיק אין איר ערטערווייז דעם ביבלישן גליאיקן אָטעם. ווייסענבערג האָט דאָס פּוילישע יידיש פּולשטענדיק סעקולאַריזירט, באַפּרייט פון דעם אַלטן בית־מדרשדיק־בטלנישן רעקווויזיט און אויך פון פֿאַטעטישן אָטעם. ערשט ווייסענבערג האָט אַרייַנגעפּירט אין דער ליטעראַטור די שפּראַך און דעם סגנון פון דער יידישער פֿאָלקס־מאַסע פון קאָנגרעס פּויל.

אויב ער האָט באַנאַנד מיט אַשן, קאַגאַנאָוסקין, נאָמבערגן געשאַפֿן די סעקולאַריזירטע יידיש־פּוילישע ליטעראַרישע שפּראַך, דאַרף מען אים צוגעבן דעם פּלוס אין פֿאַרגלייך מיט די אַקאַרשט אויסגערעכנטע, וואָס ער האָט אַרייַנגעבראַכט אין דער ליטעראַטור די שפּראַך פֿון יידישן אַרבעטער פון קרוין־פּויל, די שפּראַך פונם יידיש־פּוילישן פֿאָלקס־מענטש, אַדורכלאָזנדיק זיך פּריער דורך דעם פילטער פון זיין ליטעראַרישער לאַבאָראַטאָריע. דערפון נעמט זיך די ענערגישקייט, קאָנצענטרירטקייט און האַרציקייט פון ווייסענבערגס שפּראַך. אויב ביי געוויסע מיטצייטלער זיינע איז דאָס אַרייַנפירן דעם פֿאָלקס־דיאַלעקט געווען פֿאָלקלאָר, עקזאָטיק, פֿאָלקסטימלעכע באַפּוצונג און אַקצענטירונג, איז עס ביי ווייסענבערגן אַרויסגעקומען נאַטירלעך אין אָרגאַניש. ווען ווייסענבערגס העלדן זיין „דער טאַטע מיט די בנים" זאָגט: „רודער מיט אַן אבר", „הויבן די לעפל" (די פּיס, הייסט עס), „דער אַלטער אשמדאי" (אויפן אַלטן שלמה דעם גראָבן קאָפּ), „אָפּגעלייגט דעם גאַנצן בייגל אויפן זון"; אָדער וען יאָסל פורמאַן פון „די משוגענע זין דאָרף" דריקט זיך אויס אין זיין מאָנאָלאָג מיט די ווערטער: „איך גיב דעם פערד אַ געלאָסענעם טריט", „דאָס איז נאָך גאָרנישט, באבקעס", „האָסט געפאָקט אַ קליווע יודהווקע", „איך האָב מיך ליב צו שטעלן אָרנטלעך", „דורכלאָזן אַ פּאָר גילדן", „אָפּגעפּרייערט", „פּונקט איך מיך צו צו דער קעשענע", „איך וועל לינק פון שטוב אַרויס"—איז עס נישט קיין קאָקעטירונג מיט פֿאָלקסטימלעכקייט און נישט קיין אָנשטרענגונג צו געבן פֿאָלקלאָר נאָר נאַטירלעך און אַרגאַניש אַרייַנגעוועבט די שפּראַך, דאָס אַרט רעדן פון פּראָסט־פשוטע פויליש יידן, וואַרשעווער, צי זשלעכאָווער.

אָבער ווייסנבערג מיסברויכט נישט מיט דעם פֿאָלקישן דיאָלעקט. וויסנבערג איז נישט קיין נאַטוראַליסט נישט אין זיין וועלט־שפּירונג, נישט אין זיין סטיל, נישט אין זיין שפּראַך. די שפּעטערדיקע נאַטוראַליסטן האָבן געשעפט גאַנצע הויפנס פון די ספּעציפישע און זעלטענע אויסדרוקן פון געוויסע קרייזן

פון דער יידישער אונטערוועלט. אַקעגן־זשע ווייסענבערג, ווי אַן עכטער רעאַ־לִיסט, נעמט פון לעבן נישט דאָס אויסטערלישע, צופעליקע און פאַרקריפּלטע, נאָר דאָס כאַראַקטעריסטישע און טיפּישע. ער נעמט אַריין אין דער לִיטעראַ־טור דעם אָרט רעדן און די אויסדרוקן, וועלכע זיינען אַן אָרגאַנישער, סטאַבי־לער און פאַרשטענדלִיכער טייל פון דער פאָלקס־שפּראַך.

אין דעריבער קאָן מען פעסטשטעלען אָן שום גוזמא, אַז ווייסענבערג איז דער אָנהייבער און דערהייבער פון דער יידיש־פוילישער פאָלקס־שפּראַך אין דער יידישער לִיטעראַטור.

5

אין זיינע רעאַליסטישע שאַפונגען איז יצחק מאיר ווייסענבערג בראשית־דיק — אָן פרעמדע אַיינפלוסן, אַלַיינאַרטיק. אין צוויי אַנדערע זשאַנרען פון זיינע ווערק אינם ערשטן שאַפונג־פעריאָד איז ער אין אַ געוויסער מאָס אָוועק פון זיך אַליין, פון אייגענעם זעלבשטענדיקן גאַנג און פון פאָלקיש־פראָלעטאַרישן שורש. די דאָזיקע צוויי זשאַנרען זיינען: די מעשהדיקע דערציילונגען און די דראַמעס. דאָ איז שוין געקומען צום אויסדרוק אויסערלעכער אַיינפלוס, און דאָ איז ווייַ־סענבערג שוין נישט אַזוי שטאַרק, שוין נישט אַזוי דינאַמיש און שוין נישט אַזוי עכט ווי אין די פריערדיקע רעאַליסטישע ווערק.

אין די מעשהדיקע דערציילונגען לאָזט זיך בולט מערקן די השפּעה פונם לערער — פון יצחק לייבוש פרץ. אין די דראַמעס פרואוט ווייסענבערג נאָכגיין די מאָדערנע לִיטעראַרישע שטרעמונגען אין אייראָפּע. צווישן די צוויי זשאַנרען איז אויך דאָ אַ שטאַרקער אונטערשייד — אינם קינסטלערישן ניוואָ. די מעשה־דיקע דערציילונגען זיינען, טראָץ אַלעמען, אינטערעסאַנט. אַ שטייגער: די עלע־גישע דערציילונג „דער בעל תשובה" — די מעשה מיט אַ ייד אַ גייער, וואָס האָט פאַרבּאַנדשעט אין וואַלד ווינטערצייט, איז אַיינגעשלאָפן און פאַרפרוירן געוואָרן און עס האָט אים אפּגעראַטעוועט אַ „גויע"; עס קומט אויף דער גראַנגל אין דעם אידס נשמה אין דער כאַטע פון דער גוטהאַרציקער פויערטע, אַ גע־ראַנגל צווישן דעם געדעכעניש פון אייגענער פאַרלאָזטער אידישער היים אוז דעם יצר הרע; וויידער אַ שפּיל פון ליידנשאַפטן, דער רוף פון סעקס, וואָס איז גובר, און די תשובה, וועלכע ענדיקט זיך מיט טויט. עס איז כדאי דערביי אונ־טערצושטרייכן, אַז ווייסענבערג מאָלט פויליש־פויערישע און בכלל פויליש־פאָלקסטימלעכע טיפּן מיט אַ שטאַרקער וואַרמקייט וויַ גוטהאַרציקע מענטשן — אַזוי אין „דער בעל תשובה", אַזוי אויך אין „אַ חוב" און אין אַ „דער־טרונקענער", צו די אינטערעסאַנטע מעשהדיקע דערציילונגען דאַרף מען אויך פאַרעכענען „נישט באַשערט" — געשיידערט מיט אַ מעלאַנכאָלישן אונטערטאָן, וואו עס קומט אויף אי די טראַגיק פון זקנה, אי עס ווערט אַרויסגעבראַכט דער מאָטיוו פון אַנטוישונג. דער רוף פון סעקס און די לעכצונג פון דער בתולה צו מוטערשאַפט זיינען די טעמע פון דער מעשהדיקער דערציילונג „דריי ווענען".

אָבער דאָ ווערט דער רושם אָפּגעשוואַכט דורך דעם דיסקוסיע־סך־הכּל, וואָס איז ביז איצט נישט געלעגן אין ווייסענבערגס שעפּערישן כאַראַקטער. צוליב אַזעלכע דיסקוסיעס עלעמענטן, ווי אַזוי זיינען אַן אָפּווייכונג פון ווייסענבערגס נוסח פון מיטפיל־די מענטשן און פּאַרטיין זייערע ליידנשאַפטן, ווערן אַ ריי מעשהדיקע דערציילונגען זיינע נישט אינטערעסאַנט. ערגער איז מיט די דראַמעס, ווו ווייסענבערג פּאַרמעסט זיך אויף פּראָבלעמען, בעת ער איז בטבע ניט קיין פּראָבלעמען־שרייבער.

און אַזוי קומען מיר צו דעם צווייטן פּעריאָד פון ווייסענבערגס שאַפן, צום פּעריאָד פון „אין דער טיפּער אייביקייט", פון „אויבערגאַנג פון קינדהייט צו דערוואַקסונג", פון „די ווילט ווי אַ טרוים" און אַנדערע פּראָזע און דראַמאַטישע אַרבעטן, ווילכע אויבערשאַן אונז מיט דער נישט־ווייסנבערגישטקייט פון זייער סטיל און טעמע. נישט בלויז, וואָס דער סטיל איז דאָ צעפלאַסן, באַרעדעוודיק און פּאַרנעפּלט — אין קעגנזאַץ צו דער ווייסענבערגישער קאַנצעסירטקייט, דינאַמיק און פּלאַסטישקייט — נאָר דער מחבר רייסט זיך צו הימלען, ווילכע ער איז בטבע נישט אימשטאַנד צו דערגרייכן, ווייל זיין נאַטור איז: שטיין האַרט און פעסט אויף דער ווירקלעכער ערד.

ווו‌אָ שטעקט די סיבה פון דעם דאָזיקן אָפּגאַנג?

ווייסענבערג האָט אין אַ געוויסן מאָמענט פאַרלוירן דעם פאָדעם פון זיין שאַפן, פון זיין שרייבעריש־געזעלשאַפטלעכן גאַנג. געקומען פון דער געדיכטע־ניש פון דער אידישער פאָלקס־מאַסע האָט ווייסענבערג — פאַרטיפנדיק זיך אַלץ מער אין דעם וואָלד פון מעשהדיקייט — פאַרלאָרן די שפּורן צוריק צו זיין קריטיש־רעאַליסטישן נוסח. זיינע בכּירהשע סאָציאַלע ווערק האָט ער געשאפן גיכער מיטן געזונטן פּראָלעטאַרישן אינסטינקט, איידער מיט גוט־באַוואָפנטן באַוואוסטזיין. דער מאַנגל פון דעם באַוואוסטזיין האָט באַשוועדט זייער ווערק צוריק — פון דעם מעשהדיקן — אַהיים. ווייסענבערג לאָזט זיך פאַרכאַפּן דורך פרוידיזם און סקעפּטיציזם, ער הייבט אָן צווייפלען אין רעאַלער עקזיסטענץ פון זיין („די ווילט ווי אַ טרוים"), ער איז מסופק, צי די מענטשן זיינען פעאיק צו אַ גוטן ווילן (אין דער טיפּער אייביקייט"). אמת — דאָס מעשהדיקע פאַרשטאַרקט זיין שרייבערישע פאָנטאַזיע; אָן עדות ווערן דעם זיינען די פאַרוויקלטע און שטייגנדיקע מעשיות פון „אין דער טיפּער אייביקייט". אָבער דער מחבר פאַרפאָלגטערט זיך אין מוח־קאָמבינאַציעס ווערן דעם, ווי אַזוי צו עצהנען די מענטשן זיי זאָלן פירן אַ שענערן לעבן („אין דער טיפּער אייביקייט"), און אין אַ זעלכע „באַטראַכטונגען", ווי — דער אונטערשיד צווישן נאָפאָלעאָנען און נעראָן, וכדומה. ער באַמיט זיך צו שאפן אָן אייגענעם פילאָזאָפישן סיסטעם — דאָס אַלץ האָט שוין אַ קנאַפּן שייכות מיט ווייסענבערג פון אָמאָל, מיטן מחבר פון „דאָס שטעטל", „קרוינדעלע", „א חוב".

נאָך פּרצעס טויט, פאַרנעמט ווייסענבערג אָן אָפּאָזיציאָנעלע שטעלונג צו דער אָפּיציעלער ליטעראַרישער סביבה. ער טרעט אַרויס אין אַ שארפן קאַמף

לעאָ קעניג

דער בונטאַר פון דער יידישער ליטעראַטור

דער פויליש־יידישער אפשר פֿון אלע פויליש־יידישע שרייבער איז ווייסן־בערג געווען. מיט זיין טעמאַטיק — דעם פויליש־יידישן שטייגער, מיט די טיפּן און מאָטיוון, וואָס ער האָט באַשריבן, און נאָך מער: דער פויליש־יידישער צוליב זיין פאַנאַטישער כמעט איבערגעגעבנקייט און געטריישאַפט דעם פויליש־יידנטום, דער פויליש־יידישער ליטעראַטור, דעם פויליש־יידישן יידיש... ווי ער האָט אַלס פויליש־יידישער קינסטלער געאייפערט און געצייכנט ווען ער האָט געזען, ווי זיינע עלטערע און יינגערע קאָלעגן קינסטלער, אין וועמענס טאַלאַנט

קעגן די כוהנים פון דער ליטעראַטור, קעגן דעם אַראָפּגענידעריקטן ניוואָ. אָבער נאָכאַמאָל דאָס זעלביקע: דאָס פאַרלירן דעם פאָדעם פון אייגענעם רעאַליסטישן נוסח פירט אַוועק וויסענבערגן אין דעם קאַמף פון די אינציק־ריכטיקע רעלסן, פון די אידעאַלאָגישע רעלסן, אויף זייטיקע אומווענן. אָנשטאָט פירן דעם קאַמף פאַר דער ריינקייט פון דער ליטעראַרישער סביבה פרינציפּיעל, פאַרפירט וויסענבערג אַ קאַמף קעגן דער „שליטה פון די ליטוואַקעס" אין דער יידישער ליטעראַטור און פאַר דעם פאָנעטישן אידיש־פויליש אויסלייג אין שריפט, אין בערוועקסלענדיק דעם גראַנגל פון אידעאַלאָגיש־קינסטלערישן שליאַך אויף אַן „עטנאָגראָפישן", פאָקטיש — אויף אַ פראָווינציעל־רעגיאָנאַלן פלאַך.

דאָס אַלץ האָט וויסענבערגן פאַרשאַפט אַ סך שונאים. און סיי ביים לעבן סיי נאָכן טויט, איז דער ערשטער אידישער פולבלוטיקער קריטישער רעאַליסט פאַרשוויגן געוואָרן.

אָבער שוין זשע דאַרף מען מעסטן אַ שרייבערישע פערזענלעכקייט לויט דעם ווי עס האָבן אויסגעזען זיינע לעצטע ווערק? אזא קריטעריע איז לגמרי אַ נישט ריכטיקע, אַ פאַלשע.

אַ שרייבער דאַרף מען אָפשאַצן לויט זיין גאַנצקייט, וועדליק זיין גאַנצער שאַפונג, נעמענדיק אין אכט זיינע וויכטיקסטע און כאַראַקטעריסטישע ווערק, און נישט די צופעליקע, זיין הויפּט־באַטייט פאַר דער ליטעראַטור און נישט זיינע שטימונגען אין געוויסע צייטן ווי אויך זיינע חברים, וועלכע גייען אַוועק אין דער זייט פון שליאַך.

יצחק מאיר וויסענבערג פאַרבלייבט פאַר אונז לדורות ווי דער מחבר פון די קריטיש־רעאַליסטישע, דינאַמישע, בילדער־אָנגעזעטיקטע פראָזע־ווערק, וועלכע האָבן באַטייט אַ נייעם גרויסן עטאַפּ אין דער אידישער ליטעראַטור פון דעם קעמפנדיקן אַרבעט־מענטש.

„יידישע שריפטן" נומער 1 (33)

ער האָט געגלייבט, פֿאַרלאָזן די פּוילישׁ־יידישע ערד, דעם פּוילישׁ־יידישן שטייגער, פון וועלכע זיי זענען אויסגעוואַקסן, און לאָזן זיך זוכן גליקן (קינסט־לערישׁ־פאַרשע) אין דער גרויסער וועלט, צי אפילו אין דעם „גרויסן יידישן גלות".

דער פּוילישסטער ביז לאָקאַלן פֿאַטריאָטיזם, ביז פּראָווינציאַליזם אפּט, ווייל ער האָט געגלויבט און געפילט (און זייער ריכטיק), אז א קינסטלער קען גוט און ווערטפול מאָלן און באשרייבן נאָר דאָס לעבן, אין וועלכן ער איז איינגעוואָרצלט, פון וועלכן ער איז אויסגעוואַקסן.

איז אָבער דער זעלבער ווייסנבערג לויט זיין טעמפּעראַמענט גאָר דאַכט זיך, קיין פּוילישער ייד נישט געווען. אין אינהאַלט, אין זיין טעמאַטיק, און לויט זיין קינסטלערישן פֿאַטריאָטיזם, לאָמיר עס אזוי אָנרופן, איז ער געווען דער פּוילישסטער פון אַלע פּוילישׁ־יידישע שרייבער, אָבער זיין טעמפּעראַמענט איז אזוי ווייניק, כמעט גאָרנישט פּוילישׁ־יידישׁ געווען.

איך האָב שוין אַמאָל, דאַכט זיך, געזאָגט, אז טעמפּעראַמענטאַל און טעמפּעראַמענט איז סטיל! — איז ווייסנבערג געווען א ליטוואַק — א „צייטעם־קאָפּ" אויב עס איז אַצינד דערלויבט אזוי וואוילגאָר זיך אויסצודריקן.

ווייסנבערג, וואָס האָט אזוי פיינט געהאַט און געקעמפט מיט די „ליט־וואָקעס" — מיט אָט די האַלבע אינטעליגענטלעך און בעלי־דקדוק, מיט אָט די דריטל און פערטל טאַלאַנטן, וואָס מיינען אז זיי קענען אלץ און פאַרשטייען נישט ווי אַרגאַניש מען דאַרף זיין צוזאַמענגענומען מיט יעדער קינסטלערישער טעמע, מיט יעדער געזעלשאַפטלעכער אַרבעט, איז אַליין בטבע געווען, דוכט מיר, א האַרטער ליטוואַק.

שוין זיין פּנים איז נישט געווען דאָס פּנים פון א פּוילישן ייד. עפּעס סלאַוויש אַזיאַטישעס איז געווען אין די שטריכן פון זיין פּנים. ער האָט געכאַפּט דעם אָנבליק פון א „קאַלמיק", אדער א „קאַזאַק", צוליב די ווייט־צעשייטע קין־באַקן אויפן מוסקוליעזן געזיכט.

אַנפאַלס האָט ער ניט אויסגעזען, דאַכט זיך, ווי אַן עכטער פּוילישער ייד.

וואָס איז נאָך פיל וויכטיקער און כאַראַקטעריסטישער, אויך אין זיין אופן שרייבן, אין זיין סטיל איז ער געווען קאַן מען זאָגן, מער רוסישער, ווי פּוילישער ייד. נישט קוקנדיק אויף זיין גרויסער ליבשאַפט אין אַכטונג צו פּרץ און אויף דער גרויסער דירעקטער השפּעה, וואָס פּרץ האָט אויף אים געהאַט, געהער אָבער ווייסענבערג מער צו מענדעלעס „חדר", ווי צו פּרצ'עס.

ווייסנבערג איז שטענדיק אכזריותדיקער, מענטשלעכער, דירעקטער אין קאַלטער צוגעגאַנגען צו א טעמע, בעשרייבן א שטיק לעבן, ווי דער רוב פּוילישׁ־יידישע קינסטלער און שריפּשטעלער.

ווייסנבערג האָט געהאַט, אדער זייער ווייניק געהאַט פון אָט דעם, דאַכט זיך, כאַראַקטעריסטיש פּוילישׁ־יידישן סענטימענטאַליזם — פאַלשן אדער אמתן פאַטאָס. אויב עס איז אמת די געגנראַליזאַציע, אז דאָס פּוילישע יידנטום

האָט מער „לחלוחית", איז מער פאָעטיש ווי דאָס רוסישע יידנטום, דאָן איז אמת, אז ווייסנבערג, ניט „דער פּוילישסטער פון אַלע פּוילישׂ־יידישע שרייבער" איז בטבע, טעמפּעראַמענטאַל געווען אַ „ליטוואַק", אַ רוסישער ייד.

דאָס פּוילישע יידנטום איז טעמפּעראַמענטאַל חסידיש, דאָס רוסישע ראַציאָנאַליסטיש־מתנגדיש. און ווייסנבערג אַלס קינסטלער איז געווען אַ מתנגד, נישט קיין חסיד. נישט קיין ראַמאַנטישער רעאַליסט, ווי דער רוב פּוילישׂ־יידישע דערציילער און נאָוועליסטן.

פּאַטאָס און ליריזם זענען קינסטלערישער חסידיזם. קאָן מען זאָגן. סאַטירע און פּלאַסטיק זענען קינסטלערישער מתנגדיזם...

און ווייסנבערג אין זיינע בעסטע דערציילונגען איז קודם־כל אַ פּלאַסטישער רעאַליסט.

עס איז נישט קיין איינפאַל און נישט קיין צופאַל: קיינער פון די היינטיקע יידישע שריפטשטעלער איז אזוי נישט קינסטלעריש קרובֿה׳ש מיט ווייסנבערגן ווי דווקא דער רוסישער קרעפטיקער דערציילער — איסאַק באַבעל.

עס איז שוין אַ סך מאָל געזאָגט געווארן:

ווייסענבערג האָט געשריבן — דער קינסטלערישער ווייסנבערג, און נישט דער מחבר פון דער צי יענער דערציילונג — ווי אַ סקולפּטאָר האָקט זיינע פיגורן — מיט אַ האַמער און סטאַמעסקע אין די הענט; און נישט מיט רוח־הקודש׳דיקע פאַרגלאָצטע אויגן און אַ געזונענער פעדער, ווי ער וואָלט אפשר אַליין געזאָגט.

ער האָט אַטאַקירט אַ טעמע, און נישט געמאַכט פאַלשע שטיק, נישט „געדרייט זיך אויפן קאָרעק", נישט געחנדלט זיך מיט טעמעס...

ער איז געווען, קאָן מען זאָגן, אַ מענלעכער קינסטלער — ווייסנבערג איז געווען „נישט ציוויליזירט", ווי עס איז „נישט ציוויליזירט" אַ רוס לגבי אַ פאָלייאַק; אַ רוסישער ייד לגבי אַ פּוילישן ייד.

וואָס איז ציוויליזאַציע, אויב נישט אויך די פעהיגקייט צו מאַכן פּשרות און קאָמפּראָמיסן, די פעהיגקייט צוצופאַסן זיך און לאָקירן זיך עלעגאַנט און באַקוועם?...

ציוויליזאַציע איז אפשר נישט מער, ווי אַ דינע גלאַטע הויט, אַבער ווי נויטיק און נוצלעך זי איז, פילן מיר אַלע אין דער איצטיקער קריטישער צייט, ווען פעלקער רייסן פון זיך אַראָפּ, אַדער שיילן פון זיך אָפּ פון דער הויט — די אַלטע ציוויליזאַציע — ווען דאָס גאַנצע איצטיקע לעבן איז בלוטיק, רוי און פאַרוואונדעט....

אַבער אויב אין געזעלשאַפטלעכן לעבן איז ציוויליזאַציע אַ נויטיקער געזונטער עלעמענט, איז עס אַבער נישט די אייגנשאַפט פון אַן אמתן קינסטלער, פון אַ שריפטשטעלער פון בארוף.

ווען אַ שריפטשטעלער, אַ קינסטלער איז דורכאויס ציוויליזירט און מאַכט שטענדיק קאָמפּראָמיסן מיט דעם לייענער און מיטן לעבן אַרום, איז דאָס

דער בעסטער באַווייז, אַז ער האָט נישט וואָס צו זאָגן, אַז זיין סאַציאַלער און קינסטלערישער געווישן איז צו שוואַך און ער איז נישט אינטערעסאַנט. ער לערנט נישט און ווייזט נישט.

ווייסנבערג האָט געקאָנט זיין ראַפינירט, אָבער ציוויליזירט.

ער האָט דאָס נישט געקאָנט, ווייל ער האָט צופיל געפילט און געגלויבט אין זיינע אייגענע, נאַטירלעכע כוחות, ווייל עס איז געווען קעגן זיין „נישט־פּוילישער" נאַטור. און ער האָט אָט די ספּעציפּישע „ציוויליזאַציע־פּאַראיקייטן" באַקעמפט אפילו ביי די עלטערע און יינגערע קאָלעגן זיינע, וועלכע ער האָט ליב געהאַט, ווייל ער האָט געגלויבט אין זייערע שפּערישע פּאַראיקייטן.

ווייסנבערג איז געווען נישט ציוויליזירט. ער איז געווען צו באַדייטנדיק אלס קינסטלער, ער זאָל זיך לאָזן פאַנגען אין דער גאָלדענער שטייג, אין וועלכער אַזויפיל קינסטלער יידישע און נישט־יידישע — וועלן דערשטיקט, שפּעריש אימפּאָטענט.

דער פּוילישסטער לויט זיין פּאַנאַטישער כּמעט געטריישאַפט און איבער־געגעבנקייט צו דער פּוילישער ערד, דעם פּויליש־יידישן שטייגער, פּאָלקס־מענטש און פּאָלקס־שפּראַך, איז ער אָבער בטבע, טעמפּעראַמענטאַל געבליבן כּמעט דער איינציקער „נישט־ציוויליזירטער" פּויליש־יידישער קינסטלער.

און אָט די כּאַראַקטעריסטישע אייגנשאַפטן ווייסנבערג'ס אלס מענטש און קינסטלער, מאַכן אונז קלאָר און פּאַרשטענדלעך פּאַרוואָס ווייסנבערג איז געווען דער גרויסער „בונטאַר" אין אונזער יינגער ליטעראַטור.

ער האָט נישט געקענט צופּאַסן זיך, ער האָט נישט געקענט פּשרות מאַכן: עס זיז געווען קעגן זיין קינסטלערישן געוויסן און דערווידער זיין נאַטור.

ער איז געווען צו עכט אלס קינסטלער, און ער איז געשטראָפט צי גע־בענטשט געווען מיט דער „אומרו" (ער וואָלט נישט ליב געהאַט ווען איך זאָג „הייליקער אומרו") און ער האָט געמוזט קעמפן קעגן דער „קאַזיאָנשטשינע", די פּסיידא־טאַלאַנט, און דער נישט אויפּריכטיקייט, מחלות, פון וועלכע ליטע־ראַטן ליידן און קעגן וועלכעס עס מוזן אויפשטיין די ווייסנבערגס און קעמפן.

ער האָט אפט געקעמפט ווילד. נישט נאָר נישט ציוויליזירט, נאָר אפילו ווי א „בארבאר". אפילן די נאַענסטע האָט זיך אפט געדאַכט, און ער אליין האָט עס לעצטנס אפשר אנגעהויבן פילן, אַז די בעסטע קריטיק איז געזונטע פאַזיטיוע ארבעט. אפילו זיינע נאַענסטע פרייַנט האָבן אפט באַדויערט, וואָס אָט דער דאָן־קיכאָט אונדזערער, פּאַרשוועדעט גרויסע, שפּערישע כוחות אין א קאַמף מיט נישטיקע ווינט־מילעכלעך.

אָבער בכלל געמומען איז זיין קאַמף געווען נויטיק; נויטיק און נוצלעך, ווי זיינע פאַזיטיוע שאפונגען.

אויב עמיצער האָט רעפּרעזענטירט דאָס געוויסן פון דער יידישער ליטע־ראַטור פאַר די לעצטע פאַר צענדליק יאָר — איז דאָס מער ווי עמעץ אַנדערש געווען ווייסנבערג.

און יידישע שרייבער האָבן זיך צוגעהערט צו ווייסנבערגן, אפילן וועג ער האָט זיי ווי געטאָן.

און זיין קאָמף וועט נאָך ברענגען פרוכט!

(„היינט" נום. 211, וואַרשע, פרייטאָג, 9 סעפט. 1938.)

ש. אַפּטער (ניו־יאָרק)

איטשע מאיר וויסענבערג

(געדרוקט אין זשורנאַל „יידישע קולטור" און צוגעשיקט פון מחבר)

ווי וועגן יעדן וויכטיקן פאָרשטייער אין אונדזער ליטעראַטור, איז אויך וועגן א. מ. וויסענבערג ביי אונדז פיל געשריבן געוואָרן, אָבער ווי מיר דוכט — נישט גענוג, און אין די לעצטע יאָרן נישט איבעריק אָביעקטיוו, וואָס זאָל קאָנען געבן א קלאָרע פאָרשטעלונג וועגן זיין אייגנארטיקער פערזענלעכקייט און וועגן זיין באַדייטנדיקער ראָלע אין אונדזער ליטעראַטור.

אין די צוואַנציקער יאָרן, וען איטשע מאיר וויסענבערג האָט גע־פירט זיינע גרויסע מחלוקתן מיט כמעט אַלע שריפטשטעלער אין פוילן, און, ווי באַ־קאַנט, האָט ער די שטרייטן געפירט נישט מיט קיין איבעריק איידעלע רייד, האָט זיך געשאָפן וועגן אים א פאַלשע פאָרשטעלונג. עס איז פאָרטונקלט געוואָרן וויסענבערג דער שאָפער פון „א שטעטל", „א טאָטע מיט די בנים", „א חוב", „דור הולך ודור בא" און אַנדערע ווערק פון אומגעהויערן קינסטלערישן ווערט. די אָנגעגריפענע, די קעגנער זיינע, האָבן אים אויך נישט געשאָנעוועט. דער גרויסער ליטעראָרישער יאָריד האָט זיך געקאָכט. מען האָט אָפּגעלאָכט פון אים, מען האָט אים באַצייכנט פאָר א גרויסן עם־הארץ. אָנעקדאָטן, וויצן און אויס־טערלישע מעשיות זיינען דערציילט געוואָרן וועגן אים, וואָס דער גרעסטער טייל פון זיי איז געווען ווייט פון אמת.

אָט די אָנעקדאָטן און מעשיות האָבן אים, בעת ער האָט געלעבט, שטאַרק ווי געטאָן, און נאָך זיין טויט פאָרטונקלען זיי זיין וויכטיקע ראָלע אין אונדזער ליטעראָטור.

ביי מיר האָט זיך אָנגעזאַמלט א גאַנץ פעקל פון אזעלכע נישט־געשטוי־גענע מעשיות, וואָס סיוילט זיך אפילו זיי נישט איבערדערציילן. דער כבוד פון דעם פאָרשטאָרבענעם א. מ. וויסענבערג איז מיר צו־טייער, איך זאָל זיי נאָכדערציילן.

מיר איז באַשערט געווען צו זיין א נאָענטער מענטש, אן אַריינגייער ביי א. מ. וויסענבערג, — ווילט זיך מיר טיילן מיט מיינע איינדרוקן און זכרונות וועגן אים.

א. מ. ווייסענבערג'ס מחלוקתן מיט דער יידישער ליטעראַרישער יוגנט האָבן זיך אָנגעפאָנגען נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה. אין דער יידישער ליטעראַטור האָבן זיך דעמאָלט באַוויזן נייע טיפֿן שרייבער. זיי זיינען געקומען פון דער גרויסער וועלט, גרויסשטאָטישע מענטשן, טייל פון זיי מיט אָקאַדעמישער בילדונג. אַלע האָבן זיך דעמאָלט געצויגן צו דעם גרויסן ליטעראַרישן צענטער — וואַרשע.

אין יענער צייט האָט שוין דער שטערן פון א. מ. ווייסענבערג, וועלכער איז געקומען צוזאַמען מיט שלום אַש, געזונטן פאַרטונקלט ווערן. ווייסענבערג, דער קלייניגקייטלדיקער זשעליכאָווער יידישער אַרבעטער, וואָס האָט זיין גאַנצע טעמאַטיק געזונטן פון נישט־לאַנג צוריק אויפגעוואַכטן ברויזנדיקן שטעטל, האָט אויפגעהערט אינטערעסירן אפילו דעם קלייניגקייטלדיקן יידישן לייענער. עס האָט זיי מער אינטערעסירט די וועלט, די ברייטע יידישע וועלט, נייע טעמאַטיק, נייע שפּראַך־פאַרמען האָבן געריצט דעם יידישן לייענער. די גרופּע „כאַליאַסטרע", פרץ מאַרקיש, „די קופּע", מיט זיינע „חלבנע הימלען", אורי צבי גרינבערג, מלך ראָויטש, י. י. זינגער מיט זיינע „פערל", „שטאָל און אייזן", נחמן מייזל מיט די „ליטעראַרישע בלעטער" און אַנדערע.

דערצו האָט די יידישע פרעסע, דער יידישער זשורנאַליסט, דער קולטורטוער, געזונטן פאַרנעמען אַזאַ וויכטיקע ראָלע, ווי קיינמאָל נישט פריער, אין יידישן געזעלשאַפטלעכן לעבן.

אין יענער צייט, וען ווייסענבערג האָט זיך נישט געקענט, ווי שלום אַש, דערשלאָגן צו גרויסער וועלטלעכער טעמאַטיק, דעמאָלט האָט זיך אייגנטלעך אָנגעהויבן די ווייסענבערג־טראַגעדיע.

ער האָט דערפילט נישט זיין אייגענע הילפלאָזיקייט, נאָר דעם שונא פון דעם קלייניגקייטלדיקן שרייבער. ער האָט געהאַלטן, אז דאָס פאַרלייקנטע יידישע שטעטל האָט זיך נאָך נישט אויסגעשפּט, איז נישט בלויז קיין קאָנסומער, נאָר אַן אַליינשאַפנדיקער. נייע פאָטענציעלע שרייבער קומען פון דאָרט, מיט פיל טאַלאַנט, מיט עכטקייט. דער שרייבער פון פאָלק שטאַמט פון דאָרט.

דעמאָלט איז צוגעקומען אַ פעסטע באַשטעטיקונג פאר אים. עס איז צו ווייסענבערגן געקומען אַ יונגערמאַן, עזר וואַרשאַווסקי, מיט אַ דערציילונג, „די שמוגלאַרס". ווייסענבערג איז אַזוי פאַרכאַפּט געוואָרן פון דער עכטקייט, אַז ער דערמוטיקט דעם שרייבער צו פאַרענדיקן דאָס ווערק. אַז דאָס בוך איז אויפגעשריבן געוואָרן, האָט קיינער אויף דעם זיך נישט אומגעקוקט. וואָס קאָן שוין אַ יונגערמאַן פון אַ קלייניגקייטלדיקן אויפשרייבן!

ווייסענבערג האָט פיל מאָל דערציילט ווי ער האָט געזונטן דעם מאַנוסקריפּט אַוועק קיין אָטוואָצק, באַשטעלט צייכענונגען און דאָס בוך אַרויסגעגעבן. דאָס בוך האָט געמאַכט אַ רושם, און ווייסענבערג איז געווען איבערגליקלעך. עס האָט אים בלויז שפּעטער פאַרדראָסן, וואָס וואַרשאַווסקי האָט זיך געלאָזט איבערעדן פון די אַרויסגעבער ביי דער „קולטור־ליגע" און אַנדערע „גנבים",

"פֿאַסקודניאַקעס", ווי ער פלעגט זיי רופן, וועלכע האָבן פֿאַרביקט וואַרשאַווסקיס „שמוגלאַרס", אַרויסגעווארפן ביי דער קומענדיקער אויסגאָבע די צייכענונגען, פֿאַר וועלכע ער האָט אַזויפיל מי אַוועקגעגעבן.

יאָרן נאָכאַנאַנד האָט א. מ. ווייסענבערג געפירט זיינע ברוגזן, זיינע פֿאַרביסענע אָנגריפן. ער האָט אַרום זיך גרופירט, "מאָביליזירט", א גרופע פֿאַרערער, תּלמידים, היפּלאָזע יידן און סתם אומצופֿרידענע מענטשן, וואָס האָבן ליב גרופקעס, סעקטעס און לייגן צו שפּענדלעך צו יעדן הייליקן פייער....

עס איז צַרויס א בוך פון שמעון האראַנטשיק, ווידער א קליינשטעטלדיקער שרייבער, מיט דער אָנגעוויטיקטער טעמע פון א יונגן קליינשטעטלדיקן שרייבער, וואָס קומט מיט א ווערק קיין וואַרשע און די טויבע שטאָט דערזעט אים נישט און נעמט אים נישט אויף, אין יענעם בוך איז אַריינגעפּלאָנטן איין קאָפּיטל, — א שטאַרקע קעגן וואַרשעווער ליטעראַטן־און זשורנאַליסטן־פֿאַראיין, וואָס האָט אַרויסגערופן א סך בייז בלוט קעגן א. מ. ווייסענבערגן...

פון די אַלע שטרייטן איז ווייסענבערג אַרויסגעקומען א צעשלאָגענער. ער האָט געהאָט דעם עמאָציאָנעלן כח פון א בונטאַר, עס האָט אים אָבער געפעלט אינטעלעקטועלע ציבאָוואוסטקייט. ער האָט נישט געוואוסט ווי אַזוי צו פירן א קאָמף. ער האָט באָנוצט א שפּראַך, וואָס איז לגמרי נישט־פֿאַסיק אין דער ליטעראַרישער וועלט. ער האָט אַלע מאָל צעשלאָגן זיין אייגענעם קאָפּ.

עס דערמאָנט זיך מיר א מעשה, וואָס כאַראַקטעריזירט ווייסענבערגס קאָמפּן.

עס איז געווען איינמאָל אין א האַרבסטיקן טאָג אין די יאָרן 1927־1928. ווייסענבערג איז געזעסן ביים שרייבטיש און געשריבן אַן אַרטיקל. דאָס מאָנגאָלישע שאַרפּע פּנים מיט די שפּיציקע אַרויסשטאַרצנדיקע קנאָכן האָט ביי אים געגליט, ווי ער וואָלט געהאָט פיבער. ער האָט געשריבן מיט שטאַרקן קרומלעכע שורות, אַז ביים סוף איז אים געבליבן אַרט קוים אויף צווויי ווערטער אויף דער שורה. מיטאָמאָל האָט זיך געעפנט די טיר אין זיינע צווויי מיידלעך, זיינע טעכטער, זיינען אַריינגעקומען. די ינגערע, מיט דעם לענגלעכן פּנים — נאָר א שוֹל־קינד געווען — איז צו אים צוגעגאַנגען נאָענט און שטיל געזאָגט:

— טאַטע, מען האָט אונדז אַרויסגעוואָרפן פון דער דירה.

א. מ. ווייסענבערג האָט געפאָכעט מיט דער האַנט און נערוועז געזאָגט, נישט אָפֿרייסנדיק די אויגן פון זיין אַרבעט: "באַלד, באַלד!" — ווי ער וואָלט נישט געוואָלט אביזעריירן דעם געדאַנק, וואָס ער האָט געהאַלטן אין אויפֿשרייבן.

מיטאָמאָל האָט ער זיך ראַפּטום אויפֿגעשטעלט. זיינע אויגן — ברוינע, בליצנדיקע — האָבן געקאָכט מיט פייער.

— וואָס? דער פאַסקודניאַק, דער גנב! — דאָס האָט ער געמיינט דעם אייגנטימער פון הויז. ער איז אימפּעטיק אַרויס פון דער רעדאַקציע. עמעצער האָט צו מיר געזאָגט, איך זאָל נאָכלויפן זען, וואָס ער גייט טאָן. איך בין נאָכגעלאָפן פון הינטן, נישט געהאָט די העזה אים אינצוהאַלטן. ער איז געלאָפן, זיך געשטופּט צווישן די מענטשן אויף דער געדיכטער דזשעלנע גאַס, ערגעץ

אַרויף צו דער דלוגע, אָדער זשעלאַזנע גאַס, איז אַריין אין אַ גרויסן טונקעלן הויף. אינמיטן הויף איז געלעגן אַ בערגל, זיינע קינדערס הויז־זאַכן. ער אַליין האָט אין יענער צייט געוואוינט מיט זיין צווייטער פרוי אין אַ מעבלירט צימער אויף מוראַנאָוו. ער איז אַרויף מיט די טרעפ צום פערטן אָדער פינפטן גאָרן, מיט אַ צאָרן צו צערייסן דעם הויז־אייגנטימער אויף שטיקער. אָבער מיטאַמאָל האָט זיך דערהערט אַ שטאַרקער קלאַפּ. פון גרויס אויפגערעגטקייט איז ער אַריין מיטן קאָפּ אין דער האַלב־געעפנטער פראָנט־טיר און שוין געטראָפן אַ שלאָס אויף דער טיר פון זיינע קינדערס דירה.

ער איז אַרונטער מיט אַ געבויגענעם קאָפּ, דער שטערן איז ביי אים אויפגעשוואָלן געוואָרן ווי אַ באַרג. ער איז האַסטיק אַרויס פון הויף, געבראַכט אַ וועגעלע־שלעפער. דאָס וועגעלע איז אַרויף אויף דער לעשנע גאַס, זיך געשלעפט צווישן וועגענער, פלאַטפאָרמעס, קלינגענדיקע טראַמווייען, וואָס האָבן זיך איינגעהאַלטן צוליב אַ לוויה־פראָצעסיע. וווייסענבערג איז נישט געגאַנגען אויפן טראָטואַר, נאָר גלייך הינטערן וועגעלע, אַ ביסעלע איינגעבויגן, אין דעם ברוינעם אָפּגעריבענעם מאַנטל, מיט די הענט פון הינטן טיף פאַרשטעקט אין די אַרבל. ער איז אָבער געגאַנגען פעסט, מיט אַ שטאַלצער טראַציקייט. די קנאַכן פון זיינע קינבאַקן האָבן יעדע ווייל אויפגעצאַפלט, ווי ער וואָלט זיך געבייזערט מיט זיין באַליבט וואָרט, וואָס ער זאָגט וועט ער הערט אָדער זעט אַ מעשה־רע:

— פאַסקודניאַקעס!...

אין דעם יאָר 1926, וועט וווייסענבערג האָט זיך געדוכט, אַז ער האָט שוין הינטער זיך אַן אַרמיי מיט אָנהענגער, וואָס שטיצן זיין גערעכטן קאַמף, ווי אים האָט זיך געדוכט, וואָרים אַלע זעען שוין די גרויסע חורבות, וואָס די ביליקע פרעסע, די מיטלמעסיקע קאַריעריסטישע זשורנאַליסטן האָבן געמאַכט אין יידישן לעבן, איבערהויפט די "ליטוואַקעס", ווי ער האָט זיי באַצייכנט, — האָט ער צוגעטשעפעט צו זיין קאַמף נאָך אַ געביט, אַ שפּאָגל־נייע אידייע, וואָס דאָס האָט נאָכמער געפירט צו זיין געזעלשאַפטלעכער און קינסטלערישער יריידה.

עס איז קיינעם נישט אינגעפאַלן, אַז וווייסענבערג איז אויך אַ לינגוויסט. אָבער מיטאַמאָל איז וווייסענבערג אַרויסגעקומען אין אַ הייליקער מלחמה צו ענדערן דעם יידישן אויסלייג, פאָנעטיש לויט דער פוילישער אויסשפּראַך, מיט איין וואָרט — אַ נייע פויליש־יידישע אָרטאָגראַפיע.

אָנגעהויבן האָט ער דעם קאַמף מיט אַרויסגעבן דעם זשורנאַל „אינזער האָפענונג". ער קומט דעמאָלט אַרויס מיט אַ רעוואָלוציאָנערן רוף קעגן די „בעזדעטניקעס", די פרוכטלאָזיקייטן, ווי ער באַצייכנט אַלע שרייבער, וואָס ער האָט פיינט געהאַט. ער רופט, מען זאָל זיך שטעלן מיט אים אין דער רייַ.

עס האָט זיך אים געדוכט, אַז ענדלעך האָט ער זיי געפאַקט, די געלערנטע

״ליטוואַקעס״, ענדלעך האָט ער אַ גרויסע אידייע קעגן די אינטעליגענטואַלן, קעגן דער ״פרעמדער״ השפּעה, דער ״אינוואַזיע״, וואָס איז געקומען אויף זיין פּויליַן.

אין דעם רוף זאָגט ער:

״כּל זמן די מויער איז געווען פאַרמאַכט, האָב איך בלויז געקלערט וועגן ברעכן, און דערווייל בין איך אָפּגעקומען דערמיט. זיינען אָבער נחמן מייזיל און מלמד, וועלן זיי זיינען געווען אין קיעוו, געוואָרן רעפּאַרמאַטאָרן פון אונדזער שפּראַך, און איך טראַכט מיר איצט: וואָס פאַר אַ גליקלעכע אידייע גאָט האָט עס זיי ביידע צוגעשיקט, כדי די פּויליש־יידישע ארטאָגראַפּיע זאָל קענען באַפרייט ווערן פון אירע קייטן...״

צו דעם דאָזיקן הייליקן קאַמף זיינעם זיינען אָבער זייער ווייניק מענטשן צוגעשטאַנען. אפילו די נאָענטסטע מענטשן אַרום האָבן דערשפּירט דעם גליטשיקן וועג, אויף וועלכן וווייסענבערג האָט אויפסניי געמעגן גיין. עס איז בייַ אַלעמען געלעגן גוט אין געדאַנק וועגן דעם גרויסן כאָאָס, וואָס האָט געהערשט אין דער יידישער ארטאָגראַפיע. וווייסענבערגס שריט האָט נאָך מער געהאָלפן אַרייַנצוברענגען צעטומלעניש.

דער זשורנאַל ״אינזער האָפענונג״ האָט געמומען ווערן אַן ענין פון שפּאָט און חוזק, האָט אויפגעהערט צו זיין וווייסענבערגס ליטעראַרישע היים פון קינסטלעריש שאַפן. יידישע שריפטשטעלער מיט נעמען, וואָס האָבן אין אָנהויב מיטגעאַרבעט, האָבן זיך געמומען צוריקציען. וווייסענבערג איז געוואָרן אַלץ עלנטער און עלנטער. אויך די יינגערע, אויב זיי האָבן געהאָט די ערשטע מעגלעכקייטן, האָבן זיי אָפּגעדרוקט זייערע שאַפונגען אין אַנדערע זשורנאַלן. דעם דאָזיקן פאַרבראכן האָט זיי וווייסענבערג נישט מוחל געווען. ער האָט דעמאָלט געצאָרנט, אָפּיציעל אויסגעשלאָסן דעם יונגן דיכטער מ. נאָטיש פאַר דרוקן אין די ״ליטעראַרישע בלעטער״ און אויך שמחה דאָן פאַר שרייבן אין דער בונדישער ״פאָלקס־צייטונג״.

איינער פון זיינע מיטאַרבעטער, מאָריסאָן, איז אָפּיציעל אַרויסגעקומען אין דעם זשורנאַל קעגן וווייסענבערגס ארטאָגראַפיע. וווייסענבערג איז געווען געוונג טאָלעראַנט אָפּצודרוקן דעם אַרויסטריט, כדי צו האָבן אַ געלעגנהייט נאָך מער צו באַווייזן דעם גרויסן אמת, וואָס ער האָט אין זיין קאַמף קעגן דער ליטווישער השפּעה.

אויב איך מאָך נישט קיין טעות, איז בלויז איינער אַרויסגעקומען צו שטיצן וווייסענבערגן אין זיין קאַמף פאַר דער נייער וווייסענבערגישער ארטאָגראַפיע. דאָס איז געווען דער יונגער דיכטער־עסייאיסט מרדכי אַלעי. ער האָט געהאָלטן, אַז דאָס איז נישט קיין ״וווייסענבערגישער ענין״. ״צי קען מען דען אַזוי לייכט אַנענעמען די העגעמאָניע פון דער ליטווישער אויסשפּראַך?״ אים גייט שוין נישט בלויז אין פאָנעטיק, נאָר וואָס זיי פאַרמירן שלעכט דעם יידישן זאַץ־געבוי, ברענגען אַריין שלעכטע, נישט־יידישע שפּראַך־פאַרמען.

אָבער נישט געקוקט, וואָס דער זשורנאַל האָט געהאַט אַזאַ שלעכטן, צרהדיקן נאָמען, און דער קאָמף אַזאַ פרוכטלאָזער, האָבן זיך דאָך גרופירט אין טייל־וויי דערצויגן אַ פאָר מענטשן, וואָס האָבן געהאַט טאַלאַנט, אין שפעטער אָנגעהויבן פאַרנעמען אַ וויכטיק אָרט אין אונדזער ליטעראַטור. עס איז געניג צו דערמאָנען דעם יונגן דיכטער, דער בלאָנדער יחיאל לערער; אייבעשיץ, ליידער אומגעקומען; מ. ב. שטיין, מרדכי אַלעי, י. קייטלמאַן, ש. בריינסקי און נאָך אַנדערע.

ערשט אין די יאָרן 1930־1931 גיט שוין ווייסענבערג צו, אַז זיין קאָמף איז אַ פאַרלוירענער. ער האָט זיך דערוואוסט, אַז ער האָט קיינעם נישט, ער טוט עס, בעת עס דערשיינט זיין בוך „דער מאַדערנער שד", אַ פּאַמפלעטיש בוך, וואו עס איז ליידער מער נישטאָ דער גרויסער קינסטלער א. מ. ווייסענבערג. „איך פאַרלאָז דעם שלאַכטפעלד אָן איבעריקן שטאָלץ, נאָר ווי אַ פאַר־שפילטער."

צו זיין און אונדזער אומגליק, איז דאָס נישט געווען בלויז דער געזעלשאַפטלעכער קאָמף אַ פאַרשפילטער, נאָר אויך — דער קינסטלערישער. פאַר־וואָס ווייסענבערג האָט פאַרלוירן זיין געזעלשאַפטלעכן קאָמף, איז זייער לייכט צו פאַרשטיין. ער איז נישט געווען צוגעפאַסט צו פירן אַ קאָמף פאַר אַ געזונטער, נאָרמאַלער ירדישער אַרטאָגראַפיע. ער האָט נישט געקאָנט זיין קיין פירער פון אַ נייעם דור שרייבער, ווי עס איז געווען י. ל. פרץ אין אַ פריערדיקן דור. ער האָט נישט פאַרמאָגט די נויטיקע אינטעליגענץ, דעם אַקאַדעמישן וויסן צו ווערן אַ פירער. ער האָט טאַקע ליב געהאַט מיט לייב און לעבן אונדזער ליטעראַטור. יעדע אַנטדעקונג פון עפעס טאַלאַנט איז ביי אים געווען אַ פריידיקע אַנט־פלעקונג. ער האָט אים שטאַרק מקרב געווען און געציטערט איבער אַ אַנטדעקטן שרייבער. ער איז געווען פייאיק צו דערמוטיקן, אָבער נישט פייאיק צו דערציען, אָנצווויזן.

וואו איז אָבער אַהינגעקומען ווייסענבערג דער גרויסער שאַפערישער דיכטער, דער וואונדערלעכער רעאַליסט און פלאַסטישער מאָלער פון יידישן לעבנסשטייגער?

כדי דאָס צו פאַרשטיין, איז נויטיק אָפצושאַצן אין וואָס ווייסענבערגס גרויסקייט איז באַשטאַנען, וועלכע אידייען האָבן אים באַפרוכפערט, וועלכער געזאַנג האָט אַרויסגעקוועלט פון אָט דעם שטאַרקן פרימיטיוון קינסטלער.

געוויסע אָפּשאַצער דענקען, אַז א. מ. ווייסענבערגס גרויסקייט איז באַ־שטאַנען פון געבן זייטיקע און אויסטערלישע געשטאַלטן, ווי „קרייגדעלע", „א משוגענע אין דאָרף", און אז ער האָט נישט גענומען פון צענטער אין אונדזער לעבן. דאָס איז נישט ריכטיק! ווייסענבערג האָט געעפנט פאַר דער יידישער ליטעראַטור דאָס ברויזנדיקע שטעטל מיט די נייע אידייען, מיט די חלומות, וואָס האָבן באַפרוכפערט די יידישע אַרבעטערשאַפט, וועלכע האָט געהאָלפן

איבערבויען אונדזער יידיש לעבן מיט די גרויסע פּראָגרעסיוועּ אין שאַפּערישע אידייען פון אונדזער צייט.

איז ווייסענבערג געווען בלויז א שילדערער, אַ נאַטוראַליסטישער באַ־באַכטער? דאָס אַליין, וואָלט ווייסענבערגן נישט געגעבן די מעגלעכקייט צו פּאַרנעמען אַזאַ אויבנאָן, וואָלט נישט געקאָנט פּאַרכאַפּן דאָס האַרץ פון יידישן לייענער. ווייסענבערג איז געווען דער באַזינגער פון אַ נייעם חלום, וואָס דער יידישער אַרבעטער האָט געזומען טרוימען.

"די יונגען אין די וואַרשטאַטן זיינען שטיל געוואָרן, אָנגעהויבן חלומען איבערן שטעטל." אין דעם שטעטל, בעת די אַרבעטער דערוויסן זיך וואָס עס טוט זיך אין די גרויסע שטעט, ווערן זיי גאָר אַנדערע מענטשן. דער אומרו פון 1905, די אויפברויזנדיקע טעג קומען אָן אין שטעטל.

"עס טרעפט אַמאָל פאַרקערט. די אויגן בליצן אויף, מען אַרבעט מיט אַזאַ געשווינדקייט, ווי מען דערייגט עפּעס. דער גאַנצער עולם ענטפערט אַפּ מיט אַ געזאַנג, מיט אַ געקלאַפּערי מיט די העמערלעך; מען שמעטערט די שטיפּ־לעך, ווי די קוילן אין ערגסטן שונא. יעקל גייט פאַרבי און דערהערט דאָס גע־זאַנג, פאַרגנבעט זיך אים אַ שמייכל אין דיווינקעלעך פון די ברעמען, די אויגן שטראָלן מיט האַרציקער פרייד."

פונקט ווי שלום אש איז געווען דער ראָמאַנטיקער פון דער יידישער באַ־לעבאַטישקייט, שלמה נגיד, זוי איז ווייסענבערג געווען דער באַזינגער, דער ראָמאַנטיקער פון יידישן האַרעפאַשניק. זיין געזאַנג האָט אים אַנגעפילט „מיט האַרציקער פרייד". אַנדערע קלאַסן־מענטשן האָבן נישט אַרויסגערופן ביי אים דעם דאָזיקן געפיל. די וואָס באַגייען עוולות, האָבן אַנגעפילט זיין האַרץ מיט האַס, מיט פאַרביטערטקייט. זעלטן האָט זיך אין אונדזער ליטעראַטור גע־זען אַזאַ שארף־קאַנטיקע עקסטרעמע נאַטור. פון איין זייט — דער סאַציאַלער פּאַטאָס, דער גלויבן און דאָס חלומען פון עפּעס אַ נייער וועלט; פון דער אַנדער זייט — די האַרטנעקיקע נאַטור, וואָס האַלט, אַז קיין שום רשעות טאָר נישט אַוועק אומבאַשטראָפט, דער מענטש קאָן עס נישט שענקען; קאָן פריער פון אַלץ נישט אויפגעגעבן ווערן פון דעם באַעוולהטן ביז דער לעצטער מינוט פון זיין לעבן. די שטאַרקע איז אַ טרייסט און אַ דערלייזונג, ווי עס ווערט דערציילט אין זיין קלאַסישער דערציילונג „א חוב". אין אט דער דערציילונג קאָן מען גע־פינען דעם שליסל צו ווייסענבערגס צווייטן עקסטרעם — דעם נוקם ונוטר.

דער אַרעמער בעטלער אין „א חוב" קאָן נישט שטאַרבן, ביז ער גייט נישט אַרונטער צו באַשטראָפן דעם, וואָס האָט אים קינדווייז געכאַפּט און פאַר־שיקט צו די קאַנטאָניסטן. דער גביר איז שוין לאַנג טויט, דאָס הויז — אַ פאַר־ברענטע חורבה, אָבער דער בעטלער רייסט דאָך אַרויס אַ שטיין פון גאָס און שליידערט אין דער חורבה. ערשט דעמאָלט קאָן ער שטאַרבן. די שטראָף איז דאָ אָבער בלויז אַן אויסלאָדונג פון דעם נישט־אויפגעלייזטן צאָרן. אַזוי איז געווען ווייסענבערג — דער אָנגעזאַמלטער צאָרן פון דורות באַעוולהטן מענטש

האָט געצאָרנט אין אים. ער האָט געוואָרפן אַ שטיין, אים געמוזט וואַרפן, כאָטש דער שטיין האָט קיינעם נישט באַרירט.

די צוויי עקסטרעמען זיינען געווען די גרונטשטריכן, וואָס האָבן געעפנט זיינע שאָפערישע קוואַלן, אים געגעבן כח צו פאָרמירן קלאָסישע דערציילונגען פון באַדייטנדיקן קינסטלערישן ווערט. ער האָט געקענט די אַלע מענטשן. עס איז געווען זייער נאַטירלעך פאַר דעם ארעמען אַרבעטער־געזעל צו האָבן גרויס ליבשאפט פאַר די שוסטער־געזעלן „אין שטעטל" און האָס צו די „פאַרגוואַלטיקער" אין „א חוב". אַן עקסטרעמע, אַן־פשרהדיקע נאַטור, וואָס די צייט האָט שנעל אומגעבראַכט. פאַרשאַרפטע סאַציאַלע מאָטיוון האָבן אויפגעהערט פאַרנעמען דעם אויבנאָן אין דער יידישער לידטראַדיציע. דער אויפברויז פון 1905טן יאָר איז אין בלוט דערטרונקען געוואָרן. די יעקלס זיינען פאַרשיקט געוואָרן קיין סיביר, פאַרטייאישע האָר־שפאַלטערישע רייסערייען צערייצן דעם שארף־סענסיטיוון מענטש וווייסענבערג. דאָס שטעטל ליגט ווידער אַפאַטיש, פאַר־שלאָפן, ווי מיט דורות צוריק. דער חלום, וואָס ער האָט באַזונגען, ווערט אויס־געוואָרנען. די אַרבעטער, וואָס ער האָט פערזונלעך געקענט, ווערן באַלעבעסלעך מיט אייגענע וואָרשטאַטלעך. די געשטאַלטן, וואָס האָבן ערשט נעכטן אָנגע־פילט זיין האַרץ מיט פרייד און געזאַנג, זיינען מער נישטאָ. וווייסענבערג איז נישט געווען דער באַוואוסטזיניקער יידישער אַרבעטער, וואָס זעט זאָכן, גע־שעענישן אין זייער געשיכטלעכן פאַרנעם. יעדע געשעעניש נעמט ער עמאָצי־אָנעל פערזונלעך. ער האָט מער נישט קיין שום אידייע, וואָס זאָל בכוח זיין צו קרעפטיקן זיינע נייע ווערק.

אין זיינע וווייטערדיקע ווערק, וואו די פריערדיקע סאָציאַלע מאָטיוון זיי־נען מער נישטאָ, פעלט טאָקע די אומרואיקע, ברוזנדיקע פערזונלעכקייט. עס בלייבט קליינשטטלדיקייט, בלאָסע ארעמע דערציילונגען און דראַמעס אָן קאָנ־פליקטן. „דער לוין פון ליבע", „א וואָלד־מיידל", „שטאַרקער פון טויט" — ווי־זיאָנערישע געשטאַלטן אָן בלוט און אָן פלייש. אפילו זיין שפראַך איז אַרעם, אָן דער וווייסענבערגישער מאַסיווקייט.

אין די יאָרן, ווען וווייסענבערג איז געוואָרן א באַרימטער שריפטשטע־לער, פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה, האָט ער זיך באַזעצט אין ווארשע, מער נישט געלעבט פון די מלאכות, וואָס ער האָט געטאָן בעת ער איז געווען אַן אַרבעטער. ער האָט אָבער אויך נישט געהאַט קיין מעגלעכקייט צו לעבן בכבודיק פון זיין שרייבן. דערצו איז וווייסענבערג נישט געווען קיין פלינקער שרייבער. יעדע נייע שאָפונג איז געקומען נאָך לאַנגע, שווערע ראַנגלענישן, נסיונות. ער האָט זיך נישט געקאָנט און אפשר אויך נישט געוואָלט דערשלאָגן צו זייטיקע פרנסות, ווי צו שרייבן אַרטיקלען, אַדער אַנדערע טעכנישע טעטיקייטן אַרום יידישע געזעלשאַפטלעכע אַרבעטן, וואָס ס׳רוב יידישע שריפטשטעלער האָבן געטאָן. דערצו האָט ער אויך נישט געהאַט דעם נויטיקן וויסן אַדער צוגעגרייט־

קייט. ער איז אויך געווען אַ שוועדער מענטש, נישט געקאָנט אַרבעטן מיט אַנדערע מענטשן.

קיין פּלינקע, פּייאיקע מענטשן האָט שוין וואַרשע נישט אויסגעפּלעמט. זיי זיינען געקומען פון ווייטע מקומות, פון ווילנע, פון וואַליז, פון גאַליציע, און פון וואַנען נישט? ער האָט זיי פיינט געהאַט. ער האָט געזען אין דער אַרבעט פון די צוגעקומענע יידישע אינטעליגענטואַלן שריפטשטעלער — בלויז קאַריערע. דאָס שאָפנדיקע, ברויזנדיקע יידישע לעבן אין וואַרשע, האָט נישט פאַרכאַפט זיין האַרץ, נישט אויפגעוועקט קיין שעפעריש ענערגיע אין אים, ווי עס האָט געטראָפן מיט אַנדערע שריפטשטעלער. ער האָט געקוקט אויף די אַלע „שמיי־ענדיקע" יידן, ווי זיי וואַלטן אים וועלן כסדר אָפּנאַרן.

מען האָט דערציילט, אַז אינמאָל איז געקומען צו וווייסענבערגן אַ יידאון אים געזאָגט, אַז עס טרעפט זיך אים צו קויפן אַ לאַגער מיט אַלטע ביכער. וווייסענבערג האָט עס אָנגעקוקט, און געוואָרן אַ שותף. עטלעכע טעג שפּעטער, מען קומט אין פּלאַץ — אַ גרויסער טייל ביכער זיינען פאַרשוואַנדן. וווייסענבערג צאַרנט. זאָגט דער יידי: וואָס דאַרפט איר שריין? קומט צו אייערע שרייבער, וועט מען הערן ווער עס איז געראַטן.

אויפן פאַרהער ביי די שרייבער פרעגט מען וווייסענבערגן:

— האָסטו באַווייזן, אַז דער ייד האָט דיך אָפּגענאַרט?

— וואָס דאַרף איך עדות? קוקט אַריין אין זיינע אויגן, האָט דאָס נישט קיין אויגן פון אַ גנב?!

דאָס איז געווען וווייסענבערג. ער האָט זיך פאַרלאָזט צופיל אויף זיינע אויגן, אויף זיין פּרימיטיווער אינטואיציע, אויף זיינע האַרעפאַשענע כוחות, אויף זיינע ברויזנדיקע עמאָציעס, און דאָס אַליין איז אין אונדזער מאָדערנער וועלט נישט גענוג.

ער האָט געגעבן בלויז דאָס, וואָס ער האָט מיט זיך געבראַכט פון זיינע ערשטע דערוואַכנדיקע יוגנט־יאָרן, און שפּעטער מער גאָרנישט געוואָלט אויפנעמען. ער האָט מער נישט געזען דאָס יידישע וואַרשע, נאָר דעם קרייז מענטשן, די ליטעראַטן פון וואַרשעווער ליטעראַטן־און־זשורנאַליסטן־פאַראיין. זיי זיינען געווען די שולדיקע אין אַלע יידישע אומגליקן.

ער האָט נישט געזען די יידישע אַרבעטער פון די גרויסע פויליש שטעט, די פּרנסהלאָזע מאַסן אין זייער שווערן געראַנגל, די באַלעבאָטים, די סוחרים, די אינדוסטריעלער, די גרויסע וועלט.

„דער מאָדערנער שד" איז דערפאַר אַ הילפלאָז, נישט־וווייסענבערגיש בוך. ער האָט די אַלע פּאַרשוינען אין דעם בוך אפשר נישט געקאָנט גענוג האַסן, ווי דער אָרעמער בעטלער אין דער דערציילונג „א חוב", זיי צו וואַרפן דעם ריכטיקן שטיין, ווייל אין דער אמתן האָט ער אפשר די אַלע „ליטוואַקעס", די פּלינקע געזעלשאַפטלעכע מענטשן אין דער טיף אין זיך גאָר מקנא געווען פאַר זייער פּאָזיציע, פאַר זייער אָנזען. דערפאַר איז מער ווי פאַמפּלעט, מער ווי אויבנ־

אויפיקער אויסגעשריי גאָרנישט אַרויסגעקומען. ער האָט נישט געקאָנט אויס־פורעמען אין בלוט און אין פלייש נישט די מענטשן, נישט זייער לבוש, אויף וועלכן וווייסענבערג איז געווען אזא מייסטער.

א. מ. וווייסענבערג האָט געהאַט פיל ווערק נישט־פאַרעפענטלעכטע, וואָס זיינען, — לויט די ידיעות, וואָס זיינען צו אונדז דערגאַנגען — פאַרברענט גע־ווארן בעת דעם היטלער־גיהנום אין פוילן. אפשר וואָלט זיך אין יענע ווערק ווידער אַנטפלעקט וווייסענבערג דער וואונדערלעכער רעאַליסט, דער טרוימער און צאַרענער פון אַרעמען אַרבעטער־פאָלק, ווי ער האָט זיך אַנטפלעקט אין זיינע ערשטע ווערק. אַלע זיינע טראַגישע חסרונות, אומגליקלעכע זיגזאַגן, טאַרן אָבער נישט פאַרקלענערן די קרעפטיקע ווערק, וואָס האָבן איבערגעלאָזט אַן אייביקן ווערט אין אונדזער ליטעראַטור אויף דור דורות.

יעקב פעלדהענדלער (ישראל)

יצחק מאיר וווייסנבערג׳ס קאַמף און בייטראג

(ספּעציעל פאַרן „בולעטין")

י. מ. וווייסנבערג איז געבוירן געוואָרן אין 1881 אין זשעלעכאָוו, אין אַרימער אַרבעטער היים. ווי געווייניקלעך האָט ער זיין ערשטע דערציאונג באַקומען אין חדר. די נויט האָט אים נישט דערלויבט וווייטער צום לערנען, און דאָרום איז ער אַוועק אַרבעטן. ביי דער אַרבעט האָט ער געהאַט די מעג־לעכקייט צו לערנען דאָס אַרבעטער לעבן און אַריינזאַפּן אין זיך די אַרבעטער נויט.

וווייסנבערג האָט אָנגעהויבן זיין ליטעראַרישע קאַריערע אין אַן אינטע־רעסאַנטער תקופה.

דאָס איז געווען ערב דעם היסטאָרישן יאָר 1905, דאָס יאָר פון דער ערשטער רעוואָלוציע אין רוסלאַנד. ווען די אַרבעטער אין רוסלאַנד זענען אַרויס אין די גאַסן און אויפגעהויבן די לאָזונג פון די רעוואָלוציע, איז עס געווען ווי אַן ערדציטערניש.

ס׳האָט אַ טרייסל געגעבן די צאַריסטישע מאַכט אין אַנבליק פון די דע־מאָנסטראַציעס מיט די רויטע פענער.

די אַרבעטער האָבן געבראַכט פיל קרבנות אויפן מזבח פון די רעוואָלוציע. און אויב די רעוואָלוציע איז דעמאָלס נישט געלונגען האָט זי אָבער מכשיר געווען דעם באַדן פאַר דער אָקטאָבער־רעוואָלוציע.

דער שטורם־ווינט האָט אויך דערגרייכט ביז זשעלעכאָוו. די אַרבעטער האָבן באַוואוסטזיניק פאַרלאַנגט זייערע רעכט און אויסגעלייכט דעם רוקן.

דאָ זענען ענטשטאַנען פּראָפעסיאָנעלע אַרגאַניזאַציעס ווי אויך אַ שטאַרקער פּאָליטישער צענטער פאַר דער גאַנצער סביבה.

אין זיין ערשטן דעביוט איז ווייסנבערגן געלונגען צו פאַראייביקן דאָס אַרבעטער לעבן. זיין הערלעכע דערציילונג „דור הולך ודור בא" האָט געפאַנגען דאָס האַרץ פון פאָטער פון דער מאָדערנער יידישער ליטעראַטור י. ל. פרץ, וועלכער האָט זי אָפגעדרוקט אין די „י. ל. פרץ ביבליאָטעק", אין יאָר 1904.

די דערציילונג „דור הולך ודור בא" איז אַ פּראַכטפולע שילדערונג פון דער אַרבעטער־נויט. די רעאַלע שילדערונג פון אַרעמען שוסטער נאָטע טרייסלט אויף ביז גאָר. אין שטאַרקע פאַרבן מאָלט ער זיין לעבן און שטאַרבן. צום סוף האָט ער אפילו נישט אויף תכריכים. דער בעל־הבית באָרגט אויף תכריכים זאָגנדיק זיין צו ווייב: דור הולך ודור בא. הערשעלע זיין זון וועט אָפּאַרבעטן פאַר די תכריכים.

[illegible] זיך אַן מיט זיין בוך „אַ שטעטל". דאָס איז די ערשטע שילדערונג פון דער יידישער רעוואָלוציאָנערער אַרבעטער באַוועגונג.

ווי אין א פילם־בילד גייען אַ דורך אין דעם בוך אַלע פראָבלעמען פון שטעטל. דער קאַמף פון די אַרבעטער קעגן שפעקולאַציע. ספעציעל ערב־פסח ווען ס'זיינען אַקטועל די פרייזן פון מצה־מעל און דער שטורם אין בית־המדרש.

בראש פון דער ערשטער אַרבעטער אָרגאַניזאַציע געפינען מיר יעקיל סטאָליאַר (הערשל טאָקער). אים געלינגט אויפצוהויבן דעם פרעסטיזש פון די אַרבעטער. ער ווייסט ווי צו רעדן מיט שטאָלץ מיט די אַרבעטס־געבער און פאַרלאַנגען אַ געהעריקן אַרבעטס־לוין און אַ 8־שעהדיקן אַרבעטס־טאָג.

קלאָר איז געשילדערט דער געראַנגל אין די אַרבעטער־ריייען וועגן דער העגעמאָניע איבער די אַרבעטער, דער קאַמף מיט דער פאָליציי, די קאָאָפּעראַציע צווישן די אַרבעטס־געבער און דער פאָליציי און דער מלשינס פון שטעטל, דער אַדוואָקאַט דודל ראָזענצוויג, וועלכער קען די „דיעלאָ".

ווייסנבערג ווייסט אויך צו שילדערן די לאָגע פון שטעטל. פעסימיס־טיש דריקט ער זיך אויס אַז דאָס שטעטל האָלט זיך אויף שפינוועבס.

און צום סוף דער גרויסער געראַנגל אין שול.

ס'קומען אַן ידיעות וועגן פאָגראָמען. די אַרבעטער האַלטן אַז די כולי־גאַנעס דאַרף מען אַנטקעגן גיין מיט געווער.

די חסידים שרייען, אַז מיט תהילים דאַרף מען קעמפן. א שטורם אין שול.

די פאָליציי דערווייסט זיך און די אַרבעטער פירער ווערן אַרעסטירט.

דאָס אַלץ איז מייסטערהאַפט געשילדערט דורך ווייסנבערגן אין זיין „שטעטל". אָבער פון יעדער שורה שרייט אַרויס א פייערדיקער פראָטעסט קעגן דעם אומרעכט וואָס הערשט אויף דער וועלט. ער האָט זיך אויך קונה שם געווען מיט זיינע ערשטע שאַפונגען אַלס דער דיכטער פון הונגער און נויט.

אין דער זעלבער צייט זענען געקומען קיין ווארשע שלום אַש מיט

זיין „שטעטל" פון קוטנע און ה. ד. נאָמבערג פון אַמשינאָוו מיט זיינע „פּלי־
געלמאַנס העלדן". נישט די לאַקריץ זיסע שילדערונגען פון אַש׳ס שטעטל און
נישט די פּעסימיסטישע אינטעליגענטן פון נאָמבערגן האָבן אויסגענומען.

אין די „געקליבענע שריפטן" פון בעל־מחשבות פון יאָר 1913, שרייבט
בעל מחשבות אַז ווייסנבערג איז אונזער גרעסטע האָפנונג.

ס׳איז דאַרום נישט קיין וואונדער, אַז ווייסנבערג האָט געקריגן די ערשטע
פרעמיע פאַר ליטעראַטור פון דער ערשטער קהלה אין אייראָפּע.

דער גרויסער פאַרדינסט פון ווייסנבערגן אין דער יידישער ליטעראַטור
איז דאָס וואָס ער האָט אַריינגעבראַכט דעם רעאַליסטישן סטיל.

נאָך פרצ׳ן, מענדעלען און שלום־עליכמן, האָט ווייסנבערג געלאָזט הערן
אַ נייעם טאָן אין דער יידישער ליטעראַטור. אַנשטאָט די שפראַך פון מליצות,
הויבט ער אָן די שפּראַך פון רעאַליזם: איינפאַכער סטיל, קלאָרע פאַרבן מיט
וועלכע ער מאָלט די גראָע ווירקלעכקייט.

אין דעם היכל פון דער יידישער ליטעראַטור האָט ווייסנבערג אריינגע־
טראָגן נאָך פיל שאָפונגען פון ערשטקלאַסיקן כאַראַקטער, וועלכע זענען איבער־
געזעצט געוואָרן אין פיל שפראַכן.

אייניקע פון די דערציילונגען זענען לעצטנס אויך איבערגעזעצט געוואָרן
אין העברעאיש דורכן שריפטשטעלער אברהם לעווינס אין א״י.

זיין „טאַטע מיט בנים", „מיינע ערשטע רייזעס", „קליינע שטעטלעך"
און צענדליקער אַנדערע זענען בילדער פון נויט. אין יעדן וואָרט ליגט שטורמ־
דיקער צער אין צאָרן, וועלכער שרייט צום הימל.

זיין וועג אין דער ליטעראַטור איז געווען אַ גאַנץ אַנדערער, ווי אַלע
שרייבער פון זיין צייט.

נישט קונסט לשם קונסט, אויך נישט קונסט לשם טענדענץ, נאָר קונסט
אלס קאַמף־מיטל אַז די וועלט זאָל בעסער ווערן.

פאַר אים איז די קונסט געווען אַ משיח־אידעע, אַן אויסלייזונג פון דער
וועלטס צרות אין פון דער וועלטס פיין.

ליוט זיין מיינונג באַשענערט די קונסט דאָס לעבן, פאַרהערלעכט אויך
דעם סאָציאַלן תוכן.

און דאַרום האָט ער אויפגעהויבן אַ קאַמף קעגן די וועלכע האָבן דער־
נידעריקט דעם כבוד פון דער ליטעראַטור. ער האָט זיך אַוועקגעשטעלט ביי
די טויערן אלס געטרייער שומר פון דער ליטעראַטור.

ער האָט געקעמפט קעגן אלעס און אלעמען, וואָס מאַכן אַ תוהו ובוהו פון
דער מענטשלעכער קונסט און פאַרפירן די מענטשן אין אַ זומפ. אַנשטאָט
אויפצוהויבן דעם מענטש דורך די ליטעראַטור, באַדינט מען זיך מיט דער
קונסט אַראָבצונידעריקן דעם ניוואָ.

אלס קרבן אויף דעם מזבח האָט ער געבראַכט זיין פערזענליכע עקזיסטענץ.
אין זיין לעבן האָט ער קיין שום פערזענלעכע אינטערעסן נישט געהאַט. ער האָט

גרינג געקענט מאַכן די גרעסטע קאַריערע. ער האָט אָבער זיין לעבן געאָפּערט פאַר דער פאַרשענערונג און פאַרבעסערונג פון מענטשלעכן לעבן דורך דער יידישער לִיטעראַטור, און אליין געלעבט אין הונגער און אין נויט.

פון זיינע שאָפונגען „אין דער טיפער אייביקייט", „דער איבערגאַנג" אין פיל אַנדערע שטראַלט דער פלואיד פון אַן אמתן גרויסן קינסטלער.

ווייסנבערג איז נישט געקומען אין דער יידישער לִיטעראַטור אלס „געבילדעטער". ער האָט נישט אַדורכגעמאַכט קיין סיסטעמאַטישע בילדונג. אָבער ער איז געווען אַ פאַלקס־טאַלאַנט וואָס נאָר יחידים וועלן געבענטשט מיט אים. ווי פּערל זענען זיינע נאָוועלן: דער „בעל־תשובה", „אַ סוד", „אַ דערטרונקענער", „בערעק פּאָד קאַצקיעם", „אַ פאַרביסענער" און פיל אַנדערע. דורך זיי האָט ער זיך קונה שם געווען אלס קלאַסיקער. טרוקן, ראַציאָנאַליסטיש אָבער צווישן די שורות פילט זיך די האָנט פון אַ גרויסן מייסטער.

זיינע קאָמף טריבונעס „אינזער האָפנונג", „דער שטורם" האָבן דערצויגן פיל יידישע טאַלאַנטן.

זיין בוך „דער מאָדערנער שד" איז אַ קאָמף־בוך קעגן דער יידישער זשורנאַליסטיק.

ווי געזאָגט, האָט ער אָפּגעווארפן אַלע מעגלעכקייטן פון פערזענלעכן געניס. אין שווערע באַדינגונגען אָפּגעלעבט זיינע 57 יאָר. ער איז געשטאָרבן אויגוסט, 1938 אין לעגיאָנאָוו לעבן וואַרשע וואו ער איז געלעגן קראַנק אויף שווינדזוכט.

אָבער אין דער יידישער לִיטעראַטור וועט לויכטן וויסנבערגס נאָמען אלס דער מוטיקסטער קעמפער פאַר אַ שענער און רייגער יידישער לִיטעראַטור.

די גרויסע דעמאָנסטראַציע לכבוד וויסנבערגן איז געווען זיין לויה. צענדליקער טויזנטער יידן פון אַלע שיכטן האָבן אים באַגלייט צו זיין אייביקער רו. זיי האָבן געפילט אַז ער איז געווען דער אויסדרוק פון זייערע לַיידן אין טרויעמען. די יידישע לִיטעראַרישע און געזעלשאַפטלעכע וועלט אין פוילן האָט געבויגן דעם קאָפּ פאַרן גרויסן יידישן קלאַסיקער.

צווישן די צענדליקער טרויער טעלעגראַמעס פון יידישע לִיטעראַרישע און טעאַטראַלישע אינסטיטוציעס, פון די פ.ע.ן.־קלובן, שול אַרגאַניזאַציע, סאָציאַלע אינסטיטוציעס איז וויכטיק צו דערמאָנען די טעלעגראַמע פון יידישן פאַרלאַמענטאַרישן קלוב אין פוילישן פאַרלאַמענט:

„דאָס יידישע פאַרלאַמענטאַרישע „קאָלאָ" שליסט זיך אָן צום אלגעמיינעם טרויער צוליב דעם טויט פון י. מ. וויסנבערגס מיט וועלכן עס איז אַוועק פון אונז אַ קלאַסיקער אין אַ זייל פון דער יידישער לִיטעראַטור".

די יידישע קהלה אין וואַרשע האָט באַשלאָסן צו אַרגאַניזירן די לויה אויף איר רעכענונג און געגעבן אים אַ קבר אין דער לִיטעראַרישער אַלייע, לעבן ה. ד. נאָמבערג.

צו שבעה און שלושים איז די גאַנצע יידישע פרעסע אין פוילן אַרויס מיט ספעציעלע אויסגאַבן. זאָלן דאָ פאַרצייכנט ווערן די האַרציקסטע אַרטיקלען ווי

„דער מאַרטירער" פון י. מ. נײמאַן און דער "פּרינץ פּין זשעלײכאָוו" פון משה שימל. נאָכן טויט האָט דער „היינט" פאַרעפנטלעכט אין די ליטעראַרישע צוגאבן יעדן פרייטאָג אין גרויסן פאָרמאַט די פאָלגענדע פּרעכטיקע דערציילונגען:

„דער דערטרונקענער"; „דער בעל־תשובה"; „אַ זומער־רעגן"; „נישט באַשערט"; „וידוי"; „בערעק פּאָד קאָצקיעם"; „בונעם פעלדשער"; „אַ פּאָר־ביסענער"; „די שענע גיטל". די רעדאַקציע האָט זיי באַצייכנט אַלס פּערל פון דער יידישער ליטעראַטור.

צום סך־הכל האָט די גאַנצע פּרעסע פעסטגעשטעלט אַז מיטן טויט פון ווייסנבערג איז אַוועק איינער פון די געציילטע ערלעכע קעמפּערישע נאַטורן, וועלכע האָבן זייער לעבן מקריב געווען פאַר דער פאַרשענערונג און פאַרבעסערונג פון מענטשלעכן לעבן דורך דער יידישער ליטעראַטור; ווי אויך איינער פון די גרויסע בויערס אין קלאַסיקער.

משה באַקאַל (שיקאַגע)

לייענדיק א. מ. ווייסנבערגס „א שטעטל"

א. מ. ווייסנבערג איז באַרימט געוואָרן צווישן די יידישע לייענער במשך איבער דריי צענדליק יאָר, מיט אַ ריי ווערק: „א משוגענע אין דאָרף"; „קנאה און תאוה"; „קעמפּער" און אַנדערע. נאָר זיין „א שטעטל", האָט פּשוט אַרויסגעפּופן אַ שטורם, סיי צווישן די ליטעראַטור־קריטיקער, סיי צווישן די בעסערע קרייזן לייענער און פּאַרטייטשער.

מען פּלעגט אין ענגערע קרייזן פון יידישע אינטעליגענטן און דאָס רוב צווישן רעוואָלוציאָנערע יידישע גרופּעס, דיסקוסירן „א שטעטל" פון א. מ. ווייסנבערגן, וויל עס איז געווען עפּעס נייעס און עפּעס אַנדערש, גאָר אַנדערש ווי דאָס „שטעטל" געשילדערט פון אַנדערע יידישע שרייבער. דאָס יידישע שטעטל איז שוין פריער געווען אַרויסגעבראַכט קינסטלעריש אין דער יידישער ליטעראַטור, אפילו טאַקע אונטערן זעלבן נאָמען, ווי אַ שטייגער שלום אַש'ס „שטעטל"; אָדער גאָר „די שטעט און שטעטלעך" פון גאָר גרויסן קינסטלער י. ל. פּרץ. אפילו מענדעלע מוכר ספרים האָט דאָך אונז געגעבן „טונעיאַדעווקע" און „קאַבצאַנסק" און שלום עליכם'ס „קאַסרילעווקע", איז דאָך געוואָרן א שם דבר אין דער יידישער ליטעראַטור. דאָך איז דאָס דערשיינען פון א. מ. ווייסנבערגס „א שטעטל", געווען א פריידיקע דערשיינונג אין דעם יידישן קולטור לעבן, מחמת די גרויסע סאַציאַלע שילדערונגען פון „שטעטל" אויף

איין זייט און אויך מחמת דעם טיפן רעאַליזם פון דאָס קליינע אָבער וואָגיקע ווערק. עס איז דאָך געווען אונזער „שטעטל".

„אַ שטעטל" פון א. מ. וויסנבערג איז אַ קינסטלערישע אָפשפיגלונג פון לעבן פון יידן אין די פּוילישע שטעטלעך, ערב און נאָך דער ערשטער רעוואָלוציע פון 1905 אין צאַרישן רוסלאַנד. עס איז ניט קיין ראָמאַנטישע שילדערונג, נאָר אַ רעאַלע, ריכטיק ווי עס איז געווען, מיט דעם גאַנצן קאָנפליקט אין יידישן לעבן גופא, מיט דער אויפוואַכונג פון די יידישע מאַסן אין די קליינע שטעטלעך, מיט זייערע קאַמפן, סיי מיט דעם צאַריזם און סיי טאַקע מיט די יידישע גבירים, — די פאַבריקאַנטן און סוחרים.

גלייך אין אָנפאַנג שילדערט שיין פאָר אונז א. מ. וויסנבערג אַ צוזאַמענשטויס פון דעם אויפוואַכענדיקע יידישע אַרבעטער מיט די „פּני" פון שטעטל וועגן אַ מאַנאָפאָל אויף פּסחדיקע מעל. און אָט דער צוזאַמענשטויס קומט פאָר, ווי ער דערציילט: — „צווישן מנחה און מעריב איז עס געווען. דער עולם איז אין בית המדרש. פאַרן עמוד און אין די הענג־לייכטער ברענען ליכט, און די ליכט פלעמעלען טיקן זיך אין רויך פון די פּאָפּיראָסן, און בלישצען אַרויף ווי פון נעפּל, וואָס האָט זיך צוגעלייגט אונטערן בעלין. דער עולם איז רעדלעכווייז פאַרשמועסט. דער מיטלסטער אין רעדל רעדט און אַלע אַרום לעגן די אויערן צו מיט געבויגענע קעפּ און פאַרקנייטשטע שטערנס. מען ריכט זיך שוין אויפן יום טוב, וואָס דאַרף קומען אין שטעטל"...

מאָנדיק די שטימונגען פון ערב פסח, דאַרטן אין בית המדרש, צווישן יידן אין שטעטל, גיט ער אונז אָזאַ בילד: — „אַ זעץ אין שלחן אַריין — און דער עולם האָט די קעפּ אַ חאַפּ געטאָן אין דער הויך, די אויגן אויסגעגלאָצט צום שמש, וואָס איז געשטאַנען גרייט אויף דעם באַלעמער מיט אַן אָפן מויל עפּעס אויסצורופן. די יונגע חברה האָט זיך אַ לאָז געטון פון אונטערן אויוון אַפּער, יעקל סטאַליאַר בראש. זיי האָבן דעם שמש אַרומגערינגלט און ער האָט אַנגעהויבן: „רבותי, — האָט ער זיך צושאָקלט, מיט די אויגן צום בעלין אַרויף, גלייך ער וואָלט דאַרט געזען וואָס ער דאַרף אויסרופן. רבותי איך בין אייך מודיע מדעת הרב ומאת הקהל, אַז יום טובדיקע מעל אַריינצובערגען פון אַנדערע שטעט האָט קיין שום הכשר נישט, אַזוי גוט ווי חמץ! ביי ר' אברהם'לען איז הייי־יאָר דאָס מעל — עלף גילדן אַ פוד, און מעות־חטין פאָר געמיינט לייט, אָפּגעקומענע מענטשן — ביי ר' אליהו'... אָבגעזאָגט, און, אַראָבלאָזנדיק דעם קאָפּ מיטן שפּיץ בערדל אויף די פאַרפּעצטע לאָצן האָט ער זיך אָנגעהויבן אַראָפּצולאָזן פון די באַלעמער־טרעפּלעך."

אָבער עפּעס שפּעטער:

— „רבותי.." — האָט זיך וויידער דערהערט אַ קול, אַ פערזינקן קול, ווי פון אונטער דער ערד אָפּער און — אַ פאָטש אין שלחן אַריין. „דער עולם קוקט און גאָפּט — יעקל סטאַליאַר מיט אַ גאַנצער חברה. ער איז בלאָס, דערשראָקן, די אויגן פינטלען:

— „רבותי... מען טאָר נישט... מען באַשטייט נישט... אָרימע אַרבעטערס געלט... מען מעג ברענגען מעל — נישטאָ קיין מאַנאָפאָל!".

ווען דער עולם שטייט און קוקט, האָט זיך דערהערט אַ שטימע, פריער אַ דינע — „אַראָפּ, יונגאַטש, אַרצי מחוצך־פּנים!" און נאָכדעם לאַרמען, גע־שרייען, און אַ געשלעג פון די קצבים קעגן יינגער חברה. און אָט פון דעמאָלט אָן, האָט זיך שוין אָרגאַניזירט „אחדות".

אין „אַ שטעטל" גיט אונז א. מ. וויסנבערג, אין סאַמע אָנפאַנג, ערשטנס, ווי אַזוי דער „קהל" שטעלט זיך קעגן די אינטערעסן פון דער יידישער „מאַסע", און אויך ווי אַזוי יידן שלאָגן זיך מיט פייער און פלאַם.

נאָר דאָס וויכטיקסטע פון „אַ שטעטל", איז ווי די מאַסע אָרגאַניזירט זיך, פירט דורך פאַרזאַמלונגען, מיט אייגענע און אָריגינעלע קומעניע רעדנער, און פירט אַ קאַמף פאַר די אַרבעטער אינטערעסן דורך סטרייקס. און אָט אין די סטרייקס, איז ווידער אַמאָל אַריינגעוועבט די רעליגיע, וואָס איז פאַרבונדן מיטן רייכן און דעה־זאָגער.

אָט שילדערט אונז א. מ. וויסנבערג:

„ר' עוזר, אַ לאַנגער יונג מיט אַ לאַנגער געזיכט מיט אַ צוויי־שפּיצידיקער באָרד, איז געשטאַנען אין טלית און תפילין מיט אַ זילבערנער עטרה איבערן קאָפּ, וואָס האָט ביז אין דער העלפט לאַנגער נאָז פאַרדעקט און ווי ער האָט דערזען יעקל סטאָליאַר, האָט ער אים אָנגעוויזן אויף אַ געבעטן שטול און גע־בעטן זיצן:

— „נו, וואָס וועסטו זאָגן עפּעס גוטס?... האָט ר' עוזר אָנגעהויבן, זיך אַ ווישטועפּדיק מיט דער האַנט איבערן געזיכט און אויסלאָזנדיק בים שפּיץ באָרד.

— וואָס זאָל איך זאָגן?... האָט יעקל געענטפערט מיט האַלב־אַראָפּגע־לאָזטע ברעמען, עטוואָס אַ הייבטועפּדיק מיט אין אָקסל. — מען זאָגט דאָך עפּעס, אַז דו האָסט די גאַנצע דעה... און ביסט נישט קיין נאַר אויך, זאָגט מען... וואָלט איך געוואָלט מיט דיר איבערשמועסן, צי ס'איז גלייך אַזוי?... מילא, איך ווייס? אפשר קומט עס מיר.... „— ס'איז נישט פאַראַן, צי עס קומט יאָ צי עס קומט נישט... אַזוי פירט זיך אין וואַרשע אויך, און אויף דער גאַנצער וועלט, אַז מען שטרייקט שטרייקט מען....

„— מילא, שטרייקן איז שטרייקן, אָבער וואָס האָבן זיי מיר נאָך די גוים אויך אַרויסגענומען פון פאַבריק?...

— וואָס דען הייסט געשטרייקט?

וואָס ווילן די אַרבעטער? אויף דעם ענטפערט יעקל:

„— זיי ווילן אַ קורצן אַרבייטס טאָג. דאָס הייסט פון זיבן ביז זיבן, און אין דער מיט צוויי שעה רו....

— זער פיין, זער פיין... ציט ר' עוזר — נאָר איך ווייס נישט, צי דו ביסט עפּעס געניט אין מיין אַרבעט — — ביי מיר אַרבעט מען דאָך נישט קיין יוכטן, נאָר גראָבע לעדער, פאַדעשוואָנע, על כן, ביזט דאָך נישט קיין נאַר...

אויב איך דאַרף אמאָל, אַ צוויי דריי אַרבעטער זאָלן בלייבן אַביסל לענגער ביי נאַכט, מחמת מען דאַרף איבערגעטן מיטן רעדל, וואָס טוט מען?..

— נעמט מען אַנדערע מענטשן אויף ביינאַכט. און אין אָט דעם שמועס, אַביסל ווייטער, רופט זיך אָפּ ר' עוזר: —

— איך האָב פאַרגעסן — מאַכט ווייטער ר' עוזר — איך בין אַזאַ נוגש, חלילה, אויף אַרבעטער, וואָס מען גיט מיר אויסזעצן די מינוט... געוואָלד געשריגן, זיי זענען דאָך נישט קיין דאָקטוירים, זיי זאָלן מיר קוקן אויפן זייגער... וואָרן ווי אַזוי באַגיט איך מיך מיט איין אַרבעטער? איך בין דאָך נישט קיין אַנדערער — מיין שיעור מוז איך אָפּלערנען אַלע אינדערפרי, דערנאָך גיט איך דאָוונען, האָב איך שיין אודאי נישט זיי אין זין.. וועט קוקט זיך אום! צי זיי אַרבעטן זיי, צי באַלעמוטשן זיי? וועמענס דאגה?

אַזוי סטרייקן און געווינען די אַרבעטער, כאָטש יעדער פאַבריקאַנט, איז קעגן און שרעקט אפילו מיט צומאַכן די פאַבריק אָדער וועלקשטאָט. מען האָט געשטרייקט ביי די שניידער, די שוסטער, די גאַרבאַרעס און אַנדערע פאַכן, און מען האָט די קצבים צוריק געשלאָגן. און וועגן די פורמאַנעס האָבן אינאיינעם מיט די קצבים געוואָלט אַרויפאָלן אויף „חברה", האָט מען שוין די פורמאַנעס אָנגעלערנט אין אַן אַנדער שטעטל.

אָבער ניט נאָר שילדערונג פון כלל לעבן, מאָסן לעבן און קאַמפן, גיט אונז א. מ. וויסנבערג אין זיין „אַ שטעטל", נאָר אויך טיפן. אין די טיפן זיינען אַזוי וואונדערלעך קרעפטיק און קלאָר אַרויסגעבראַכט, אַז זיי קריצן זיך איין אין זכרון, ווי זיי וואָלטן פאָר אייך געשטאַנען ווי אויסגעהאַקטע פון שטיין און בראָנז, נאָר מיט לעבן אין זיך.

יעדער טיפּ איז אָבער ביי וויסנבערגן אַ שטיק סאָציאָלער לעבן. עס איז אַ סאָציאָל פסיכאָלאָגישער טיפּ.

אָט איז יעקל סטאָליאַר, אַ שטילער אָבער זייער אַ פיינער מענטש. אָט שילדערט ער אים אונז:

— און תמיד, אין רעכטן פערטואונקייט, און סאָמע בעסטן, גיט זיך יעקל סטאָליאַר אַ בעווייז, ער אויך, אין זיין יום־טובדיקן סאַק, און געט זיך, דאָס בלאָסע פנים דערהייבן. די שוואַרצע אויגן גליין אויסגעשטעלט אויף דער חברה, ווי איינער, וואָס האָט אלע מאָל גרייט עפעס נייעס צו זאָגן. פאַרקערט, דעם אינטעלעגענט, וואָס איז פון דער פרעמד אַראָפּגעקומען, מאָלט ער שוין נישט אַזוי פריינטלעך: „און עפעס אַ מאַדנע בריאהלע איז דאָס: איין עדלס, מיט אַ קאָפּ שוואַרצע לאָנגע לאָקן ביז איבער די אַקסלען צולאָזט, און דאָס האָט געשוועבט איבער דער ערד גאָר גרינג ווי אַ פייגעלע".

אָט איז נאָך אַ טיפּ פון „אַ שטעטל":

— נאָר איינער איז שטאַרק ברוגז אויף די אלע מעשות, דאָס איז דודל ראָזענצווייג. דאָס איז א יידל, אַ רירוודיקס, מיט לויפנדיקע אויגעלעך,

מיט ניין מאָס רייד, שפּרינגט ביים רעדן אין די אויגן אין כאַפּט זיך מיט די הענד און מיט די פּיס אויף יענעם. ער איז אויך אַ גמרא־קעפּל, ווען מען דאַרף! אַנ'עצה געבער און אַ שטיק אַדוואָקאַט."

אָבער אַ מין קנעגן געפּילט האָט א. מ. ווייסנבערג צום גרעסטן פאַבריקאַנט אין שטעטל. און אָט שילדערט ער אים:—

„און אַז חברה איז אין שטאָט אַריין, אין דער ערשטער גאַס, איז פאַר א טיר פון אַ הויז מיט ווייס געמאָלטע לאָדנס געשטאַנען אייזיק פייגע־ליבעס, דער גרעסטער פאַבריקאַנט פון שטיוול; ער מיט זיין איידעם הערשעלע, די ראָקן צולאָזט, מיט די קייטלעך איבער די גרינע פּליושענע וועסטן, און האָבן נאָכגעקוקט מיט פאַרביסענע ליפּן, אַראָפּגעלאָזענע קעפּ און פאַרבאָרגענע בליקן פון אונטערן שטערן אַפּער".

„דערנאָך, ווען דער ‚סטאַרשי', איז צוריקגעגאַנגען פון אונטערן שחט־הויז האָבן זיי אים אַריינפאַרבעטן אין שטוב אויף חלה און יידיש פיש".

א־יך נאָטור פּייסאָזשען מאָלט א. מ. ווייסנבערג אין זיין „א שטעטל", ריכ־טיק ווי ער גיט עס אונז מיט אַ פולער האַנט, אין זיין אייגער פון די פּערל דערציילונגען אין דער יידישער ליטעראַטור „אַ משוגענע אין דאַרף", וואָס צי־טערט פאַר אונז אויך מיט שיינקייט און פרעכטיקייט.

אָט מאָלט ער פאַר אונז אין ערשטן קאַפּיטל פון „אַ שטעטל":

„— אַ שטילע א־יפּגערעכטע זון האָט געליכטן איבערן מאַרק, די פענסטער פון די מאַרק־געווענלבער האָבן חנ'וודיק געבלישצעט, ערטערווייז איז שוין טרוקן געווען, זאָמדיק, נאָר אין די ראוועס פאַר די ‚פאטשינעס" האָבן זיך נאָך דינע וואַסערלעך געצויגן און צונויפגעגאָסן זיך אין געסל באַרג־אַראָפּ. אין צונויפגעגאָסן האָט עס זיך שטיל מיט אַ פרעליך געשעפּטשעריי, און אונטער געבראָמט האָט עס שטילערהייד, ווי מען שלעפּט קינדער איין. און געראָפּן האָט עס זיי, די קינדערלעך מיט די צושפּאַלטענע מייטקעלעך, זיי זאָלן קומען גריבלען מיט רויטע אינגענעצטע הענטלאַך, שטרויעלעך צו קלייבן..."

שפּעטער, אַסך שפּעטער אין הערבסט, שילדערט ער שוין די נאָטור:—

„און דער הימל אַרום ליגט ווי אַ קריסטאַלענע דעק, אויסגעפלאַסטערט מיט שאַרפּע, שניידענדיקע, בליצענדיקע שטערן, וואָס גראָבן זיך אין גראָבן אין דער טיפּער בלויער נאַכט אַריין. קילע נעכט, די פייערלעך ווערן איינציגוויין פאַר־שוואינדן, שוועכער לאַנגווייליקע טריט קלאַפּן אַפּ אין שטילן אינגעשלאָפענעם מאַרק". ווען אין שטעטל איז שוין ווידד די רעאַקציע, שילדערט ווייסנבערג:

„און אַ ווינד האָט זיך דורך די אָפענע פענסטער אַריינגעריסן און גע־פאָכט מיט דעם פרוכט פאַרן ארון־קודש... געפאָטשט אין די טירלעך אַריין, פאַרוואַרפנדיק אַ פאָלע מיט אונטערשלאָק אַרויף, און ווידער צופאָכט דאָס פרוכת אין דער לופט און געפעלבעלט האָט עס זיך און געצויגן, ווי עס וואָלט זיך געוואָלט אָפּריסן און אויך ערגעץ אַרויספליען דורך אַ פענצטער"...

און ער ענדיקט דאָס ווערק מיט די ווערטער: „דער גראָהער מאַרגן

נעבל האָט זיי פערהילט און אין זיך אַריינגעזאָפט... און פון דערווייטנס האָט זיך דאָס אויסגעוויזן, ווי אַ שוואַרצע וואָלעדיגער פלעק, וואָס לאָזט זיך ערגעץ וואַנדערן אין דער ווייטער גראָהער וועלט אַריין..״

וואָס פאַראַ גייסטיקע, טיף גייסטיקע איבערלעבענישן עס איז איצט ווידער צו לייענען א. מ. ווייסנבערג׳ס ״א שטעטל״ נאָך זיבן אָדער אַכט און דרייסיק יאָר שפּעטער, זינט מען האָט עס צום ערשטן מאָל געלייענט, מען זעט מער, טיפער אי די גרויסקייט אי די שוואַכקייט פון ווערק. אָבער גראָדע איצט, ווערט נאָך פיל טייערער און אינטימער דאָס ווערק, ווייל עס איז דאָך א וויכטיקע קינסטלערישע שאַפונג פון א פוילישן שטעטל, פון אַלע פוילישע שטעטלעך, פון אונזער גאָר נאָענטער פאַרגאַנגענהייט, פון אונזערע יוגנט יאָרן.

ווער איז איצט די יידיש־פוילישׂ־שטעטל? זי איז אָפּגעמעקט, אָבער לעבט אין א. מ. ווייסנבערגס ״א שטעטל״, מיט איר שטייגער, אירע קאַמפן, פאַרשוינען און טיפן און מיט איר נאַטור.

מען דאַרף לייענען א. מ. ווייסנבערגס ״א שטעטל״ היינט נאָך מער ווי פריער, צו איבערלעבן א היסטאָרישׂ־קולטורעלע צייט־שטימונג פון אונזער שיינער ליטעראַטור.

שלמה ברויינסקי

איטשע מאיר ווייסענבערג און זיין משפּחה

(א קאַפּיטל פון בוך ״מענטשן פון זשעלעכאָוו״,
אַרויסגעגעבן פון פעדעראַציע פון פוילישע אידן
אין אַרגענטינע)

דעם אמת געזאָגט, וואָלט דער נאָמען פון דעם קאַפּיטל געדאַרפט זיין: ״ווייסענבערג׳ס משפּחה״ וויל, אומשטיינס געזאָגט, וואָס האָט אַזא מענטש ווי מיין וויניקייט צו דערציילן וועגן אָט דעם מייסטער פונם יידישן וואָרט. נאָכדעם ווי מען האָט שוין פיל געשריבן וועגן אים? האָט מען דאָך שוין דערציילט אַן א שיעור מעשיות און וויצדקייטן וועגן אָט דעם וונדערלעכן דערציילער, וועלכער האָט, מיט דער לויטערקייט פון אַן אור־קוואַל א שטראָם געטאָן אין דער יידישער ליטעראַטור. נאָך מיט יאָרן צוריק האָט מען געוואוסט צו דערציילן געוני און מיט אַלע פרטים, ווי אַזוי ווייסנבערג האָט דערשטיקט א קאַץ — באַלד צוגעבנדיק דעם נמשל: איצט וועסטו שוין ווייסן, אַז מען טאָר נישט דערשטיקן קיין ייִנגע זינג פויגעלעך, טאָמער בלעזן. אייגער ווידער, שרייבנדיק וועגן ווייסענבערגן, האָט זיך צעשפּרייט ווי אַזוי

יענער האָט אַוועקגעראַבעוועט ביי יהושע פּערלען זיין נייעם שווארצן אַנצוג וואָס ער האָט זיך געגייט צו דער חתונה, און פּערלע נעבעך האָט געמוזט גיין צו דער חופּה אין אַלטן אַנצוג. און טויזנט־טעמעדיק גיט ער צו: „אָבער פּערלען האָט נישט געאַרט און ער האָט בכלל נישט געהאַט קיין פּאַראיבל איבער דער גאַנצער מעשה, אַזוי געאַכט און געשעצט האָט ער וויסענבערגס טאַלאַנט".

יאָ, נאָר אַזעלכע העכסט אינטערעסאַנטע געשיכטעס, וואָס בלייבט כּיר איבער צוצוגעבן? און אויב איך האָב אויפגעשריבן דאָס קעפּל פון דעם קאַפּיטל: „איטשע מאיר ווייסנבערג און זיין משפּחה", האָב איך עס געטאָן בלויז צוליב דעם, ווייל איטשע מאיר ווייסנבערג און זיין משפּחה זענען אייגנטלעך איינס, פונקט ווי די צווייגן און דער שטאַם פון אַ פעסט פּאַרוואָרצלטן בוים, פונקט און אַקוראַט אַזוי ווי עס זענען וויסענבערגס דערציילונגען, וואָס אַנקערן און וואָרצלען אין דער טיפקייט פונם יידישן לעבן.

נאָר זאָל שוין זיין גענוג מיט הקדמות. לאָמיך בעסער דערציילן דאָס וואָס מיר איז באַקאַנט וועגן וויסענבערגס משפּחה.

אויף דעם זאַמדיקן בערג וואָס הייבט זיך אויף ביים סאַמע עק פון שטאָט און וואָס מען רופט אין זשעלעכאָוו: „אויפן באַרג", — לייגן צעוואָרפן עטלעכע שיטערע הייזלעך, ווו עס וואוינט געווינטלעך די אָרעמקייט פון שטעטל. רעכטס פונם זאַמדיקן שטעגל, וואָס ציט זיך פון רבינס גאַס אָן, דורכשניידנדיק דאָס בערגל און וואָס פּאַרלירט זיך העט וויט אַרויף צווישן פעלדער און לאַנקעס, ביז צום נאָנטסטן דאָרף, — רעכטס פון אָט דעם זאַמדיקן שטעגל, געפינט זיך אַן אַלט הויז, אַרומגערינגלט מיט עטלעכע ראַכיטעשע ביימער, וועמענס צווייגן הענגען ברַאָפ פון די דינע שטאַמען, אַזעלכע שלאַבעריקע, פונקט ווי אויסגעטריקנטע העגט פון א שווינדזיכטיקן. אויך דאָס גראָז וואָס שפּראָצט דאָ, אַרום די שטאַמען פון די עטלעכע ביימלעך, איז אַזא נידריקס און אַזא אויסגעטריקנטס, גלייך עס וואָלט נישט פּאַרמאָגט קיין כוחות אויפצוהייבן זיך און צו שפּראָצן העכער.

לאַנג און טיף שפּרייט זיך אויס אָט דאָס אַלטע געהייז מיט די אויפגעפּראַלטע טויערן, און דער אַריינגאַנג ציט זיך דורך דער גאַנצער לענג ביז צום גרויסן הויף,וואָס איז פאַרבויט מיט אַן א צאָל קעמערלעך, שטעלעכלעך און שאָפּעס. די קליינשייבלדיקע פענסטערלעך לייגן האַרט ביי דער ערד און דער מיט מאָך באַוואַקסענער דאַך הענגט איבער די וועגנט, פונקט ווי אַ היטל מיט אַ משונהדיק־ריזיקן דאַשעק, איבערן קאָפּ פון א נידריק יידעלע.

די גאַנצע געביידע צוזאַמען מיט די עטלעכע ביימלעך וואָס מען רופט: „דער פוסטער סאַד", איז באַקאַנט אין זשעלעכאָוו מיטן נאָמען: „סרול גאַרבערס הויז און סרול גאַרבערס סאַד".

אַן א שיעור מעשיות דערציילט מען זיך אַן אין זשעלעכאָוו וועגן אָט דעם סרול גאַרבער, וועלכער האָט מיט אַסך יאָרן צוריק אָפּגעקויפט אָט דעם גרויסן פּלאַץ הינטער דער שטאָט און דאָ אויפגעשטעלט דאָס גאַנצע געהייז צוזאַמען

דאָס הויז וואו ווייסנבערג איז געבאָרן געוואָרן

מיט אַ גרויסער גאָבאָרניע, אונזער שכן, בנימין שלוסאַרזש, אָט דער ייד, פאָר וועמען קיין שום זאַך איז נישט געווען פאַרהוילן, האָט געוואוסט צו דערציילן, אַז סרול גאַרבער, וועלכער איז אַסך יאָרן געווען אַ ביטערער אָרעמאַן, אַן אַרבעטאָרער ביי יענעם, איז מיטאַמאָל באַגליקט געוואָרן און עס איז פאָר אַלעמען געווען אַ גרויס חידוש פון וואַנען און ווי אַזוי, ער האָט אין אַ שיינעם העלן טאָג אָפגעקויפט מער ווי אַ מאָרגע פון דעם זאַמדיקן באָדן, אויפגעבויט דאָס געהייז מיט דער גאַרבאָרניע און פאַרפלאַנצט אַ סאָד. געשמועסט האָט מען, אַז ער האָט געפונען אַ באַהעלטענעם אוצר וואָס די פאָווסטאַנצעס האָבן ערגעץ פאַרגראָבן, און אַ סברא איז גאָר, האָט בנימין, אַראָפגעניידערט דאָס קול און אָנגעשטעלט אַ סודות־פולע מינע, גלייך ער וואָלט זיך געהיטן פאָר וועמען (כאָטש סרול גאַרבער האָט שוין לאַנג נישט געלעבט), אַז ער האָט גאָר געמאַכט פאַלש געלט. אָבער דאָס עשירות, האָט בנימין וויטער דערציילט, איצט שוין מיט האָפערדיקייט אין קול, האָט אים פאַרדרייט דעם קאָפ, און איינמאָל, בשעת דער גרויסער מחלוקת צווישן חסידים און מתנגדים, ווען מען האָט דעם רבין ר' אשרל אונטערגעלייגט אַ שטיקל ברויט אונטערן קישן צו דער ערשטער סדר־נאַכט און ווען דער צדיק ז"ל איז געגאנגען אַפירנעמען דעם אפיקומן, האָט ער גאָר געפונען אַ שטיקל ברויט, און ער האָט געמוזט מיט חרפה אַנטלויפן פון שטאָט; ווען ער ר' אשרל האָט געוואָלט אַ וויל אָפרופן אין סאָד, האָט אים

סרוֹ גאַרבער אַרויסגעטריבן, חוזק מאַכנדיק, אַז דער רבי וועט אים חמצדיק מאַכן דאָס הויז. און באַלד דערנאָך האָט עס סרוֹן געגומען ניין באַרג אַראָפּ. ווייל ר׳ אשרל, זיין זכות זאָל אונז ביישטיין, האָט אים דעמאָלס פּאַרשאָלטן און אפילו דער סאָד האָט אָנגעהויבן דאַרן.

אין אָט דער געבוידע, וואָס אַ חוץ דעם וואָס זי איז געלעגן כמעט הינטער דער שטאָט, — איז זי נאָך געווען פאַרהילט מיטן שלייער פון פאַר־שאָלטנקייט, האָט געוואוינט דאָס אַרעמסטע פון אַרעמסטן; שוסטערס און שניידערס לאַטוטניקעס, דאַרפסגייער, פלייצע טרעגער און בעלי עגלות מיט אייגיקע פערדלעך, וואָס פלעגן ברענגען משא פון דער סטאַנציע, און וועלכע האָבן אין דעם גרויסן הויף געהאַט פּלאַץ אַוועקצושטעלן דעם וואָגן און אויפ־צוביעז אַ שטעלכל פאַרן פערדל.

אין איינעם פון אָט די שטיבלעך, אין סרוֹ גאַרבערס הויז, האָט אויך געוואוינט לייביש מאַטעסעס, איטשע מאיר ווייסענבערג׳ס טאַטע מיט זיין ווייב און דריי קינדער, צוויי יינגלעך און איין מיידל. טאָג־טעגלעך, מיטן ערשטן אויפברוך פון אויפגייענדיקן טאָג, זומער ווען ס׳באַווייזן זיך די ערשטע שטראָלן פון דער ייגנער זון וואָס שווימט אָפּער פון אונטער די קלויסטער שפּיצן, — און וועמענס גילדענע ליכט שפּיזן רייסן דורך די שפּאָרעס פון די פאַרמאַכטע לאָדנס, אין די פאַרמאַכטע שטיבלעך, און ווינטער, ווען אַ פראָסטיק קאַלטע פינסטערניש האָלט נאָך די גאַנצע וועלט ווי פאַרקאַוועט, וועקן זיך שוין די איינוואוינער אין די אָרעמע שטיבלעך. בעלי מלאכות גייען אין בית המדרש אַריין צום ערשטן מנין, באַלעגאָלס שלעפּן אַרויס די פאַרשלאָפענע פערדלעך, שפּאַנען איין און לאָזן זיך אין וועג אַריין, און דאַרפס גייער פּאָרן זיך און גרייטן צו זייערע זעלעך מיט סחורה, מיט וואָס מען גייט פירן מסחר אין די נאָנטסטע דערפער. צוזאַמען מיט זיינע שכנים שטייט אויך אויף לייביש מאַטעסעס. ער איז אַ הויכער ברייט־ביינערדיקער ייד מיט פאַרטרערטע אויגן און אַ רויטע נאָז. זיין „לעטניק״ וואָס זומער וואַרפט ער אים אַרויף אויפן בלויזן וועסטל, און ווינטער שלעפּט ער אים אַרויף מיט געוואַלד איבער אַ וואַטאָוואנעם שפּענצער, — גלאַנצט מיט פעטקייט פון טראָן און עס טראָגן זיך פון אים ריחות פון אויפגעשלאָגענע קאָטקעס און געגאָרבטע יוכטן. און כאָטש לייביש מאַטעסעס איז נישט פון דעם סאָרט יידן וואָס קנייטשן זיך און שניידן זיך אויף פרומאַקעס, אָבער קיינמאָל וועט ער נישט דורכלאָזן קיין פרימאָרגן צו גיין אין בית המדרש אַריין, ווייל, ערשטנס, דאַרף אַ ייד גיין דאוונען, צווייטנס, ווי גייט מען עס נישט אין בית המדרש אַריין? און דריטנס?: נאָכן דאַוונען, דאַרף מען זיך אַריינכאַפן צו אהרן פסאנקער, אַדער צו שרה הערשל׳ס אויף אַ באַגינענדיקן טרונק־בראָנפן, וואָס אַן דעם וואָלט דאָס גאַנצע איבערבייס וואָס דאָס ווייב האָט אים שוין צוגעגרייט, — נישט געהאַט דעם מינדסטן טעם, דער גאַנצער טאָג וואָלט געווען אַ צודרייטער; און די אַרבעט וואָלט קיין אַרבעט נישט געווען. אָפּגעפּאַרטיקט זיך מיט דעם הייסן קרופניק, ווינטער, און מיט

דעם קאַלטן שטשאוו באַרשטש זומער, לאָזט זיך לייביש מאַטעסעס צו זיין שוואָגער אין דער גאַרבאַרניע, וואו ער אַרבעט. און אַז איך דערציילּ וועגן ווייסענבערגס משפחה, קאָן איך נישט דורכלאָזן צו דערמאָנען דעם פעטער זיינעם, ביי וועמען ווייסנבערגס טאַטע האָט אייביקע יאָרן געאַרבעט.

חיסדא גאַרבער, אַזוי האָט געהייסן לייביש מאַטעסעס שוואָגער, איז געווען אַ שם דבר אין זשעלּיכאָוו. דאָס איז געווען אַ ייד פון מיטעלּן וואוקס, אַ בריט־פּלייציקער מיט אַ שוואַרץ־געדיכטער באָרד וואָס האָט אַרומגענומען זיין קנאַכיק פּנים, די אויגן שוואַרץ־פינקלּדיקע און שארפע האָבן געקוקט מיט זיכערקייט. זיינע טריט פון די געקאָוועטע שטיוול זענען אויך געווען אַזעלּכע פעסטע און זיכערע, ווי פון אמענטש וואָס האָט געשלּאָגן טיפע וואַרצלּען אין דער ערד, אויף וועלּכער ער לעבט. אָט דער חיסדא האָט זיך מיט אייגענע כוחות דערשלּאָגן פון אַן אָרעם גאַרבער ייִנגל, צו גאָר אַ שיין פאַרמעגן און ער איז געווען דער באַלעבאָס פון אַ גאַרבאַרניע און אַן אייגן הויז, וואָס ער האָט אויפגעבויט נאָך דער בריק, לינקס פון דעם וואַרשעווער שאָסיי, אויפן וועג צום דערפלּ קריפּע, ער האָט זיך נישט געגרויסט מיט זיין עשירות, און אודאי איז אים קיינמאָל נישט איינגעפאַלּן זיך אָנצוהייבן אויסאיידלּען און צו זוכן קהלישע כיבודים, אַזוי ווי עס האָבן דאָס געטאָן אַנדערע פּראָסטע און אויפגעקומענע יידן. אויך פון די קינדער זיינע האָט ער נישט געזוכט צו מאַכן קיין צעפּיעשטשעטע ייִנגלייט־לעך און באַנק־קוועטשערס. די זעקס זין זיינע, אַלע, ייִנגן הויכע און בריט־פּלייציקע ריזן, האָבן געאַרבעט ביי אים אין דער גאַרבאַרניע און געציטערט פאַרן טאַטן אימת מות. פאַר די טעכטער, אַלע פולּ־בלוטיקע, הויך־בוזמדיקע און שוואַרץ־האָריקע מיידלּעך, האָט ער אויסגעזוכט איידעמס לערנערס. נישט איינמאָל האָב איך מיט יאָרן שפּעטער געהערט ווייסענבערגן שמועסן און דערציילן מיט בענקשאַפט וועגן אָט די שיינע קוזינקעס זיינע.

אַ מאָדנער און טשיקאַווער ייד איז געווען אָט דער לייביש מאַטעסעס, אינגאַנצן אַנדערש און ניט נאָר נישט ענלּעך צו די אַנדערע יידן פון זיין שטאָנד. עס איז נישט געווען אין אים קיין סימן פון דער געפאַלּנקייט און נישט קיין פּיצל פון דער דערשלּאָגנקייט, וואָס האָט זיך אזוי שווער געלייגט אויף די פּלייצעס און אויפן געמיט, למשל פון אַ מאַניש פּיעקאלּיק, אָדער אַ הערש לייבאַלּע, זיינע חברים פון פאַך. איך געדענק אים שטענדיק אַ הויכן, אַ גלייכן מיט זיכערע און פעסטע טריט, — וועמען דער גורל פון אַרעמקייט איז נישט אומשטאַנד געווען אַראָפּצובייגן דעם קאָפּ.

ביז ער איז אָנגעקומען צו אַרבעטן צום שוואָגער, האָט ער זיך נישט געקאָנט לאָנג האַלטן אויף קיין אָרט, ווייל נישט ער איז געווען דער מענטש פון אונטער־חנפה'נען דעם באַלעבאָס און אים מיט אונטערטעניקייט אַנטקעגנטראָגן דעם „גוט מאָרגן", אַזוי ווי עס האָבן דאָס געטאָן די אַנדערע יידן גאַרבערס. אַרבייטן־דיק ביי אברהם יצחק שאַרפהאַרץ, איז איינמאָל שיעור נישט געקומען צו אַ געשלּעג, וועו דער באַלעבאָס האָט אים אין איינעם אַ זומערדיקן נאָכמיטאָג

געלאָסן און בנעימותדיק געהאַלטן אין פאַרדרייען. וועלן אברהם יצחק האָט אים, געלאָסן און בנעימותדיק געהאַלטן אין פאַרדרייען. וועלן אברהם יצחק האָט אים, אַזוי כּאָטש יד, אַ פרעג געטאָן, וועלן ער רעכנט פאַרטיק צו ווערן מיטן פאַר־דרייען דעם ציגאַר און אָנהייבן אַרבעטן, האָבן לייבעשעס אויגן, — צוויי אָנגע־צונדענע פלאַמען — געווארפן אַ בליק אויף דעם באַלעבאָס זיינעם, אַז דער מאַמעס מילך איז יענעם געריינען געווארן — און פון צווישן די ציין האָט לייביש אַרויסגעצישעט: „וועלן עס וועט זיך מיר פאַרגלוסטן. וואָס, אַן עבד כנעני בין איך דיר? קיין פּאַפּיראָס קאָן מען שוין דאָ אויך נישט פאַרייכערן? אַז ברענען זאָלסטו מיט דיין גאַרבאַרניע אינאיינעם." (אגב, אַן אָנדייטונג וועגן אָט דער סצענע איז פאַראַן אין ווייסענבערגס „שטעטל", אין דעם געשפּרעך פון ר' עוזר דעם פּאַבריקאַנט מיט יאַנקל סטאָליאַר, דעם אָנפירער פון די סטריי־קערס). אמת, אויך מיטן שוואָגער פלעגן אמאל אויפקומען סכסוכים, אָבער דאָס זענען געווען קריגערייען צווישן אייגענע, ווייל, כאָטש חיסדא איז געווען אַ נגיד און לייביש איז קבצן אין זיבן פאַלעס, אָבער דער שטאַנד און יחוס איז געווען דער אייגענער; נישט בלויז צוליב קרובהשאַפט. חיסדאן האָט מען געקאָנט אַרייננזאָגן אין טאַטנס טאָטן אַריין און שפּעטער מאַכן אַ לחיים צוזאַמען. מיט חיסדאן האָט מען געקאָנט, טאָקע ביי אַ גלעזל, דערמאָנען די בחורשע יאָרן, וועלן מען האָט ביידע צוזאַמען אויפגעשלאָגן קאטקעס פאַר אַ קערבל אַ וואָך און יענער האָט זיך ג'שדכנ'ט צו לייבישעס שוועסטער. אלא וואָס? דאָס מזל האָט יענעם צוגעשפּילט און היינט איז ער אַ ייד אַן עושר, אַ באַלעבאָס פון אַ הויז מיט אַ גאַרבאַרניע, און ער, לייביש, האַרעווט נאָך אַלץ ווי אַ פערד פאַר דריי קערבלעך אַ וואָך? נו, מילא, דאָס מזל ליגט נישט אין קיין מענטשלעכע הענט, גרויס האַלטן זיך איז נישטאָ מיט וואָס; און אודאי וועט ער, לייביש מאַטעסעס, צוליב אַזאַ קליניקייט פון זיין אַן ארעמאַן, — נישט אַראָפבייגן דעם קאָפּ און זיך האַלטן ווי עפּעס א נידריק באַשעפענישׂ. אויף וויפל אָט דער פּשוטער ייד, וועלכער האָט קוים מיט שווערקייט דורכגעשפּרייזט דאָס דאָזיגע, האָט פאַרמאָגט אינערלעכע וויזדע, וועט דינען אָט דער קליינער פאַקט וואָס מיין עלטערער ברודער האָט מיר אמאל דערציילט וועגן אַן אינצי־דענט וואָס ער האָט יינגלווייז געהאַט מיט אָט דעם ייד.

נישט וויט פון אונזער שטוב, אין פישל פייסעד'ס הויז, האָט געוואוינט אַ ייד אויך אַ גאַרבער וואָס האָט געאַרבעט ביי יענעם. מענדעלע פון בראָנפן האָט מען גערופן אָט דעם ייד, וויל אַ חוץ דער פרנסה פון גאַרבעריי, האָט דאָס וויב זיינס פאַרקויפט היימישן בראָנפן וואָס זי פלעגט אָפקויפן אין די עסיק פאַבריקן, און יידן האָבן דאָרט געקויפט בראָנפן אויף שבת. יעדן פרייטיק נאָכמיטאָג, נאָכדעם ווי לייביש מאטעסעס איז צוריקגעקומען פון באָד, פלעגט ער אַרויפקומען צו מענדלען אויסטרינקן אַ גלעזל אָדער צווי און פאַרבייסן מיט האָניק־קיכלעך. נישט איינמאל האָב איך אים, אין מיינע קינדער יאָרן, דאָרט געטראָפן, וועלן די מאַמע האָט מיך געשיקט קויפן בראָנפן אויף שבת. שטענדיק

איז ער געזעסן בײם טישל לעבן פענסטער און איינגעטאנהט מיט שרהן, מענדלס ווײב, אַ הויכע ציכטיקע יידענע מיט צוויי רויטע בעקלעך וואָס האָבן אַפערגע־
שיינט פון אונטערן קופּקעלע און דערציילט פון אַמאָליקע שיינקייט. וועג איך בין אין איינעם א פרייטיק געקומען פון מענדלען, האָב איך געטראָפן מיין עלטערן אויסגעגעבענעם ברודער, וועלכער איז דעמאָלס געווען צו גאַסט אינדערהיים — לייענען אַ יידישע צייטונג מיט וויסענבערגס אַ דערציילונג. דערזענדיק איטשע מאירס נאָמען אין דער צייטונג, האָב איך אַ זאָג געטאָן: „טרעף, משה (מיין ברודער האָט געהייסן משה) וועמען איך האָב איצט געטראָפן בײ מענדלען?"
„פון וואַנען זאָל איך זיין אַ נביא?" האָט ער געשמייכלט.
„לייביש מאטיסעס", האָב איך געענטפערט.
„אָה, האָט מיין ברודער געזאָגט, לייבישן האָסטו דאָרט געטראָפן", אָן ער האָט מיר דערציילט אָט וואָס: מיט אַן ערך צען יאָר צוריק, וועג ער איז געווען אַ יינגל פון אַ יאָר צוועלף, האָט אים די מאַמע געשיקט נאָך בראָנפן צו מענדלען און ער האָט דאָרט געטראָפן לייבישן; אויך דעמאָלס איז ער געזעסן בײם טישל לעבן פענסטער, געטרונקען בראָנפן, פאַרביסן מיט האָניק־קיכלעך און איינגעטאנהט מיט שרהן.
ער האָט אַרויסגענומען פון קעשענע אַ פעקל פאַפּיראָסן און פאַרייכערט. איך וועיס אַליין נישט פאַרוואָס עס איז מיך דעמאָלס באַפאַלן אַ מאָדנער חשק צו רייכערן, האָט מיין ברודער צוגעגעבן. אפשר, האָט ער געשמייכלט, האָט עס מיך אַזוי אָנגעשטעקט, ווייל דאָס פעקל פויערשע פאַפּיראָסן, וואָס מען האָט געקופן „עלעגאַנצקע", איז געווען באַמאָלן מיט דער צורה פון עפעס אַ שיינע נקיבה, און פון דער צונג האָט זיך מיר אַרויסגעגליטשט: „ר' לייביש, גיט מיר אַ פאַפּיראָס". נו, פרעג שוין גאָר נישט האָט מיין ברודער וועיטער דערציילט. זיין פנים וואָס איז געווען צעהיצט פון נאָר וואָס געקומענעם באָד און פון די שנאַפסן, איז אָנגעגאַסן געווארן מיט פייער, די אויגן האָבן געשפריצט מיט פלאַמען און מיט אַ פערדומפן קול וואָס האָט גאָר נישט אָנגעזאָגט קיין גוטס האָט ער פאַמעלעך, צווישנדיק יעדער וואָרט געזומען רעדן: „זאָג מיר נאָר, דו שגץ איינער, וועג איך וואָלט געווען אברהם יצחק שאַרפהארץ, אדער בער אייגער, וואָלסטו אויך געהאַט די חוצפּה צו מיר צו רעדן וועגן אַ פאַפּיראָס? פעוועי נישט, נאָר אז איך בין לייביש מאַטעסעס, פאַוואָלעט זיך יעדער ראָצער צו רעדן צו מיר ווי צו זיינס גלייכן; וואָסזשע פאַר אַ גוטער ברודער ביסטו מיר? האָסט אינאיינעם מיט מיר חזירים געפאַשעט, האָ? און זאָל מען נישט מיינען, האָט ער זיך אַ האַסטיקן שטעל אויף געטאָן, אַז מיר איז אַ שאָד אַ פאַ־
פּיראָס". און אַרויסכאַפּנדיק דאָס פעקל פאַפּיראָסן, האָט ער מיט רציחה גע־
נומען רייסן איין פאַפּיראָס נאָכן אַנדערן און געשריען: „נאָ דיר איין טאַטנס,
נאָ דיר צוויי, נאָ דיר דריי דו סמאַרקאַטש איינער, אַ רוח אין דיין טאַטנס טאָטן
אַריין".
און וועג עס איז געשען דער גרויסער נס מיט זיין איטשע מאירן, וועלכער

האָט פון אייגענעם קאָפּ אַרויס פאַרפאַסט מעשיות, — און וועמענס נאָמען איז געווען אָפּגעדרוקט אין די גאַזעטן, האָט לייביש מאַטעסעס נאָך מער אויפגע־הויבן דעם קאָפּ. כאָטש ער אַליין האָט קיינמאָל נישט געלייענט קיין אייניציקע שורה פון זיין זונס שרייבן, אָבער שטענדיק האָט ער אַרומגעטראָגן אין דער בוזים קעשענע פון זיין לעטניק די צעקנייטשטע שטיקלעך פון די בלעטער, וואו מען האָט געדרוקט זיין איטשע מאיר׳ס מעשיות. מיטן אינסטינקט פון אַ פרימיטיוון מענטש האָט ער דערפילט, אַז זיין איטשע מאיר, אָט דאָס יינגל וואָס האָט זיך נישט געקאָנט דערהאַלטן ביי קיין שום מלאכה, וועט אויף אייביק פאַרזיכערן און אויסהיטן דעם נאָמען זיינעם פון פאַרגעסנקייט. און אז ער האָט איינמאָל אויפגעכאַפּט פון עמיצן, אַז זיין איטשע מאיר איז אַ לייטעראַט, האָט זיך דאָס אומפאַרשטענדלעכע און פרעמדע, פאַר אים, וואָרט, איינגעקריצט אין זיין מוח אויף אלע אייביקייטן. און עס האָט זיך געטראָפן: אין איינעם אַווינטערדיקן אָוונט, אין בית המדרש ביים אויוון, איז געזעסן לייביש מאטעסעס מיט נאָך יידן און דער שוואַרצער הערשל, דער שמש פון דער חברה תהלים, האָט מיט הכנעה אין קול געפרעגט: „זאָג מיר, לייביש, זאָלסט מיר געזונט זיין וואָס איז דיין איטשע מאיר, וואָס מען רעדט וועגן אים אַזוי פיל?״ אין אַז איך וועל דיר זאָגן, וועסטו דען וויסן״? האָט מיט אַ שמייכל געענטפערט לייביש. „אָבער וואָס וועט דיך דען ארן, אַז דו וועסטו מיר זאָגן?״ איז דער שוואַרצער הערשל נישט אפגעשטאַנען. „א לייטעראַט״, האָט מיט גדלות אַ זאָג געטאָן לייב־ש. „א לייטעראַט?״ האָט דער שוואַרצער הערשל געעפנט אַ פאָר אויגן. „וואָס מיינט דאָס״? „אַז איך האָב דאָך דיר באלד געזאָגט, אַז דו וועסט וויסן פון דיין חיות, אַ לייטעראַט הייסט דער וואָס שרייבט אין די גאַזעטן״.

„אָה, אין די גאַזעטן, האָט זיך דער שוואַרצער הערשל געקראַצט די בארד, און פרנסה מאַכט ער כאָטש פון אָט דעם לייטעראַט?״ האָט הערשל דוקא געוואָלט וויסן אלץ בפרטיות, און דיר לייביש העלפט ער כאָטש מיט עפעס אַרויס?״ „און אז ער קאָן מיר קיין סך נישט העלפן, איז וואָס?״ האָט לייביש זיך געזומען קאָכן; און דאָס וואָס אַ האלבע וועלט זעט מיין איטשע מאירס נאָמען אין די גאַזעטן איז גאָר נישט? דו שוואַרצער פיזשיק, הא? דיין מאיר לאָפּאַטעס נאָמען איז אויך געדרוקט אין די גאַזעטן, הא? פרנסה מאַכט ער ברוך השם אַזוי ווי אלע יידן און ער האָט אייך אלע אין ת...״ אויף אַזאַ אפשניט האָט שוין דער שוואַרצער הערשל נישט געהאָט וואָס צו ענטפערן, בפרט, אז לייבישעס אויגן האָבן געפלאַקערט מיט רציחה, האָט ער שווייגנדיק אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ אן שוין מער נישט געפרעגט. כאָטש עס איז אַ גרויסער ספק, צי אויך איצט, נאָכן גאַנצן געשפרעך, — איז אים שוין געווען קלאָר און פאַר־שטענדלעך אָט די מאַדנע פרנסה פון איטשע מאירן וואָס מען רופט מיט אַזאַ משונהדיקן נאָמען ווי „לייטעראַט״.

פון אַ גאַנץ אַנדערן כאַראַקטער איז געווען ווייסענבערגס מוטער. דאָס איז געווען אַ יידינע פון מיטלען וואוקס, מיט אַ פריש פנים און מיט רויטע באַקן

ווי אַנגעריסענע פון ווינט. איך געדענק זי שטענדיק אַזאַ פרייליכע, גוטמוטיקע און רירעוודיקע. דאָס בריטע פּליטשקענע פּאַרטעך אַרום די באַקעס, שטענדיק אַ ציכטיקס און ריינס. די קופּקע אויפן געגאָלטן קאָפּ שטענדיק אַ צורעכט־געמאַכטע, אינגאַנצן נישט ענלעך צו אַנדערע פּאַרשלימפּערטע וויבער, אויף וועמענס קאָפּ די קופּקעס זענען אַרומגעפּלויגן אין וויסטער צעפּאַרנקייט. אודאי האָט זי געשעפּט נחת פון איר איטשע מאירן, מיט וועמען עס קלינגט אַ וועלט, אָבער זי האָט זיך נישט אַרייngעלאָזט אין קריגעריין מיט אַזעלכע וואָס האָבן געצווייפלט אין דער גרויסקייט פון איר זון. און איך דערמאָן זיך איינעם אַ וויינטערדיקן נאָכמיטאָג. זי איז אַרייngעקומען צו אונז אין שטוב וועגן אַ יאָזדע, וואָס עס האָט באַדאַרפן מאַכן פּאָר אונזערטוועגן איר איידעם, סאנעלע באַלע־גאָלע. דער דרויסן איז געווען אַ הינטישער, אַ שניי־זאָוועראכע האָט געדרייט ווי א מיל. זי איז אַרייngעקומען אָפּגעשאָקלט פון שניי די פּאַרטשיילע און געזאָגט, אַז צוליב דעם דרויסן האָט דער איידעם געלאָזט וויסן איז אומגעלעך צו פּאָרן צו דער סטאַנציע נאָך נאָפּט. ווען זי האָט שוין געוואָלט אַוועקגיין, האָט מיין מאַמע זיך אָנגערופן: וואו זשע וועט איר גיין אין אַזאַ דרויסן, וואַרט צו ביז עס וועט אַביסל איבערגיין און איר וועט טרינקן אַ גלאָז הייסע טיי. ביידע וויבער האָבן אָנגעהויבן שמועסן. איך בין נאָך געווען אַ יינג יינגל, אָבער פון איטשע מאיר וויסענבערג האָב איך שוין געהאַט געהערט. איך האָב שוין דעמאָלס געהאַט געלייענט זיינס אַ מעשה אין „מאַמענט" וואָס מיינע ברידער האָבן אויסגעשריבן, וועגן אַ יינגל וואָס גרייט זיך מען זאָל אים מיטנעמען אויף אַ חתונה, וויי אַזוי די מאַמע, אין איר פּאַרהאָוועניש ערב דער חתונה, לאָזט אים נישט אַ גאַנצן טאָג אויפן אויג און איז אים כסדר מכבד מיט שטופּענישׂ און שטויסענישׂ. און ווי צום סוף, שוין די לעצטע מינוטן פּאַרן גיין צו דער חתונה, גיט זי אַ זאָג: משהלע קרוין, טו אַ נעם און גיב אַ שווארץ אָפּ מיינע שיך. און שפּעטער שוין, ווי אַזוי דאָס יינגל וועלכער האָט טעג דורכאַנאַנד כסדר געחלומט וועגן דער חתונה, — דרייט זיך דאָרט אַרום ווי אַ פרעמדער אין געריש און געפילדער, וואו קיינער קוקט זיך נישט אום אויף אים. אַלץ אין אָט דער מעשה איז געווען אַזוי לעבעדיק און נאַטירלעך, ווי דער מחבר וואָלט מיך אינזינען געהאַט, וויל טאַקע מיט מיר האָט זיך פּאַרלאָפן פונקט אַזאַ ענלעכע מעשה.

נו, אַז דעם פּאַרפּאַסערס מאַמע איז געזעסן ביי אונז אין קיך, בין איך נייגיריק געווען צו כאַפּן אַ בליק אויף איר. איך וויס נישט ווי אַזוי דער שמועס דאָרט איז אַרויסגעקומען אויף דער באַלאָנישער קריג וואָס איז פונקט יענעם ווינטער פּאַרגעקומען צווישן דער טערקיי און די באַלקאַנישע לענדער, נאָר איך האָב געהערט פון אָט דער יידענע אַ גאַנצן אויסטייטש וועגן די אַלטע און יינגע טערקן. און אַז מיין מאַמע האָט אַ פרעג געטאָן:

„זאָגט מיר, מרים, פון וואַנען וווייסט איר דאָס אַלץ אַזוי אַקוראַט און מיט אַלע פּיטשעוואָקעס?" האָט די יידענע געענטפערט: „איך האָב דאָס געהערט

פון מיין איטשע מאירן וואָס שרייבט אין די „גאַזעטן", און אַ צעפרידענער שמייכלט האָט זיך אויסגעשפרייט איבער איר פנים. „אָזאַ קאָפּ שטיק איז דאָס אייער זון?" האָט מיין מאַמע, מיט אַ חוזק־שמייכעלע, וואָס האָט געזאָלט צו נישט מאַכן דאָס גאַנצע גרויסקייט פון אָט דעם אפיקורס, און מעשיות דערציילער— אַ זאָג געטאָן. „נאָר וואָס דען האָט איר געמיינט, לֵיבעשי קרוין", האָט זי אָפּ־געענטפערט און די אויגן האָבן געגלאַנצט. נאָר וואָס דען? אומזיסט און אומנישט דריקט מען אים אין די גאַזעטן און מען צאָלט נאָך צו געלט?. געלויבט צו גאָט, האָט זי וויטער געריידט, האָב איך מיך גאָר נישט וואָס צו פאַרשעמען מיט מיין איטשע מאירן. און זי האָט גענומען דערציילן וואָס פאַר אַ טייער קינד ער איז און ווי אַזוי ער באַהאַנדלט זי. וווייזט אויס, אַז מיין מאַמע איז נישט אַזוי שטאַרק נתפּעל געוואָרן פון איטשע מאירס גרויסקייט וויל וועג וווייסענבערגס מוטער איז שוין געהאָט צוועקגעגאַנגען, האָט מיין מאַמע אַ זאָג געטאָן: „ביסט אַ מבין ווי מען נעמט זיך דאָס איבער מיט אָט דעם פושע־ישראל און אפיקורס, פונקט גלייך דאָס וואָלט געווען עפעס, מי יודע, וואָס פאַר אַ גרויסער למדן און ערלעכער ייד".

און כאָטש אינם פלאָן פון אָט דעם קאָפּיטל — האָב איך בלויז אינזינען געהאָט צו דערציילן נאָר וועגן וווייסענבערגס משפחה, איז מיר אָבער אונמעגלעך נישט צו דערמאָנען, אין קורצע ווערטער, מיין באַקאַנטשאַפט מיט אָט דעם גרויסן יידישן שרייבער; וויל אין משך פון דער צייט וואָס איך האָב אים געקאָנט, האָב איך געזען און אַרויסגעפילט מיט וואָס פאַר אַ שטאַרקע פעדעם ער איז געווען באַהעפט און צענויפגעבונדן מיטן יידישן שטעטל און ווי טיף עס זענען געווען די וואָרצלען וואָס דאָס שטעטל האָט געלאָזט אין זיין געמיט און אין זיין גאַנץ וועזן.

געוויינטלעך פלעגט וווייסענבערג, כמעט יעדן זומער, אַראָפקומען קיין זשע־ליכאָוו אויף אַ פאָר וואָכן (עס האָט נאָך דעמאָלס דאָרט געוואוינט זיין ווייב גאַנצע משפחה). איך האָב שוין געוואוסט ווער עס איז וווייסענבערג, אָבער, אלס חסידיש יינגל, וואָס פאַר אַ מגע משא האָב איך געקאָנט האָבן מיט אים? מיין ערשטע באַקאַנטשאַפט מיט וווייסענבערגן איז פאַרגעקומען אין יאָר 1921 בייַ די לערערס אין שטוב. ער איז שוין דעמאָלס געווען באַפריינדט מיט יחיאלן, וועלכער האָט אים געבראַכט לידער אויף מבינות. איך, דעמאָלס א נייַנצן יעריק בחורל מיט אַ לאַנגער קאָפּאָטע, אין א יידיש היטעלע, האָב בסוד סודות, געשריבן לידער אין פראָזע, וועגן וועלט שמערץ און וועגן נאָך אַזעלכע ברומו של עולם שוועבנדיקע פראָבלעמען, און כאָטש דאָס הארץ האָט מיר געקלאָפּט פון גרויס נייגיר און חשק צו רעדן פנים אל פנים מיט אַן אמתן שרייבער און אים צו לייענען מיין „שאַפעכץ", אָבער עפעס אַן אינערלעכע בושה האָט מיך אָפּגעהאַלטן דאָס צו טאָן. איך פלעג כמעט יעדן אָוונט אַריינקומען צו די לערערס, אָבער צו קיין נענטערע באַקאַנטשאַפט מיט וווייסענבערגן איז עס נישט דערגאַנגען.

ערשט מיט צוויי יאָר שפּעטער, ווען איך האָב אויפגעשריבן מיין ערשטע זאַך אין פּראָזע, און איך האָב זיך, נאָך אַסך צורעדענישן פון יחיאלן, ענדלעך באַשלאָסן עס צו וויזן וויסענבערגן, איז אונזער באַקאַנטשאַפט געוואָרן מער אינטים. שרייבנדיק איצט אָט די שורות, גייען אויף פּאָר מיינע אויגן יענע שעהן פון די לאַנגע ווינטער־נעכט, וואָס איך האָב צוזאַמען מיט יחיאלן פּאַרבראַכט אין וויסענבערגס שטוב. דעמאָלס האָב איך באַנומען און אַרויסגעפילט די גאַנצע ווארעמקייט און דעם הייסן געפיל וואָס האָט אויסגעשטראָמט פון זיין הארץ צום יידישן שטעטל בכלל און צו זשעליכאָו בפרט. און עס גייט אויף אין מיין זכרון אַ ווינטערדיקער אוונט ביי וויסענבערגן אין שטוב, אויף דער עלעקטראַלנע גאַס. עס זיצן בייַם טיש: זיין בלאָנדע פרוי באַלטשע, איבער־געבויגן און פּאַרטיפט איבער עפּעס אַ העפּטעלע, יחיאל, איך, און וויסענבערג דערציילט מעשיות פון זשעליכאָו. שיילן זיך אַרויס לעבעדיקע, אַזוי ווי פּאַר די אויגן שטייענדיקע, איינס נאָכן צווייטן, געשטאַלטן. זען מיר בולט ווי אַזוי חיימל, שמואל מישאזשניק'ס זינדל, וואָס דינט אינם גאַרוואַלינער אולאַנער פּאָלק האָט באַקומען אורלויב אויף צוויי טעג. און אַזוי ווי ער איז אַ קלעזמער און אין פּאָלק האָט מען אים שטאַרק ליב, האָט מען אים פּאַזוואָלעט אויך מיטצו־נעמען דאָס פערד. רייט זיך אַזוי חיימל די פיר און צוואַנציק ווי־אַרסט פון גאַר־וואָלין ביז זשעליכאָו. אין קאָפּ ביי אים שפּינען זיך כל ערלייַ פּלענער, ווי אַזוי ער זאָל אַרײַנפּאַרן אין שטאָט עס זאָל נישט זיין סתם אזוי געקומען. און ווען ער קומט צו דער בריק, ציט ער אַרויס די בלאָנקע שאַבלע פון דער שייד, מיט דער שוועדד אין איין האַנט און מיטן טראַמפּייט אין מויל, טוט ער אַ דריי אויס דאָס פערד, און אויפשפּילנדיק אַ מאַרש, רייט ער אַריין הינטער־ווייַלעכטס קיין זשעליכאָו, און זאָל די גאַנצע שטאָט זען, ווער עס איז חיימל.

און אָט זען מיר די געשטאַלט פון משה שיינדל די רעביצינס, וויסענ־בערגס אַ יוגנט פריינט, וועמען ער האָט אַזוי פּרעכטיק געשילדערט אין זיין דערציילונג „צו הקפות". וואָקסט אויס פּאָר אונזערע אויגן דאָס פּאַרחלומטע יינגל פון זשעליכאָו, מיט צוואַנציק יאָר צוריק, — דאָס יינגל וואָס האָט זיך ארומגעטראָגן מיט וויזיעס און טרוימען, און וועלכער איז פּאַרוואַרפן געוואָרן קיין אַרגענטינע און איז דאָרט געשטאָרבן אין עלענט און פאַרגעסונג. (אגב, אויב איך מאַך נישט קיין טעות, איז אָט דער משה געווען אויך דער העלד פון וויסענ־בערגס גרעסער ווערק „איבערגאַנג", וואָס איז טאַקע געווידמעט אָט דעם יוגנט חבר זיינעם). און אָט האָט זיך וויסענבערג פּאַרטראַכט, די שמאָלע אויגן זענען האָב פּאַרמאַכט, גלייך ער וואָלט אַנדרימעלט געוואָרן. איך גיב אַווינק יחיאלן מיר זאָלן אַוועקגיין, אָבער וויסענבערג האָט שוין צוריק געעפנט די אויגן וואָס בלישטשן איצט מיט דעם גלאַנץ פון וויטע און ליכטיקע זכרונות. שיילט זיך אַרויס א ליכטיקער זומערדיקער פרימאָרגן ביי זיין פעטער חיסדא'ן אויפן הויף. איטשע מאיר, דעמאָלס אַ יינגל פון אַ יאָר זעכצן, איז ווען עפּעס געקומען צום טאַטע. אין פרימאָרגנדיקער זומערדיקער שלוה רוט דער גרויסער הויף, אַ

לויטערער בלויער הימל שפרייט זיך אויס איבער דער וועלט; אויף אַ סטאָס קלעצער זיצט חיסדא'ס מיידל פון זיבעצען יאָר אָנגעטאָן אין אַ העל זומערדיק קלייד, די פּנים־שוואַרצע האָר פאַרפלאָכטן אין אַ דיקן צאָפּ, וואָס גלאַנצט מיט סאָמעט אַנטקעגן דער יינגער פרימאָרגן זון. זי זיצט פאַרטאָן און פאַרטראַכט אין אויסהעפטן אַ חלה טישטעכל אַ מתנה פאַר איר חתן און זי באַמערקט אפילו נישט דעם אָרעמען קוזין אירן, וועלכער שטייט איצט ווי צוגעוואַקסן, אין שטיל־ער בעוונדערונג פון אָט־דער לויכטיקער געשטאַלט וואָס העפט איצט אויס אלע אירע מיידלשע חלומות אין דעם שבת טישטעכל פאַר דעם חתן אירן. יאָ, טוט ווייסענבערג אַ זיפק, אַ טייער שטעטל געווען אונזער זשעליכאָוו, אַ שטעטל מיט כאַראַקטער, וואָס האָט נישט מורא געהאַט און נישט נתפעל געווארן אפילו אַרויסצוטרייבן דעם באַרדיטשעווער רב, אַ ר' שמעון דייטש און שפּעטער דעם הרב מרייסטמאַן. און ער פאַנטאַזירט: וועט איך וואָלט געווען אַ גביר און פאַרמאָגט אַסך געלט, וואָלט איך אויפגעשטעלט אַ גרויסע שוסטער פאַבריק, כדי צוריק אויפצורעכטן אונזער שטעטל. (עס איז שוין געווען אין די יאָרן פון עקאָנאָמישן קריזיס און אונטערגאַנג, און די הונדערטער שוסטערס, בייגערס און גאַרבערס האָבן נישט געהאַט וואו אַהינצוטאָן די הענט).

און מיט וואָס פאַר אַ וואַרעמקייט, האַרציקייט און קוועלנדיקע פרייד ער האָט אויפגענומען יעדעס פּיצל שעפערישקייט וואָס איז געקומען פון שטעטל. געווינטלעך רעדט מען ביי אונז מיט אַ חוזק און ביטול טאָן, וועגן וווייסענ־בערגס באַגער אַריינצוברענגען זשעליכאָוו אין דער יידישער ליטעראַטור. ווייל איך אלצ נישט באַרירן אָט דעם פונקט: האָט דאָס יידישע לעבן פאַרמאָגט אַ צווייטע שוואַרץ־ערד ווי דאָס שטעטל? נו מילא, זאָל עס זיין, די חזק־מאַכער וואויל באַקומען. וואָס איך וויל, איז זיך אָפּשטעלן וועגן נאָך אַ שטריך פון וווייסענבערגן. איך וויל אויך באַמערקן: נישט קיין אָפּשאַצונג וועגן אָט דעם מייסטער שרייב איך איצט; לאָמיך דאָס איבערלאָזן פאַר די פּאַטענטירטע קריטיקער. וואָס איך וויל יאָ זאָגן איז אָט וואָס: אין כמעט אלע אַרטיקלען און אָפּשאַצונגען, באַצייכנט מען וווייסענבערגן ווי אַ דם שונא פון די „וואָס קענען אין די ביכער". לויט אָט דער מיינונג קומט אויס, אַז וווייסענבערג האָט שיעור פיזיש נישט געקאָנט פאַרטראָגן יענע וואָס האָבן אַריינגעקוקט אין די קלייניע אותיות און אַז ער איז ממש געווען זייערס אַ בלוטיקער שונא. ווי ווייט עס איז נישט ריכטיק אזא מין אָפּשאַצונג, (נישט געקוקט דאריף וואָס פון געווייסע דערציילונגען זיינע קאָן מען אפשר אזעלכעס יאָ אַרויסדרינגען) — באַווייזט זיין נאָנטע און אינטימע פריינטשאפט מיט יחיאל לערער. (ווייל איך איצט נישט דערמאָנען זיין נאָנטקייט מיט נאָמבערגן, וועלכער איז דוכט זיך מיר, יאָ געווען אַ נאָנטער מחותן מיט די קלייניע אותיות). אויסערלעך האָט נישט געקאָנט זיין קיין וויטערער מהלך צווישן מענטשן ווי וווייסענבערג און יחיאל לערער. פון איין זייט, לייביש מאַטעסס, פון דור דורות בעלי מלאכות און פּראַסטע מענטשן, און יחיאל לערער, וועמענס יחוס עס האָט זיך געצויגן פון וואַרקער

רבין פון דער מאַמעס צד און פון זגערזשער רבין פון פאַטערס צד. איטשע מאיר, דער ברייט־בייניקער מיטן רויטן פּנים און די קאַלמיצקע אויגן — און יחיאל, דער בלאָנדער יינגערמאַן מיטן אויסגעאידלטן פּנים און די בלאָע, אַזוי ווי אין נעפּל־פאַרהילטע אויגן. ווייסנבערג, דער מחבר פון „א טאַטע מיט בנים", פון „דור הולך דור בא", פון „די משוגענע אין דאַרף", און יחיאל לערער, דער פאַרחלומטער זינגער פון „תהילים געזאַנגען", וועגן פאַרטרוימטע פאַסטעכער און פון „שאול און דוד". פון וואַנען זשע האָט זיך גענומען אָט די, כמעט פאַטערלעכע באַציאונג פון אָט דעם אומגעהובלטן און פרימיטיוון מענטש (ווי עס ווילן דאָס האָבן די אַלע וואָס שרייבן וועגן ווייסנבערגן) צו אָט דעם פאַרחלומטן יונגענמאַן? האָט דאָך ווייסנבערג דעם זומער פון 1923, ווען יחיאל האָט אים געלייענט די ערשטע לידער פון די תהילים געזאַנגען — פשוט אים נישט גלאַזט צוריקפאָרן קיין זשעליכאָוו און אים חדשים געהאַלטן ביי זיך אין שטוב ער זאָל אויפשרייבן אָט דאָס ביכל. אפשר האָבן אַנדערע די זאַגערס און די וואָס האָבן געפירט די גראַנדע געהאָט אַזא סאָרט באַציאונג צו יינגע שרייבער? איז דאָס די באַציאונג פון א מענטש וואָס האָט פיינט דאָס צאַרטע, דאָס פון דורות באַהויבטע, און די אויסגעפיעשטשטע אידלקייט? ווי איך איצט נישט דערמאָנען וועגן זיין באַציאונג צו מיין ווייניקייט וואָס איז אויך געקומען צו אים פון דער גמרא און פון דעם בוך.

דער אמת איז, אַז אין אָט דעם פאַלקס פאַרוואַרצלטן קינסטלער האָט געצאַפּלט א צאַרטע און טיף־לירישע נשמה. אַזעלכע דערציילונגען ווי „א וואַלד מיידל", „אין דער שטיל", „א רעטעניש", „איבערגאַנג", און „א פאַמניק", און נאָך אַסך אַנדערע, האָבן נאָר געקאָנט אויפגעשריבן ווערן פון א קינסטלער וואָס האָט געאַנקערט אין דער טיפער פאַרוואַרצלטקייט פון דעם יידישן לעבן, א קינסטלער, וועמען עס איז געווען אייגן און וואָס האָט אין זיך איינגעזאַפּט אַלע ניואַנסן, אַלע שאַטירונגען, און יעדן צאַפּל פון דער פאַלקס נשמה.

און דאַריבער אַזא אַייפער, דערפאַר אַזא פּלאַטערניש איבער אַלץ וואָס איז געקומען פון שטעטל. וועגן אָט דעם צאַפּל און טיף אינערלעכן ציטער פאַרן גורל פון יידישן שטעטל, דערציילן די פאַלגנדיקע שורות וואָס איך ציטיר פון וויסנבערגס מייסטער ווערק: „א שטעטל". (איך בין נישט אויסן, אַז דאָס איז געווען נביאות, ווי עס איז לעצטנס כמעט געווארן א מאָדע, אויסצוטייטשן ענלעכע שורות ווי אַן אַנזאָג, אַז אונזער לעבן ווערט פאַרשניטן וועלן), „שווערער נאָך איז אים געווארן אויפן הארץ, ווען ער איז אַריין אין מיטן מארק און אומגעקוקט זיך אויף די שטילע הייזלעך מיט די האַלב־אויפגעלענטע פענסטער. ער האָט דערפילט עפעס אַזעלכעס, וואָס ער האָט קיינמאָל נישט אין זינען געהאָט. אָט דאָרט הינטער דער שטאָט איז אַזא שווערע מחנה געלעגן, און דאָ איז אַלץ אַזוי קלייַן, אַזוי נידריק און אויף ניכטערן שפייַכץ האַלט עס זיך. אים האָט זיך געדאַכט, אַז יענער מחנה זאָל זיך נאָר פאַרגלוסטן, מאַכט זי א געלעכטערל — נישט מער ווי א גוייש געלעכטערל, און יעדער איינציקער פון זיי נעמט זיך פון

די הייזלעך אַ באַל מיט אַ פּאָר פּויל שינדלען אונטערן אָרעם און גייט זיך אַוועק זיין וועג, איבערלאָזנדיק אַ ליידיקן פּלאַץ.״ יאָ, אַזעלכע שורות האָבן נאָר געקאָנט אויפגעשריבן ווערן פון אַ קינסטלער, וואָס איז געווען טיף פאַרוואָרצלט אין אונזער לעבן, און וועמענס געמיט האָט געפּלאָטערט מיט ליבע און צאַרטקייט, סיי פאַר די וואָס האָבן געקאָנט אין די קליינע אותיות און סיי פאַר די, וואָס האָבן געלעבט פּראָסט און פּשוט זייער פאַרהאָוועט און פאַריאָגט פאַלקס לעבן.

חוה עלבוים־דורעמבוס (תל־אביב)

דער אינערונגען

(ספּעציעל פאַרן „בולעטין״)

וועג איך הויב אָן קלערן וועגן זשעלעכאָוו, פיל איך ווי מיין נשמה טוט אָן אַ יום־טובדיקן בגד.

די דערינערונגען פון די שיינע ווי מיט פאַסטל־פאַרבן געמאָלטע טעג, ווי א קרענצל געפלאָכטן פון פעלד־בלומען, באַקרוינען די טונקלע לעבנס־קייט און וויקלען אַרום ווי מיט גאָלדענע פעדעם פון „שפּעט־זומער״־געוועב די קורצע צייט פון מיין פריסטער יוגנט.

אַלס קינד האָט זיך מיר שטענדיק געדאַכט, אַז זשעלעכאָוו איז סטאַצק'ס אַ ברודער, און מיר אַלע סטאַצקער און זשעלעכאָווער זענען שוועסטערקינדער.

וועג איך פלעג, לערנענדיק זיך אין זשעלעכאָוו, אַהיים קומען אויף די יום־טובים, האָב איך מיר פאַרגעשטעלט, אַז דער שאַסיי איז אַ לאַנגער אָרעם, אַדער אַ האַנד, וועלכער איין ברודער שטרעקט אויס צום צווייטן דערלאַנגנדיק אים „שלום״.

דער געלער מאַטעס־דער בעל עגלה, איז אין מיין קינדערשער פאַנטאַזיע געווען אַ זון פון ביידע בריידער; די נעכט און אויך די יום טובים האָט ער פאַרברענגט אין סטאַצק, די טעג — אין זשעלעכאָוו. מיטן אָפּדאַוונען מנחה פלעגט ער יעדן פאַרנאַכט געזעגענען זיך מיט זשעלעכאָוו, מיטן מעריב — באַגריסן סטאַצק.

ער פלעגט זיך וואונדערן, אַז איך, ווי אויך זיין פערד, פלעגן מיר ביידע וועלן אונרואיק ביים „כיניק״, פילנדיק די נאָנטקייט פון דער היים. און אפשר דעפאָר, אַנגעמענדיק זיך פאַר דעם „פעטער״ זשעלעכאָווס פרעסטיזש, פלעגט ער באַלד אַ זאָג טאָן: „פאַרגעס נישט, חוה'לע, אַז זונטאָג מעטשעם וועלן ס'עט בלאָען, ווען איך שפּאַנען״.

דער ווינט, ווי אַ שטיפעריש יינגל, האָט די וועלטער געכאַפּט, אַריין מיט זיי אין וואַלד, און איידער מיר זענען נאָך פאַרפאַלן אויף מאטעסס הויף,

פֿלעגט ער אַרויסטאַנצן פון וואַלד אויפן מאַרק אַרויס, אַ פּאָר מאָל אַרומווירבלען אַרום דעם פֿלומפּ, אין שוין האָבן „חברה" געוואוסט אז מאַטעס פּאַרט. באַרפּיסע, מיט צעריסענע הייזלעך, פּאַראַצטע נעזלעך, פלעגן זיי אין מיטן פּאָרן אַרויס־כאַפּן זיך אויפן וואָגן, און ווי שדים אין מיטן פּאָרן אַראָפּטאַנצן און פּאַרשווינדן.

וועז איך קלער וועגן זשעלעכאָוו, שאַרט זיך אַרויס פון אונטער די חורבות פון מיין פאַרגאַנגענער וועלט — חומע שפּרה'ס קוך און איך זע ווייסע־בערגן ווי ער לערנט זיך דאַרט אין דער קיך גיין אויף שטאָלצן.

איך האָב אסאך אינטערעסאַנטע אָוונטן געהאַט אַ דאַנק ווייסנבערגן. אָבער איך ווייס נישט פאַרוואָס עס רוקט זיך אַרויס אין פאַדערגרונד דוקא דער דאָזיקער אָוונט.

עס איז שוין אַזוי אין לעבן, אַז דאָס וויכטיקסטע פאַרשרייבט זיך אַליין אין אייביקייט פון דער נשמה און דאָס נאַרישסטע שרייבן מיר אויף פאַפּיר. מיט ווייסנבערגן האָב איך דאָמאָלס נאָר וואָס זיך געהאַט באַקענט. דעם זעלבן טאָג האָט ער ביי מיר אָפּגעקופּט מיינס אַ „רייזע בילדל" צום דרוקן אין „שטראָם" פאַר אַ בייטל ניס און מיר נאָך געשענקט אַ סאַמעטענעם באַק־גלעט מיט אַ פּאָר וואַרעמע וועדטער. אָבער נישט וועגן דעם האָב איך געוואָלט רעדן.

איך געדענק די קיך. מיר האָבן זיך פונאַנדערגעזעצט, טיילן אויפן אייזער־נעם בעטל, אויפן קופּער, טיילן אויך בענקלעך, און וועז די שושקעריען פון איינסדר'ן זיך זענען פאַרשוויגן געוואָרן, האָט זיך געשאָפּן אַ געפּרעסטע שטימונג. ווייסנבערג אַליין איז געווען אַ שוואַכער רעדנער, אָלע איבריקע, פון גרויס רעספּעקט פאַרן גאַסט — האָבן אויך געשוויגן. איין געדיכטע שטילקייט, גע־צוימט פון צייט און שטח, האָט געהאַנגען אין דער לופט און עקשנותדיק גע־וואַרט. ס'זיינען דאָ אַזעלכע מינוטן, וואָס זענען ווי אַן ענג אַנגעשטאָפּטער זאַק מיט הירזש. עס איז אָבער גענוג איין שנייד צו געבן מיט אַ שפּיציק מעסער און אַ גאַלדענע כוואַליע מיט באַפרייטע קערנדלעך צוטאַנצן זיך פריילעך אויף דער ערד.

מיר האָבן פיינלעך גערוארט, און פלוצלונג מאַכט זיך אויף די טיר און ס'קומט אַריין משה'לע מיט צוויי לאַנגע שטאַלצן. (משה'לע, דער יעצטיקער אלוף משה צדוק). ווייסנבערג איז באַלד געווען נעבן משה'ן. געמעגן די שטאַלצן אין די הענט, באַטראַכט זיי, און מיר האָבן געזען ווי זיין ביז יעצט האַלב פאַרשלאָפן פּנים ווערט לעבעדיק און שטיפעריש. נישט לאַנג טראַכטנדיק, האָט ווייסנבערג אַנגעהויבן אַרויפכאָפּן זיך אויף די שטאַלצן: די צוויי שטעקנס האָבן זיך געבויגן, ווי פיס פון אַ נגרוואָס געבאָרן קעלבל, געקראָכן אין די זייטן, נישט געהערט קיין באַפעלן און ווי אַ נאראוויסטע פערד כסדר אַראָפּגע־וואָרפן פון זיך דעם שוואָכן רייטער. דאָס קיך־שטיבל האָט זיך אַנגעפילט מיט אַמביציע און קאָמף. פונם אַרט ווי ס'האָט זיך דערנענטערט דער „פראָנט", זענען חברה אַנטלאָפן; נישט איינמאָל איז ווייסנבערג מיט די שטעקנס אַרויפ־געפאַלן אויף דעם וואָס האָט זיך באַצייטנס נישט אָפּגעטראָגן.

ענדלעך איז מען דערגאנגען, אז די פערדלעך זענען צו הויך. מען האָט זיי צוגעקלאפט נידריק אין די לערע האָט זיך אויפסניי אנגעהויבן. משה'לע דער „לערער" איז געווען געדולדיק, גרויסמוטיק און איינגעשפאַרט.

ווער ס'האָט דאָן געהערט ווייסנבערגס היכיק געלעכטער, ווען ס'איז אים געלונגען אדורך צו שפאַצירן אַ פאָר מאָל הין און צוריק די קיך — האָט געזען אַ באַפרייטע פון יאָרן, לאַסטן און פליכטן, יינגלשע נשמה, באַשטראַלט מיט רחובותדיקער גוישער הנאה.

.אַרום עלף אַ זייגער האָט מען די פּעדאַלן העכער צוגעקלאפט. דער „העכערער קורס" איז געגאנגען ווי „געשמירט". דאָס קלאַפּעריי פון די שטאַלצן, דאָס האַרציקע געלעכטער און שטיפערייען פון די צושויער האָבן פּאַרטריבן דעם שלאָף אפילו פון חומע'לעס אויגן (חאָמע שפּרה'ס — פרוי לערנער) זי איז שטענדיק ווי אַ חבר'טאַרן צוזאַמען מיט אונז געזעסן. אירע בלאָע קינדערשע אויגן האָבן אַזוי פיל מאָל באַשטראַלט די היים! מען האָט קיינמאָל נישט געהערט קיין מוסר־וואָרט פון איר מויל. קיינמאָל נישט געזען קיין אונצ פרידנקייט אויף איר פנים. אירע הענד, געהאַרכזאָם דעם האַרץ, האָבן שטענדיק דאָס לעצטע פון שענקל אַרויסגעקראַצט און אויפן טיש געשטעלט.

אָס קינד האָב איך מיר געהאָט אויסגעבילדעט, אז פרעמדע מענטשן זענען בעסער און העפלעכער ווי אייגענע, ווי די מיט וועלכע מיר זענען צוזאַמען, אַדער מיט וועלכע מיר טרעפן זיך אָפט. וועו איך בין געוואָרן עלטער האָב איך פאַרשטאַרקט מיין קינדער־מיינונג און פעסטגעשטעלט, אז בדרך כלל פאַרלירט אַ מענטש מיט וועלכן מיר זענען צוזאַמען אין אונזערע אויגן יעדן טאָג אַ ביסעלע פון זיין ווערט, און איך האָב עס מיר פאַרגעשטעלט, אז עס איז אזוי ווי מיט א וווייסער בלוזע, וואָס איז דעם ערשטן טאָג גלאַטיק און ריין און זעקסטן טאָג — צוקנייטשט און פאַרשוויצט.

מיט חאָמעלן איז עפּעס געווען פאַרקערט: וואָס לענגער מען האָט זי געקענט, אלץ ליבער האָט מען זי געקריגן, אלץ ריינער און שטראַלנדיקער איז פאָר אונז געווען איר נשמה.

לאַנג האָט זיך אין יענער נאַכט פאַרצויגן די קינדערישע פרייד, אדורכגעלאָפן מיט טרינקן טיי, מיט כאָפּן אַ נאַש און מיטן אויפסניי אויסקלאָפן דעם טאָקט פון די פרימיטיוון, נישט געהובלטע שטאַלצן. וועו ווייסנבערג איז שוין גאָנץ פריי געגאַנגען אונטערן סופיט, אויסמיידנדיק דאָס הענג־לעמפּל — האָב איך אים געפרעגט: „ווייסנבערג, זענט איר נישט געגנוג „הויך" אַז איר מיזט נאָך האָבן שטאַלצן?"

ער האָט פאַרשטאַנען מיין פראַגע. פון אונטער די געדיכטע, שוואַרצע ברעמען האָבן זיינע אויגן אַ פינקל געטאָן, אויפן מויל האָט זיך פונאַנדערגעגאַסן אַ מילדער שמייכל און ער האָט רואיק, עכט ווייסנבערגיש געענטפערט: „אַז מען זאָל וויסן, ווי גוט ס'זענען אייגענע פיס, איז כדאי צו גיין אַ ביסל אויף שטאַלצן..."

קלאנגען און ווערטער פאַרנעמען אַן אָרט אין לעבן, ווערן מיט דער צייט ממשותדיק, אויב זיי זיינען קרעפטיק אין האַבן אַ ווערט. אַ סך מאָל דאַכט זיך אַז אויך צווישן ווערטער גיט מלחמות. עס קומען אויף נייע, יונגע, שטאַרקע, פול מיט רייץ, אָדער — שוידערלעכקייט. אָנגעזאַפט מיט אמת, מעכטיקע מיט אַ ניי לעבן, פרעסן זיי אויף די אַלטע, וואָס האָבן שוין נישט די שטאַנדהאַפטיקייט צו קעמפן און אפילו זיך צו ווערן. עס זיצן אָבער אין אונז ווערטער, ווי אויס־געשמידטע פון בראָנז, איינגעוואַקסענע אין אונזער זכרון, אין ווען, און בלייבן מיט אונז לעבן, ווייל זיי זענען אַ שטיק פון אונז, און זיי שאַפן דעם מענטש.

ש. ניגער

י. מ. וויסנבערג

(איבערגעדרוקט מיט דער דערלויבעניש פון מחבר פון זיין בוך „ווען יידישע שרייבער")

אין דער יידישער גאַס, אין שול, צי אין שטוב, צי אין פינסטערן קעלער ביים וואַרשטאַט אפילו, איז נישט פאַרלאָשן געווארן אינגאַנצן גאָטס ליכט: ערגעץ אין אַווינקעל פלעגט זיצן שטיל אַן עילוי, אַ שארפער קאָפּ, אַ נישט — איז אַ הויכע נשמה, וואָס איז געקומען אויף דער וועלט מיט אַ תשוקה און אַ דורשט עפעס אויפצוטאָן, נאָר דער דור האָט נישט זוכה געווען...

ווער וויס, וויפיל ווערק זענען געבליבן נישט אָנגעשריבענע, וויפיל סודות זענען פאַרשטומט געווארן אויף אייביק אין די הערצער פון די „באַהאַלטענע", וואָס פלעגן „נעלם" ווערן און זיך קיינמאָל נישט באַווייזן; פון די למד־וו'ניקעס, וואָס ביי טאָג פלעגן זיי וואָסער טראָגן אָדער אַלטע בגדים לאַטן — באַהאַלטן זיך פון מענטשן, נישט געטרויט זיי דעם סוד, וואָס האָט געגליט ביי זיי אין האַרצן, — און ביינאַכט, אין דער פינסטער, פלעגן זיי אויפשטיין, זיך איינהערן אין דער שטילקייט, וואָס אָרום זיי און אין זיי, און בלאָנדזשן מיט אָפענע אויגן אויף אָפענע הערצער אין וועלדער און אין פעלדער, זוכנדיק אַ וועג צו גאָט און אַ שליסל צום רעטעניש פון זייער אייגענער נשמה, און נישט האָבנדיק וואו אַהין צו טון זיך פון דעם בענקעניש, וואָס פלעגט זיי רוהען נישט לאָזן, פון דער שאָפונגס־קראַפט, וואָס פלעגט זיך ריסן און נישט קאָנען זיך אַרויסריסן פון האַרצן....

אונזערע זיידעס און באָבעס פלעגן האָבן הכנעה און אָפשיי פאַר אַזוינע לייט, ווען זיי פלעגן פלוצלונג דערשפירן, אַז דאָ, אין דעם מענטש, שטעקט עפעס אַ קראַפט; ווען פלוצלונג, אונגעריכט גאָר פלעגט זיי אַ ברען טאָן זיין בליק, פון זיין שווייגן פלעגט אַ סוד אַרויסקומען, און זיינע רייד פלעגן מאַדנע אונבאַקאַנט

אַזוי קלינגען — איינער פלעגט דעם אַנדערן אויפן אויער עס איינרוימען און אַלע פלעגן וויסן, אז אַ צדיק, אַ בעל־מופת, אַ געטלעכער מאַן לעבט צווישן ו׳ און איז מגין אויף זיי. נאָר וויפיל זענען געווען אַזוינע, וואָס קיינער האָט נישט באַמערקט — אַזוי טיף איז דאָס פייערל געווען באהאַלטן אין זיי — און אַז זיי האָבן באַמערקט זיך אַליין, האָבן זיי נישט געוואוסט, וואָס צו טאָן מיט זיך און מיט זייער קראַפט?

נאָר אָט די קראַפט איז נישט פאַרלאָרן געגאַנגען. אין משך פון די צענדלינגער יאָרן, וואָס די יידישע מאַסע איז געשלאָפן, געווען ווי אין הינערפלעטן, האָט זי, די וויללדע און נאַיווע און שטומע קראַפט, די קראַפט פון שאַפן — זיך אויפגעהיט אין מאַרך און אין בלוט, זיך אויפגעהיט, פון דור צו דור בירושה איבערגעגאַנגען און וואָס מער פאַרשפאַרט זי איז געווען, אַלץ גרעסער און אומגעריכטער מוז זיין דער אימפעט, מיט וועלכן זי וועט אַרויסשפאַרן און אַרויסשטראַלן, וען די צייט וועט קומען...

און אפשר איז שוין די צייט געקומען?

דאָס יידישע פאָלק — אַ גרויסער טייל פון אים — האָט געעפנט דאָס אויג צו זען די פאַרבן און אָנגעשטעלט דאָס אויער צו הערן די טענער פון וועלטלעכער עולם־הזה׳דיקער קולטור; דער שטומער שטיין — דער שאַפונגס־גייסט, וואָס איז פון דרויסן פאַרמויערט און פון אינווייניג פאַרשלאָסן געווען — עפנט זיין קוואַל, עפנט זיך זעלבסט: דער יחיד, וואָס דערפילט זיך אין דער אַרומיקער מאַסע איינזאַם און שטום, דערפילט אין דער שטומקייט און איינזאַמקייט זיך זעלבסט, זיין שליחות דא אויף דער וועלט: — דער מאָלער דערוויסט זיך, אז אויף אים וואַרט דער ליווונט מיטן פענזל און א וועלט מיט פאַרבן און ליניעס, וואָס קיינער האָט נאָך נישט געזען; דער שניצער דערפילט, אז זיין זאַך איז שניצן; דער דיכטער הויבט אָן דיכטן...

די נשמה טוט זיך אָן אין אַ גוף — און ווערט דערליזט.

דער גוף דער יידישער — די אויסווענדיגסטע וועלט, די וועלט פון פאַרמען און פאַרבן — ליידט פון גלות מער, ווי די נשמה די יידישע. ער איז אַרימער פאַר דער נשמה, און איר פאַרקערפערונג, איר אויסליזונג קאָן נישט זיין קיין גאַנצע.. — דאָך עפעס...

עפעס באַווייזט זיך אינם לעבן פונם יידישן גייסט, וואָס שטרעבט צו פאַרקערפערונג. עפעס וואָס אויף. די יידישע מאַסע וואַרט שוין נישט מער, גוטע מענטשן, בעל־יועץ־ען מיט שיינע בערד און גלאַטע צינגער זאָלן קומען און באַלויכטן דאָס פינסטערניש, אין וועלכן זי זינקט; פון זיך אַליין, פון אינווייניק לאָזט זי אַרויסשטראָלן א ליכטיקייט, וואָס איז פון לאַנג אָן, דוכט זיך, געווען, נאָר עפעס א פאַרהאַנג איז געהאַנגען, און ס׳איז פאַרשטעלט געווען פון אונז דורכן פאַר־

אַזוינע רעיונות קומען מיר אין זינען, וען איך לייען די ווערק פונם געווזענעם אַרבעטער וווייסנבערג.

וווייסנבערג האָט מיט זיינע שארפע און שטילע אויגן צו אונז דורכן פאַר־

האַנג אַרויסגעקוקט, און אַז איך טראַכט וועגן אים, דוכט זיך מיר, אַז אין אסך, אַסך דורות האָט געלעבט אין געשטומט די נשמה פון דער קונסט וואָס האָט אין אים איצט אויפגעפלאַמט. נאָר בירושה פון דער פאַרגאַנגענהייט האָט ער געקענט באַקומען דעם אוצר, וואָס ער האָט: פון דער קעגנווארט און איר קולטור האָט ער וויניק גענאָסן.

א חוץ אים זענען פאַראַן נאָך אַנדערע שרייבער, וואָס די יידישע מאַסע, וועלכע לערנט זיך ערשט לייענען און שרייבן, האָט פאַר דער לעצטער צייט אַרויסגעגעבן עפעס אַזוי ווי דורך א נס; נאָר זיי אַלע כמעט מאַכן דעם איינדרוק, ווי זיי האָבן אָפּאָרשט דערזען גאָטס וועלט, און אָדער זיי זענען בלינד פאַר אירע פאַרבן, אָדער זיי זענען פאַרבלענדעט פון זיי. פאַר ווייסנבערגן אַבער איז אָפן די וועלט, פונקט ווי ער וואָלט שוין הונדערטער יאָרן געלעבט אין איר, פּינקט ווי די גאַנצע צייט, וואָס זיינע זיידעס און טאַטעס אין ברידער זענען, בלינדע און פאַרבלענדעטע, געשלאָפן, האָט ער מיט זיין נשמה געוואַכט און מיט אָפענע אויגן געקוקט און געזען...

פונקט אַזוי ווי דערפאַר האָבן מיר נישט עובר געוועזן טויזנטער יאָרן אויפן פאַרבאָ: „לא תעשה לך פסל וכל תמונה" — „נישט מאַך זיך קיין בילד און קיין געשטאַלט" — און נישט גענוצט קיין געצייג פון מאָלן א ן שניצן, כדי אויפצוהיטן זיי פאַרן קינסטלער, וואָס וועט שפעטער מיט אַ ווילדער און לאַנג־איינגעהאַלטענער תאוה זיך צורייסן צו זיי, און ווי אַן עכטער געצענדינער זיך בוקן און קניען פאַרן בילד און פאַר דער געשטאַלט, וואָס ער אַליין, מיט זיין אייגענער האַנט און פאַנטאַזיע, וועט אויסהאָקן פון שטיין, אויסשניצן אויף האָלץ אָדער אויסמאָלן אויפן לייוונט.

ווייסנבערג איז געווויס נישט דער איינציקער און נישט דער ערשטער, וואָס האָט עובר געווען אויפן פאַרבאָט און געגנומען שאָפן בילדער און געשטאַלטן; אָבער ער איז דער ערשטער און דער איינציקער, וואָס האָט אונז געוויזן קונסט, אָפּס אינסטינקט, קונסט, וואָס לעבט נאָר פאַר זיך און וויס נאָר פון זיך....

און אַז מיר לייענען זיינע ווערק און שפירן די הנאה און דעם שטילן נחת, וואָס ער פון יעדן בילד, וואָס לעבט אָפּ אונטער זיין פּען, און זעען, ווי ער שאָפט שטיל און שטאָלץ, מיט עפעס א פאַנאַטישער איינגעגלויבטקייט אין זיך אַליין, פאַרמען, וואָס אין דער יידישער ליטעראַטור פלעגן מיר זיי זעען נאָר דאָן, ווען זיי פלעגן ניצן צו עפעס א געדאַנק — דוכט זיך אונז, אַז אָט דער כמורער שווייגנדיקער מענטש מיט דעם ווילדן און דאָך מילדן געזיכט און מיט די ברייטע געזונטע אַקסלען, אין וועלכע עס פילט זיך עפעס אַן איינגעשפאַרטקייט, — איז אויפגעהאָדעווען געוואָרן נישט אין קעלער בים וואַרשטאַט „אין די שמאָלע געסלעך", נאָר ערגעץ אויף א פעלד פון אָלימפּ...

ער געוועלטיקט איבער דער געשטאַלט — ער האָט זי דאָך באַשאַפן — און איז איר קנעכט; ער קאָן זיך נישט באַפרייען פון איר אויף איין מינוט.

אויב אים איז שווער, אונמעגלעך כמעט, דורכצעלאָזן אַוועג פֿרטים פון בילד, וועלכע אַן אַנדערער וואָלט געווים דורכלאָזן, ווי צום ביישפּיל, אין „אַ טאַטע מיט בנים“: „ — — שלמה האָט געהאַלטן אין אייגן די שיקסע — ביז דעם זון האָט זיך דאָרט אין דער הויך דער קאָפּ פֿאַרדרייט„ און ער האָט פּריער געגעבן אַ בראָך אַראָפּ דעם טאַטן אויפן קאָפּ, מיט וואָס ער האָט פֿאַר צעז יאָר געגעסן, און אָפּגעוואַשן אים, אַז עס האָט געהרונען איבערן פּנים און איבער דער בּאָרד“ א.אז.וו. — אויב וווייסנבערגן איז עס שווער, כמעט אונמעגלעך, דורכצעלאָזן, איז עס נאָר, ווייל די זאַך, וואָס ער באַשרייבט, שטייט אים פֿאַר די אויגן, און כל זמן אלע אירע שטריכן און שטריכלעך האָבן אויפן פֿאַפּיר ביי אים נישט אָפּגעלעבט, קאָן ער זיך נישט באַראיקן: יעדעס פּינטעלע, אויב ס׳איז נאָר ריכטיק און אויפן אָרט אַוועקגעשטעלט, מאַכט עס דאָס בילד לעבעדיקער.

דער קינסטלער אין אים אַבער פילט, אַז מאָן דאַרף מען נישט יעדעס, נאָר דאָס פּינטלע — דעם עיקר — פון יעדער זאַך, און זייער אָפט גיט זיך אים טאָקע איין אַרויסצורופן ביי אונז אַ פֿאַרשטעלונג וועגן אַ גאַנצן בילד דורך איין פּינטלע: „די טיר האָט זיך געעפנט, און ציפּע, די בעל־הביתטע פונם הויז, אַ יידישע מיט אַ ווערצלע אויף דער גאַמבע איז אַריין אין שטוב (דוב אייזיק אויף קעסט“)—אַיידינע מיט אַ ווערצלע אויף דער גאַמבע—מער דאַרפט איר נישט! איר שטלט זיך שוין פאָר די יידינע, ווי זי גייט און ווי זי שטייט און וואָס פאָר אַ קול זי האָט, און אויב איר האָט נאָר אַ שטיקל פאַנטאַזיע, זעט איר שוין פֿאַרויס, וואָס זי וועט טאָן און ווי אַזוי זי וועט רעדן... אין דער זעלביקער דערציילונג איז פֿאַראַן נאָך אַ בעל־הבית'טע, בייל, „א יידינע אין אַ ברייט פֿאַרטוך פון פּלוטשענקעס און מיט אַ רייפל שליסלעך פֿאַרשטעקט אין גאַרטל“ — און אָט דאָס „רייפל שליסלעך פֿאַרשטעקט אין גאַרטל“ גיט אונז צו פֿאַרשטיין בעסער ווי טויזנט ווערטער דאָס, וואָס ווייטער ווערט דערציילט וועגן דער יידינע, אַז „טאָמער געפינט זי אַ שפּענדל אין גאָס הויבט זי עס אויף, אַ שטיין — טראָגט זי עס אַוועק צו זיך אונטערן פענסטער, און אַז עס קומט די צייט פון פֿאַדאַטקעס צאָלן, נייַ־יאָר, טוט זי דעם מאָן אָן דעם פֿאַרצייטיקן פּעלץ, שטעלט אים אויף דעם קאָנער, אונטערגעבונדן מיט אַ רויטער פּאַטשייקע, און גלייכט אים אויס דאָס קאָשקעטל אויפן קאָפּ. דערנאָך זוכט זי אים אויס ביי זיך אין אַ קיפּער די קוויטן פון פּאַר־אַ יאָריקן אָפּצאָל, שטעקט זיי אים אַריין אין בוזעם און זאָגט אים אָן, אַז ער זאָל נישט פֿאַרגעסן דאָס קאָפּול אַרייַנצולייגן אין קעשענע, אַזוי ווי ער וועט נאָר איבערטרעטן די שוועל פון דער קאָנצעליאַריע, זאָל ער למה״ש באָלד אַראָפּכאָפּן דאָס היטל“...

פונקט אַזוי כאַראַקטעריסטיש איז, וואָס יאָסל, וועלכער קומט געוואָר וועגן מנחם „שווייגער“ (אין דער זעלביקער דערציילונג) — איז „אַ יונג מיט גראָבע בעק“ — אַ רך לב און אַביסל מגושם׳דיק; וואָס יאָסל דער פורמאַן („די משוגענע אין דאָרף“) איז, אַ יינגער יונג מיט ברייטע פלייצעס“; ר׳ עוזר דער פאַברי־

קאַנט („א שטעטל") — „א לאַנגער ייד מיט א לאַנגלעך געזיכט מיט א צווייספיציג באָרד א.ד.ג.ל.

ווייסנבערג וועקט אונזער פאַנטאַזיע. ער ווילּ נישט ביי אונז אַרויסרופן קיין געפילּ פון צאָרן אָדער מיטלייד צו דעם, וואָס ער שילדערט, ער ווילּ נאָר, מיר זאָלן עס זיך פאָרשטעלן: „עפּעס א מאַדנע בריאה'לע איז דאָס (דער יונגער־מאַנטשיק, וואָס איז געקומען צופאָרן אויף שבת אין „שטעטל"): אַן איידלס, מיט א בלאַסלעך לענגלעך געזיכט, א בלאָ העמדל, אונטערגעבונדן מיט רו־טע פאַמפאָניקלעך, א שפּינקעלע אונטערן האַלדז, א שוואַרץ קאַפּעליושל אויפן קאָפּ און שוואַרצע לאַנגע לאָקן ביז איבער די אַקסלען צוגלאָזט, און דאָס האָט געשוועבט איבער דער גאַס גרינג, ווי א פייגעלע" („א שטעטל"). „און הערשל מלמד לויפט מיטן דין־אויסגעצויגענעם העלדזל פאָרויס, מיטן אויסגעשטרעקטן קעפּל, די הענט אין די הינטערשטע קעשענעס, די דינע עלנבויגנס אויסגעשטעלט, ווי די פלּיגל ביי א דאַרע גאַנז, וואָס גרייט זיך צום פלּיען („מזל טוב").

ס'איז נישט געמאַלט, נאָר געשניצט, — אַזוי בולט, אַז איר קאַנט עס כמעט אָנטאַפּן, נאָר ווייסנבערג איז נישט בלויז סקולפּטאָר: די סקולפּטור ווייסט נישט פון באַוועגונג; ווייסנבערג האָט אין זיך די בולט־קייט פון דער פלּאַסטיק אינאיינעם מיט דער באַוועגלעכקייט פון דער דראַמע. דאָס האָט ער געוויזן נישט אַזוי אין די דערציילונגען זיינע, ווי אין די קלענערע דראַמאַטישע ווערק. אין די דערציילונגען שטייען מיר אויך קיינמאָל נישט אויף אייַן אָרט, נאָר דאָ איז פאָר אים אַלץ פלּאַסטיש, יעדער שטריך קריצט זיך אין אַזוי אין זכרון, אַז מיר האָבן אַזא געפילּ, פונקט ווי מיר געפינען זיך צווישן בילדער, וואָס כאָטש זיי האָבן א שייכות איינס צום אַנדערן, איז דאָך יעדעס פון זיי צוגעקלעפּט און צוגעשמידט צום אָרט. גאָר אַנדערש זענען די דראַמעס.

א שטייגער „ר' יואל." אז דער פאָרהאַנג הויבט זיך אויף, זעען מיר ר' יואלס שטוב שבת אין דער פרי. א שבתדיקע לופט. ר' יואל איז א שענקער, דער שענק איז דאָ דערביי אין צווייטן צימער, נאָר פון שענק איז קיין זכר נישטאָ. ר' יואל זיצט ביים טיש פאָרטיפט איבער אַן אָפּענער גמרא. צירעלע, זיין פרוי, טוט זיך אַן פאַרן שולּ־גיין. שמועסט אין מיטן מיט דער דינסט, זאָגט איר מוסר, ווי דער שטייגער איז... עפּנט זיך די טיר, אין שטוב גייט אַריין פלּעדער־מויז, א יונג אין א גראָבער מאַרינאַרקע מיט א פוטערן היטל ביז איבער די אויגן, האַלט עפּעס אונטערן בוזעם, געבראַכט צו פאַרקופן — א פאָר זילבערנע לייכטער — און איר דערפילט, ווי אין דער לופט פון שבת האָט זיך פלּוצלונג אַרײַנגעריסן דער שענק. ר' יואל ווילּ נישט הערן און נישט זעען, ער פאַרטיפט זיך נאָך מער אין דער גמרא, ביי צירעלען בלּישצן שוין די אויגן: פרנסה! און אין ר' יואלס נשמה הויבט זיך אָן א שטרייט — צווישן דעם שענקער און דעם שבתדיקן יידן מיט דעָר נשמה יתרה. דאַכט זיך, גאָר א קלייניקייט — א „יונג" האָט געבראַכט א פּאָר לייכטער פערקופן — דאָך עפּנט זיך דאָ פאָר

אונז די גאַנצע צושפּאַלטנקייט פון דעם דורכשניטלעכן יידן: אָט איז ער אַ ריינער, אַ שטילער, א שבתדיקער ייד, פּאַרטיפט אין דער גמרא — און הינטערן טיר לויערט שוין אויף אים די וואַכעדיקייט מיט איר גאַנצן שמוץ — די טיר גיט זיך אַן עפּן — און אויס שבת, אויס רו, אויס „פּרינץ"!

אָבער דער „פּרינץ" גיט זיך נישט אונטער אַזוי גיך. מיט אַ טיפּן פּסיכאָלאָגישן טאַקט שילדערט אונז ווייסנבערג, ווי ר' יואל, וואָס האָט נאָר וואָס געשריען: „מוקצה!" — „וואָס ביזטו מיך מבטל?" ציט זיך אַריין, נאָר ביסלעכווייז, אַ וואַרט נאָך אַ וואַרט, פּראָטעסטירענדיק און בייזערנדיק זיך, אין „געשעפט", ער וואַרפט זיך און קרעכצט, דאָך זעט ער, דאָס ווייב זאָל זיך, חלילה, נישט אָפּנאַרן... אָבער תיכף ווי די טיר נאָך פּלעדערמויזן פאַרמאַכט זיך, דאָס געשעפט איז געענדיקט, הויבט זיך ווידער אָן שבת. ר' יואל טרינקט קאַווע, רואיק מיט הרחבת הדעת, דערנאָך טוט ער אָן שטיל די קאַפאָטע מיט דעם זיידענעם גאַרטל און דאָס סאַמעטענע היטל, נעמט דעם טלית, קושט פרום די מזוזה, און צירעלע, מיט אויפגעהויבענע הענט און אַ פרום אָפּשיידנדיק פּנים, זאָגט:

— אוי, אַ מין ליכטיקער מאַן דאָס איז!

און עס קלינגט נישט איראָניש. פריער, אַז זיי האָבן צוגענומען די גנבה, איז עס געווען — פּרנסה (וואָס טוט נישט אַ ייד פון פּרנסה וועגן?) איצט איז אָבער ווידער שבת קודש, און ר' יואל, איז ווידער ר' יואל — „אַ ליכטיקער מאַן"!

דאָס דראַמאַטישע בילד „דבורהלע" האָט אויך אַ יידישן קאָלאָריט, נאָר די טעמע איז אָבער דאָ שוין נישט קיין ספּעציעל־יידישע. דבורהלע, אַ יונג ווייב פון אַ יאָר 22, איז אויך געווויס אַן ערלעכע פרוי, פונקט אַזוי ווי ר' יואל איז אַן ערלעכער ייד. זי האָט איר מאַן ליב, נאָר אַז ער גייט צוועק אַרבעטן, און זי בלייבט אייניקע אַליין אין שטוב אַ גאַנצן טאָג, איז איר אומעטיק, און ווייל איר איז אומעטיק, איז זי צופרידן פון מנשהן, וועלכער פאַלט פלוצלונג אַריין צו איר אין אָונט, אידער דער מאַן איז געקומען, און דערציילט איר מעשיות פון „אָפּיצירן". און זי באַמערקט גאָר אפשר אַליין נישט, ווי אין איר בייט זיך עפּעס און ביסלעכווייז, וואַרט בייַ וואַרט, ווערט זי פאַרכישופט און פאַרשיכורט פון מנשהס רייד. זיין פאַרלאַנג ווערט איר פאַרלאַנג — און אַז דער מאַן קומט אָן אין מיטן און זי ווייל, ער זאָל נישט באַמערקן, אַז בייַ איר איז דאָ עמעצער פאַראַן, הויבט זי אָן אים נאָרן שוין באַוואוסטזיניק, מיט אַלערלייַ קונצן. די קליינע סצענעס, וועלכע דבורהלע פאַרברענגט מיט מנשהן און דערנאָך מיטן מאַן, זענען אַזוי קינסטלעריש, דאָ איז פאַראַן אַזוי פיל ווייבערשע פּסיכאָלאָגיע (צום בייַשפּיל, דאָס וווייבערשע ניין, וואָס איז גאָרנישט ווערט, ווי עס דריקט זיך איינער אויס בייַ שעקספּירן) און אַלץ איז דאָ אַזוי דראַמאַטיש, אַז סאיז נישטאָ, דוכט מיר, קיין איין וואַרט, וואָס זאָל נישט האָבן קיין אַקטועלע באַדייטונג. יעדעס שטריכלע דערנענטערט אונז צום ציל.

די צוויי דראַמאַטישע בילדער, „דבורהלע" און ר' יואל", ווייזן אונז, אַז

וויסנבערג, וועלכער איז פריי פון זייטיקע ווירקונגען און געטרייַ צו זיך אַליין, קאָן ער שאַפן ניט נאָר ווערק, וואָס מען קאָן זיי צופּאַסן צו דער בינע (ווי דאָס רוב יידישע דראַמעס), נאָר אויך ווערק, וואָס זענען טאַקע פון אַנהויב אָן, לויט דעם גאַנצן מהות זייערן, דראַמאַטיש.

אין דער דראַמע „קנאה און תאוה" איז וויסנבערג, ווי עס וויזט, אונטער דער ווירקונג פון דער שעקספּירישער דראַמע און ווער וויס אונטער וואָס נאָך פאַר אַ ווירקונגען, און דערפאַר איז זי שוין נישט געלונגען. עפּעס קלינגט אין איר כסדר אַ מאַדנער גאָר אַ פאַרצייטיקער פּסוידאָ־קלאַסישער טאָן, עפּעס זיינען די העלדן און די רייד און די אַלע געגנ זייערע, אונז פרעמד, מיר וויסן נישט, ווער זיי זענען, — צי יידן, צי גויים, צי גלאַט אַזוי הויך, אויסגעטוענע פון דער אַרומיקער סביבה „מענטשן"; דער דיאַלאָג, כ'מיין דער אַלגעמיינער טאָן זיינער, איז נישט אויסגעהאַלטן: אָט איז ער שטאַרק, „הויך פאַטיש", ראָמאַנטיש, און פּלוצלונג פאַלט ער אַראָפּ ביז צו געווינלעכער ביקיקער פּראָזע; פּאַראַן אַ סך נאַיוויטעט און אויך געשמאַקלאָזע שטעלן (צום ביישפּיל; פאַר אַ משלּ אָדער אַ סימבאָל" צו עפּעס איינעם גאָר נישט קיין אידישלישן געדאַנק, ווערט געבראַכט... אַ „האַן מיט אַ הון", און דערנאָך גייט אַ פּירוש, אַז „דאָס האָט אַ גרויסן אָנהאַנג צו אונז, מענשן" א.אז.ו.). דאָך איז אין דער דראַמע אַרייַנגעלייגט אַ סך וויסנבערגישע קראָפט און טעמפּעראַמענט; דן און אַנאַ, די הויפּט־העלדן, זענען אַקטיוויש און הויך־דראַמאַטישע פערזאָנען; קנאה און תאוה איז פאַר זיי נישט קיין שפּילכל, נישט קיין „שטימונג" פון אַ איצטיקן אינטעליגענט, נאָר טאַקע אַ שטורם אין אַ שריפה, וואָס נאָר בלוט קאָן עס איינשטילן... דאָס בלוט, — אין סוף פון דער דראַמע, — איז צופיל אייגעטונקט אין ווערטער, אַנשטאָט דעם וואָס די ווערטער האָבן געדאַרפט זיין אייגעטונקט אין בלוט, — דאָך שמעקט מיט אָט דער רויטער זאַפט — און ס'איז אַזאַ שאָד, אַזאַ שאָד, וואָס דער אונגעווינלעכער טאַלאַנט און די אונגעווינלעכע ליידנשאַפטלעכע קראָפט, וואָס מען האָט געדאַרפט פאַרניצן אויף דער דאָזיקער דראַמע, איז אַזוי נישט ווי עס דאַרף צו זיין פאַרניצט געוואָרן.

נאָר, איך חזר איבער, אויך אין „קנאה און תאוה" האָט אונזער שרייבער געוויזן, אַז ער האָט אַ דראַמאַטישן, אויב נישט אַ דראַמאַטיקער־טאַלאַנט, און אויך דאָ, וויידער, האָט ער געוויזן, אַז זיין האַרץ איז וואַך פאַר גרויסע און אייביקע פראָבלעמען פון דער מענטשלעכער נשמה און אַז ער האָט אין זיך די דרייסקייט און דעם מוט מיט די דאָזיקע פראָבלעמען זיך אָפּצוגעבן, הגם זיי זענען ביי אים נישט דער עיקר.

א. וו. יאַסני (ישראל)

זשעלעכאָוו אין דער יידישער ליטעראַטור

כמעט יעדער פון די יידישע שרייבער האָט דעם ערשטן אויפברויז פון שפּעריישקייט געשטילט מיט שטעטלדיקער שטימונג. דאָס איז געווען אַ דע־ צידיוו פון דער קינדערישער תמימות און נאַיוויטעט, וועלכע מ׳האָט גע־ דאַרפט אויסלאָדן פון זיך. נאָכן אָנטרינקען זיך מיט די דערפרישנדיקע שטראָ־ מען פון וועלטלעכקייט און מאָדערנער קולטור, האָט זיך דער שרייבער פאַר־ בענקט צו די זומערדיקע פאַרנאַכטן פון אַ זשעלעכאָוו, אַ גאָמבין און אַמשינאָוו און די וואַרט־קינסטלער זיינען דורך די בלאָטיקע וועגן אַוועק צ׳ריק אין שטעטל אַריין, דערזעענדיק זייער היים אין אַן אַנדער ליכט.

אַזוי, למשל, איז דאָס ערשטע גרעסערע ווערק פון שלום אש געווען די פּאָעמע „א שטעטל". אין בולטע קאָליר־פולע פאַרבן ווערט געשילדערט דאָס לעבן אין דעם קליינעם יידישן ישוב אין יענעם פעריאָד, וועו אין די פוילישע שטעטלעך, ביי די ברעגן פון דער ווייסל, האָט די יידישע באַפעלקערונג געלעבט אין אַ געווישער רחובות, וואָס האָט געלייגט אַ ספּעציפישן חותם אויף איר שטייגער־לעבן.

אַ ספּעציעלן צוגאַנג צום יידישן לעבן אין די שטעטלעך האָבן געהאַט די 3 גרויסע קלאַסיקער פון דער יידישער ליטעראַטור: מענדעלע, שלום עליכם און פרץ.

מענדעלע האָט געזען זיין ליטוויש שטעטל אין מצב פון צעפאַלן זיך, פון אונטערגאַנג, דעריבער האָט ער על פי רוב פיינט אָט די ישובים (אַ יוצא מן הכלל איז „שלמה ר׳ חיימס"). שוין די נעמען, וועלכע ער גיט זיינע שטעטלעך, קלינגען מיט שפּאָט און פאַראַכטונג: צוויוויטשיטש — פון וואָרט צבועק, טונעיאדעוווקע — פון רוסישן טוניע אצטוואָ — פוילקייט, פאַראַזיטישקייט.

שלום עליכם איז צוגעגאַנגען צום שטעטל מיט אַ האַרציקן, פאַטערלעכן שמייכל, וועלכער גייט איבער אין אַ פריילעך געלעכטער איבער די גרויסע קאָס־ רילעווקער קינדער, איבער זייערע איינפאַלן און השגות; דער הומאָריסט זעט נישט אין שטעטל בלויז שלעכטס, פוילקייט וויי מענדעלע, אָדער בלויז האָר־ מאָניע וויי אש.

פרץ גייט צו צו די שטעטלעך פון פוילן מיט דעם מיטגעפיל פון אַ קרוב, וואָס זעט, ווי זיינע נאָענטע שרומפן איין פון נויט און ס׳איז נישטאָ מיט וואָס זיי צו העלפן. זיינע רייזע־בילדער זיינען „געווידמעט די, וואָס האָבן געוואָלט און נישט געקאָנט העלפן".

אַ יוצא מן הכלל איז געווען י. מ. וווייסנבערג. ער האָט נישט געהאַט קיין ספּעציעלן צוגאַנג צום שטעטל, נאָר ער האָט זיין שטעטל זשעלעכאָוו מיט

האָק און פֿאָק אַרײַנגעבראַכט אין דער יידישער ליטעראַטור. דאָ, אין דעם שטעטל, איז ער אויסגעוואַקסן, דאָ האָט זיין דיכטערישער טאַלאַנט געפונען דעם תיקון. פֿאַר ווייסנבערגן איז זשעלעכאָווו געווען דער הויפּט־פונקט, פון וואַנען מ׳קאָן זען די גרויסע, ברייטע וועלט. אין אָט די קלײנשטעטלדיקע יידישע לעבנס, האָט דער דיכטער געפונען אַלע מענטשלעכע אייגנשאַפטן: ליבע און שנאה, קנאה און תאווה, כיטרעקייט און נאַיוויטעט, סאָציאַלער קאָמף און סאָציאַלע אַפּאַטיע, מענטשן־ליבע און עגאָאיזם.

ווייסנבערג דער רעאַליסט איז אין דעם פּרט זייער נאָענט צום גרויסן רעאַליסטישן מייסטער פון דער יידישער ליטעראַטור — צו שלום־עליכמן.

שלום־עליכם האָט אין זיין שאַפן זיך דערנענטערט צו דער פּשטות פון פֿאָלק געראָדט מיט זיין שפּראַך, אַרויסגעברענגט זיין גייסטיקן מהות. דער גרויסער דיכטער־הומאָריסט האָט אויפגעזוכט טביהן ערגעץ אויפן וועג צוויישן בויבעריק און שניפּישאָק און האָט אונז געוויזן דאָס פּילן און טראַכטן פון פּשוטן פֿאָלקס־מענטש. דאָס אייגענע האָט ווייסנבערג געטאָן מיט זיינע זשעלע־כאָווער טיפּן און געשטאַלטן: שוסטער, שניידער, קרעמער און תבואה־הענדלער, וועלכע האָבן געהאַט זייער אייגן לעבן און זייער אינערלעך־גייסטיקע וועלט. דעם שטייגער־לעבן פון די „קליינע מענטשלעך" האָט ווייסנבערג טריט ביי טריט נאָכגעפאָלגט און זיי פֿאַראייביקט אין דער יידישער ליטעראַטור.

***

ווייסנבערג איז געקומען אין דער יידישער ליטעראַטור מיט „דור הולך ודור בא" — אַ פּילאָזאָפּיש־קהלתדיקער טיטל צו אַ פּשוטער באַשרייבונג פון אַן אַרבעטער־משפּחה. אומזיסט וועט איר דאָ זוכן פּילאָזאָפּיע. ביזן סאָמע לעצטן זאַץ פון דער דערציילונג ווייסט נישט דער לייענער, וואָס האָט דאָ די מעשה פון דעם שוסטער־אַרבעטער צו טאָן מיט דער פּילאָזאָפּיע פון קהלת. דער סיפור־המעשה איז דאָ אַ גאַנץ קורצער: דער שוסטער־אַרבעטער נאָטע האָט נישט אויף יום־טוב, עס גייט צו די ימים־נוראים. ער אַרבעט גאַנצע נעכט ביז ער גייט אויס ביים שוסטער־וואַרשטאַט.

די טעמע, ווי מיר זעען, איז אַ סאָציאַלע, זי איז דעמאָלט אין 1904, ערב דער ערשטער רוסישער רעוואָלוציע, ברייט אויסגענוצט געוואָרן אין דער סאָ־ציאַליסטישער אַגיטאַציע־ליטעראַטור. ווייסנבערג פֿאַרמעסט זיך אָבער נישט צו מאַכן פון זיין העלד אַ סאָציאַלן קעמפער. עס איז אַ פּשוטער באַמעלאָכע, צו וועמען עס האָט נאָך נישט דערגרייכט דאָס סאָציאַליסטישע וואָרט און ווייסן־בערג וויל דורך אים געשטאַלטן די בילדער, וועלכע פלאָטערן אין זיין קינסט־לערישער ויזיע.

אַרום דער טעמע וויקלט זיך פונאַנדער דאָס שטייגער־לעבן פון יידישן געזעלן־בעל־מלאכה אין יענער צייט. דאָס לעבן אין שטוב, דער אופן פון אַרבעטן ביים שוסטער־וואַרשטאָט, די געטרייישאַפט אין דער באַמעלאָכישער משפּחה און

די באַציִיִנגען צווישן געזעלן און באַלעבאָס. עס איז נישט איין דערציִילונג, נאָר אַ גאַנצע ריי קלייַנע דערציִילונגען און בילדער אַריינגעפלאָכטן אַיינס אין דאָס אַנדערע, וועלכע ריסן מיט זייער דינאַמישקייט. די טיפּן וואָס דערשיינען דאָ זיינען געגעבן אין דינע קורצע פּענדזל־שטריכן און זיינען גלייַכצייטיק בולט, ווי אויסהאָקט פון מאַרמאָר.

די אַלע בילדער דערשיינען אויף דער קאַנווע פון קלייַנשטעטלדיקן פּייזאַזש, וועלכער ווערט פאַריידישט. עס איז נישט סתם „אַן אויסגעשטערנטע נאַכט" נאָר אַ „הייליקע, פאַרכטיקע סליחות־נאַכט" — „אין דער פאַרטאָגעדיקער קילער לופט וויגט זיך שוין דער טרויעריק־יאָמערלעכער ניגון פון „יתגדל".

אָט אין דער דאָזיקער פרומער אַטמאָספער לעבט דער יידישער באַלמע־לאָכע,וועלכער איז אין וווייסנבערגס שילדערונגען נישט קיין באַנציע שווייג. נאָטע דער שוסטער האָט זיך זיינע אידעאַלן און זיין גייסטיק לעבן. אמת, אויך ער חלומט פון „גרויסע צוקער, באָבעס", אַ לעשטשיקל (פיש) און עופות אויף יום־כּפור, אָבער דאָס דאַרף מען כדי נישט פאַרשעמט צו ווערן פאַר לייטן. עס גייט צו סוכות — „בעסער ארבעטן אין דער נאַכט אַריין, אַבי צו זיין אַ מענטש צווישן מענטשן". נאָטע דער שוסטער האָט אויך זיין מאַראַל און עטיק, ער „פילט, ווי אַ ביטערקייט קומט אים פון האַרץ צום מויל", ווען ער זעט ווי דער פרומער ר' דן, וועלכער דאַוונט נעילה אין שול פאַרן עמוד מיט אַזאַ מתיקות, טוט אַפּ שרעקלעכע עוולות.

אַזוי אַרום האָט וווייסנבערג אין זיין ערשטן קינסטלעריש טריט אַנט־פלעקט פאַר אונז, אויף אַ שטרענג רעאַליסטיש אופן, דעם יידישן אַרבעטער פון פאַר־רעוואָלוציע־פעריאָד — 1905.

א וווייטערדיקער המשך אין שילדערן דאָס אַרבעטער־לעבן פון דער זעל־בער קלייַנשטעטלדיקער יידישער סביבה, איז די גרעסערע דערציִילונג, „א שטעטל".

מיט טיפן רעאַליזם איז געשילדערט די גאַנצע סביבה, אין וועלכער עס הייבט זיך אויף דער רעוואָלוציאָנערער אויפברויז. אַלע שיכטן פון דער קלייַן־שטעטלדיקער יידישער סאָציאַלער פאַרמאָגן זיינען דאָ פאַרטרעטן: די שיינע יידן פון מזרח־וואַנט, די קרעמער, יידן בני־תורה, מלמדים, וועלכע דרייען זיך „ביי דער ספרים־שאַנק אין בית־המדרש, אַרומפירנדיק מיטן חלבן ליכטל איבער די אָפּגעריסענע רוקנס פון די גמראס", „די חברה קצבים, יידן מיט פלייישיקע רויטע פנימער" און „באַלמעלאָכעס, שניידער צומיינסט מיט בלאַסע אויסגעצויגענע פנימער מיט רויטע אויגן פון גאַנצע נעכט אַרבעטן".

אָט די דאָזיקע קלייַנשטעטלדיקע סאָציאַלע פיראַמידע איז אין רעוואָלו־ציע־פעריאָד פון 1905 געווארן איבערגעקערט. אופן סאַמע שפּיץ האָבן זיך אַרויסגערוקט די שוסטער מיט די שניידער. וווייסנבערג דער רעאַליסט האָט די איבערקערעניש געזעען און זי קינסטלעריש פאַראיביקט. דער באַלמעלאָכע פאַרנעמט טאַקע דעם אויבן־אָן אין וווייסנבערגס שטעטל, אָבער דער שרייבער

אידעאַליזירט אים נישט, נאָר גיט אים אין זיין רעאַלער לעבעדיק אימפּול־סיוועך געשטאַלט. דער יידישער אַרבעטער טרעט דאָ אַרויס מיט זיין גאַנצער פּשוטקייט, תמימות, פּאָלקסטימלעכקייט — מיט אַלע אייגנשאַפטן פון די גע־זונטע פּאָלקס־טיפּן פון אונזער אמאָליקן יידישן לעבן.

אויף דעם זעלבן אופן איז אויך געשילדערט דער צווייטער צד, דער באַלעבאַטישער, וועלכער באַווייזט זיך מיט זיין גאַנצער פּחדנות, ברוטאַלקייט, משונהדיקן וויץ אייגנצוהאַלטן די פּריווילעגיעס, וועלכע זיינען דורך דורות אָנגעוואָקסן אין תמימות, נאַאיוויטעט, וואָס אין ליכט פון דער נייער סיטואַציע ווערט עס קאַריקאַטורעל.

דער קינסטלער האָט נישט געקאָרגט קיין מי, כדי אָט די קאָמישע מא־מענטן אַרויסצובערגען. דער דיאַלאָג פון דעם פירער פון די אַרבעטער יעקל סטאָליאַר און דעם פרומען פאַבריקאַנט ר' עוזר איז אַ מוסטער פון שפּראַך־קונסט און בילדלעכקייט. עס איבערשט דאָ די לייכטע איראָניע, דער אום־ברחמנותדיקער חוזק: מילא, שטרייקן, פאַרשטייט נאָך ר' עוזר, אָבער וואָס האָבן זיי מיר נאָך די גוים אַרויסגענומען פון פאַבריק...״

די קאָנווע — אויף וועלכער עס וויקלט זיך פונאַנדער דאָס בילד פון רעוואָלוציאָנערן יידיש שטעטל, איז דאָס יידישע שטייגער לעבן. די יידישע ימים־טובים: פּסח, ימים־נוראים, סוכות, שבתים און אַלץ איז אַרומגענומען מיט דער ראָם פון קליינשטעטלדיקן פייזאַזש. דער רעוואָלוציאָנערער אויפּברויז קומט צוזאַמען מיט דעם פּריליגג, מיט דעם פּסח. אויף דער יום־טובדיק צע־שטראָלטער גאָס פירט דער קינסטלער אַרויס, ווי אויף אַ סצענע, אַלע טיפּן און געשטאַלטן, וועלכע דאַרפן אָפּשפּילן זייערע ראָלן אין דער דאָזיקער דראַמע פון רעוואָלוציאָנערן אויפּברויז.

מתחילת פון דעם שילדערונג דאָט זיך, אַז וויסנבערג וויקלט אונז דאָ פונאַנדער איינע פון יענע שוין באַקאַנטע אידישע קליינשטעטלדיקע בילדער:

„א שטילער נחת דו'עמלט אויף די ליוטערע פענצטער. די שויבן בלאַנקען, די ווייסע פאַרהענגלעך האָבן זיך ווי צניעותדיקע פאַרטעכלעך אַראָפּגעלאָזט א שטילע הייליקע רו צו פאַרבאַרגן״.

אין דער דאָזיקער שטילער רו באַווייזן זיך יידן באַלעבאַטים, וועלכע הערן אויס די וואונדערלעכע מעשיות, וואָס איינער דערציילט, און די באַלעמלאָכעט — „יונגוואַרג מיט צעלאָזטע סאַקלעך מיט הויזן־וועסט איבער די קאַמאַשלעך, שיין פאַרשוירענע פאהלעך און אויסגעלייגטע קעלנערלעך. חברה יונגוואַרג שטיפט אַרום אָבער באַלד באַווייזט זיך יעקל סטאָליאַר — דער אַגיטאַטאָר און ס'איז אויס מיט דער אידילי, מ'רעדט שוין וועגן שטרייקן און דעמאַנסטראַציעס און „צי מ'האָט עפּעס אַ סך שפּיאָנען אויעקגעלייגט אין דער לעצטער צייט...״ וווייטער גייט אַ מאַלעריש שילדערונג פון אַן אַרבעטער־„טשיינע״ (טיי־הויז), וואו חברה מאַכט אַ יום־טובדיקן שנאַפּס און זינגען דערבי רעוואָלוציאָנערע לידער.

און ווידער קומט ווייסנבערגס שארפע איראניע אויפן אדרעס פון באלעבא־
טישע יידן, וועלכע שטעלן זיך אפ פאר דעם געזאנג אין טראכטן: „צי זיינען
נישט אמאל זעלנער אנגעקומען", ווייל אזוי חוצפהדיק פארשייט האבן אין
דעם שטעטל געקאנט זיין נאר זעלנער.

נאך אט דעם ארויפיר ווערט שוין ווייטער געשילדערט דאס דערוואכן
פון די ארבעטער, די רעדעס פון יעקל סטאליאר און דעם „וואַרשעווער" עפענען
פאר די שוסטער א נייע וועלט, וועלכע צווינגט זיי צו פארטראכטן זיך, ווי איבער
עפעס א ליכטיקער דערשיינונג און צו ווערן פון מיט כעס, „ווי פאליעס וואלטן
איבערן קאפ געיאגט".

די שטעטלשע אידיליע ווערט צעריסן. עס וואקסן אויס צוויי פיינטלעכע
לאגערן, וועלכע קעמפן פארביטערט. יעדער צד נעמט זיך צו הילף די, וואס
האבן צו אים א קלאסן־שייכות — די באלעבאטים — די צארישע פאליציי,
און די ארבעטער — זייערע חברים פון דער גרויסער שטאט.

קיין איין געשעעניש פון דער דאזיקער רעוואלוציאנערער צייט לאזט דער
מחבר נישט דורך. אויף סך הכל 100 זייטן האבן מיר א ענעוץ שילדערונג פון
יענעם רעוואלוציאנערן פעריאד, ווי ער האט זיך אפגעשפילט אין די קליינע
שטעטלעך. די שילדערונג איז רייך מיט מאלערישע בילדער און מאסן־סצענעס,
ווי: די דיסקוסיע־פארזאמלונג אין וואלד, די רעליגיעזע קאט־ילישע פראצעסיע
א. אנד.

דער רעוואלוציאנערער אויפברויז קומט מיטן פרילינג און שטילט זיך
מיטן אנקומען פון הארבסט. די פאגראם־שרעק גיסט זיך צוזאמען מיטן ציטער־
דיקן אלול־חודש און דער מענטש ציטערט צוזאמען מיטן בלאט אויפן בוים.

אט דאס באהעפטן דעם מענטש מיט דער נאטור איז איינע פון די גרויסע
קינסטלערישע אייגנשאפטן פון ווייסנבערגן. אין דעם פרט איז ווייסנבערג שוין
זייער נאענט צו מענדעלע מוכר־ספרים.

*
**

י. מ. ווייסנבערג, נישט געקוקט אויף דעם, וואס ער האט אין אונזער ליטע־
ראטור אריינגעפירט ארבעטער־טיפן און רעוואלוציאנערע געשטאלטן, האט
קיינמאל נישט פרעטענדירט צו זיין א קעמפער פאר וועלכע ס'איז סאציאלע
אידעען. ער איז ווייט געווען פון א באושאוועך, עדעלשטאט אדער אפילו דוד
פינסקי אין זיין ערשטן שאפונגס־פעריאד.

מיט דער זעלבער קינסטלערישער שטארקייט, מיט וועלכער עס זיינען
געשילדערט דער רעוואלוציאנערער פעריאד פון שטעטל איז אויסגעמאלן דאס
בילד פון פטירה פון אלטן זשעלעכאווער רבין ר' משהלע. (מזל־טוב). אין דעם
בילד, וואס געהערט צו די ערשטע שאפונגען פון ווייסנבערגן, האט דער שרייי־
בער דערגרייכט א הויכע מדרגה פון קינסטלערישער שלימות.

אויך אין א גאנצער ריי פריערדיקע און שפעטערע דערציילונגען, סקיצן,
איינאקטערס ווערט מיט גרויס טאלאנט געשילדערט דאס פשוטע יידישע לעבן

— משפחה־לעבן, פאמיליען טריישאפט, דורכגעפאכטן מיט מגושמדיקייט („א טאטע מיט בנים"), די מאמע, די אשת חיל („צום איידעם אויף קעסט"), יונגע צעפלאקערטע לייד־בענדיקע („דבורה־לע"). אין זיינע פיל־בענדיקע ווערק האט ווייסנבערג אויפגעשטעלט א גאנצע גאלעריע טיפן און געשטאלטן, איבער וועלכע עס שוועבט א לייכטע ספעציפיש־ווייסנבערגישע אירא־ניע. די אלע שאפונגען האבן שוין ספעציעל ווייניק וואס צו טאן דירעקט מיטן לעבן פון ארבעטער און באלעמאכע, די סימפאטיע פון דיכטער איז אבער שטענדיק אויף דער זייט פון ארימען און געדריקטן מענטשן.

געבנדיק א תיקון זיין שטעטל זשעלעכאוו, האט איטשע מייער ווייסנבערג מיט עכטן רעאליזם און פארטיפטער קינסטלערישקייט געגעבן אויך גלייכצייטיק א פול בילד פון דעמאלטיקן פויליש יידישן ישוב אין זיין קווער־שניט, א בילד וואס איז געמאלן דורך א שארף אויג פון א דיכטער־רעאליסט. אלס אזעלכער וועט איטשע מייער ווייסנבערג אויף אייביק פארבלייבן אין דער פראזע פון דער מאדערנער יידישער ליטעראטור אין פוילן.

—

דר. ל. זשיטניצקי (ארגענטינע)

י. מ. ווייסנבערג — די טראגישע פערזענלעכ־קייט פון דער יידישער ליטעראטור

(ספעציעל געשריבן פאר „בולעטין")

מיט י. מ. ווייסנבערג איז געשען מאדנע אין דער יידישער ליטעראטור: ער איז געפאלן א קרבן פון אן איבערגעטריבענעם איבערשאצן זיין ליטעראריש־שעפערישע ווערט. שוין פון זיינע ערשטע ליטעראריש שריט האט מען אים געגומען באטראכטן, ווי דעם למד־וואוניק, ווי דעם עלוי פון דער יידישער ליטעראטור, אבער פארן ערשטן האבן אים געפעלט מדות און פארן צווייטן תורה און דערפאר אז ער איך גלייך געווארן דער ליטעראריש יו־ד. מ׳האט פונעם שרייבער געפאדערט מער, ווי ער האט געקענט געבן און דאס האט גלייך ג־שאפן א ריס צווישן אים מיט דער יידישער ליטעראטור. זיינע גלאריפיצירער האבן זיך גלייך פון אים אפגעזונדערט און דער שרייבער גופא איז אריבער צו אן אינזאם־רעוואלטירנדיקן פראטעסט. י. מ. ווייסנבערג האט דערביי ג־מאכט אלע אנשטרענגונגען צו ווערן א ליטעראטור פאר זיך אליין, שאפן אייג־נעם סטיל, אן אייגענע נאכפאלגערשאפט. אבער ער איז געבליבן בא די אנשטרענ־גונגען. העכער פון די אייגענע ווארצלען האט דער בוים ניט געקאנט וואקסן. און דאס איז געווארן די טראגיק פונעם שרייבער און זיין פערזענלעכקייט.

און ניט אַן אַ סיבה האָט מען אויפגעכאַפּט י. מ. ווייסנבערגן אין דער יידישער ליטעראַטור. ער איז תחילת געקומען מיט אַ נייעם שטריך. צופיל אידעאַליזם איז אין אָנהויב געווען אין דער יידישער ליטעראַטור. ס׳איז געווען הויך יום־טוב, הויך שמחהדיקייט און ס׳האָט געפעלט דאָס רעאַליסטישע לעבן גופא. ס׳איז אַזש געווען די פאַרגאַנגענהייט, וואָס האָט באַהערשט דעם גייסט, דאָס שעפערישע: ס׳איז געווען אַ זמירות אַריינזינגען פון אַ בין השמשות אין דער נאַכט אַריין אַן סימנים אויף טאָג. מתים אין ווייסע תכריכים זיינען געווען די הויפט־מחותנים אויף דער ליטעראַרישער שמחה, געשפענסטער אין זיידענע קאַפאָטעס זיינען געווען די מלוה־מלכה׳ס — ס׳איז געווען א געזאַנג פון אַן אייביקער נירוואָנע, אַדער גאָר פון אַן אונטערגיין, האָט זיך י. מ. ווייסנבערג ממש ווי אַ שטורם אַריינגעריסן און אויסגעשריען: „זיין" — ער האָט געהושט איבער די מתים, אַז זיי זאָלן אין זייער רו אַריינגיין, צע טריבן די געשפענסטער און אַנטפלעקט דעם שטראַל, פון וועלכן ס׳שעמערירט אַרויס דער טאָג: ס׳האָבן זיך באָוויזן לעבעדיקע מענטשן, וואָס גליווערן ניט אינעם אידעאַליסטישן־טראַנסצענדענטאַלן, נאָר וואָס רופן אויס און שטעלן דעם טראָפּ אויפן מאַטעריאַליסטישן וועלט פון דער יידישער וויטקלעכקייט. ס׳איז די נייע וויטקלעכקייט, וואָס י. מ. ווייסנבערג פּראָקלאַמירט דורך זיינע איטשעלע קאַמאַשנמאַכער און יעקב סטאַליאַר אין דער דערציילונג „אַ שטעטל":

„וואָס איז דאָס פאַר אַ תהילים? — האָט ער (יעקל סטאַליאַר) אַ געשריי געטאָן און אַ פּאַטש אין שולחן אריין — היינט איז נישט קיין צייט פון תהילים, נאָר פון קעמפן מיט „בראָן"!

— „געוואַלד, „בראָן", — האָט זיך דער רב צן וואָרט אָנגעכאַפּט, — נישטאָ קיין בראָן! תהילים איז דאָ! תהילים!"

— „נישט קיין תהילים, נאָר בראָן, — שרייט יעקל סטאַליאַר נאָך העכער, — און טאָקע בראָן, רעוואָלווערן, פיסטאָלעטן!"

י. מ. ווייסנבערג האָט אָפּגערוימט די געשפענסטער פון דער יידישער גאַס און געגעבן דעם לעבעדיקן מענטשן מיט זיין ניי וואָרט און נייעם ליד, דאָס ליד פון —

„ברידער און שוועסטער פון אַרבעט און נויט,
די אַלע, וואָס זענען צעזייט און צעשפּרייט"...

אָבער אים אַליין האָט געפעלט קראַפט דאָס ליד מיטצוזינגן און גיין ווייטער, ווייטער, פאָרויס און פאָרויס...

י. מ. ווייסנבערג האָט גוט אָנגעהויבן, אָבער ס׳האָט אים געפעלט די קראַפט ווייטער פאָרצוזעצן און דאָס איז צוליב צוויי סיבות: ערשטנס, ווייל ער איז געבליבן דער גרויסער פרימיטיוו און, צווייטנס, ווייל ס׳האָט אים געפעלט דיכטערישע זעלבסטשטענדיקייט. זיין פרימיטיווער שוואונג האָט אים געהויבן צו די אינטעלעקטועלע הויכן און דאָס האָט אויסגערסט איינגעשרומפן זיינע ליטע־ראַרישע פערספּעקטיוון און האָריזאָנטן. ער איז געווען דער וויטקלעכער טא־

לאַנט, אָבער דער דורכאויס רויער, וואָס האָט זיך קיינמאָל ניט געקימערט וועגן ווייטער אַנטוויקלונג אין רייפקייט און אין זין פון דיכטערישער זעלבסטשטענדיקייט האָט ער זיך קיינמאָל ניט געקענט באַפרייען פון אינפלוסן, אפילו רעמיניסצענסן. ער איז געווען אַריגינעל בלויז אינעם ערשטן ניואַנס, וואָס ער האָט אַרײַנגעבראַכט אין דער יידישער ליטעראַטור, — אינעם ברעכן דאָס אידעאַליסטיש־טראַנסצענדענטאַלע און אַנטפלעקן אויף אַ נאַטוראַליסטישן שטייגער דעם מאַטעריאַליסטישן ווערט פונעם יידישן דאָזיין, אָבער אין קינסטלערישער אויספורעמונג און סטיל איז ער געווען דורכאויס דער באַהערשטער. שוין אינעם „אַ שטעדטל" געפינט מען מענדלשע און שלום־עליכם'שע איינפלוסן, ווי צום ביישפיל:

„... און די וואַסערלעך פון אונטן רוישן — — — מיט מיליאָנען בלישצעדיקע אויגעלעך פאַר דער ליכטיקער זון, וואָס קוקט אויף זיי מיט אַ ליבע וואַרימקייט, ווי אַ מאַמע קוקט אויף אירע לוסטיקע קינדער"...

אָדער גאָר אָזאַ בילד, וואָס אַנטפלעקט דורכאויס דאָס שלום־עליכם'שע:

„עפעס אַ מאָדנע בריה'לע איז דאָס: אַנ'אייד'ס, מיט אַ בלאָסלעך לענגלעך געזיכט, אַ בלאָ העמדל, אונטערגעבונדן מיט רויטע פאַמפּאָניקלעך, אַ שפּינקעלע אונטערן האַלדז, אַ שוואַרץ קאַפּעליושל אויפן קאָפּ און שוואַרצע לאַנגע לאָקן ביז איבער די אַקסלען צעלאָזט און דאָס האָט געשוועבט איבער דער גאַס גרינג, ווי אַ פויגעלע."

אומעטום, ווי י. מ. וויסנבערג ווייל מאַכן אַ פאַרגלייך, אָדער פּאַרשטעלן אַ בילד, דרינגט באַ אים אַרויס אַ מענדעלישער אָדער שלום־עליכם'שער אייגנפלוס, הגם ס'פעלט אים אויך ניט פון צייט צו צייט דאָס אייגענע און אייגנארטיקע, אָבער דאָן דערשיינט י. מ. וויסנבערג דער פּראָסטאַק, ווי צום ביישפיל, אין דער דערציילונג „אַ טאַטע מיט בנים", וואו ער שילדערט:

„שלמה האָט געהאַלטן אין איין נאָכאָגן די שיקסע — ביז דעם זון האָט זיך דאָרט אין דער הויך דער קאָפּ פאַרדרייט, און ער האָט פריער געגעבן אַ בראָך אַראָפּ דעם טאַטע אויפן קאָפּ, מיט וואָס ער האָט פאַר צען יאָר געגעסן, און אָפּגעוואַשן אים, אַז ס'האָט גערונען איבערן פנים און איבער דער בארד"...

ס'איז אפילו אַ פאַקט, אַז י. מ. וויסנבערג האָט פאַרמאָגט חוש פאַרן הומאָריסטישן און קאָמישן, אָבער אין דעם אופן, ווי ער האָט עס אויפגעפאַסט, האָט עס זיך ניט אַרײַנגעפאַסט אינעם ביאָסאָציאַלן פון זיינע שאַפונגען, וואו דאָס געשעענע האָט זיך שטענדיק אויסגעוויקלט אין אַ דראַמאַטישן דינאַמיזם. ס'איז אַלץ אַדאַנק דעם, וויל ער האָט זיך ניט געקענט באַפרייען פון די איינפלוסן, וואָס האָבן אים געהאַלטן פאַרקנעכטעט, געשמידט און ניט דערלאָזט, אַז ס'זאָל זיך אין אים אַנטוויקלען און פאַרפעסטיקן אַ קרעפטיקער גייסט פון אַ דיכטערישער זעלבסטשטענדיקייט.

יעקב באַטאַשאַנסקי (אַרגענטינע)

י. מ. וויסענבערג — דער טראַגישסטער פון די ייִדישע שריפטשטעלער

(אַ שריפטשטעלער וואָס איז געווען אויפן וועג צו גרויסקייט
— פּאַרטרעט און אָפּשאַצונג)

אַ טראַגעדיע פּאַר זיך אַליין און פּאַר דער ייִדישער ליטעראַטור

י. מ. וויסענבערג איז אַריין אין דער ייִדישער ליטעראַטור בקולי קולות. און אַוועקגעגאַנגען איז ער שטיל.

מען האָט וויסענבערגס אָנקומען אָנגעזאָגט ממש מיט טרומפייטן. דער אָנערקענטסטער ייִדישער ליטעראַטור קריטיקער פון יענער צייט, בעל מחשבות, האָט אין אים געזען דעם קינפטיקן מחבר פון דער עכטער ייִדישער דראַמע, דער

די סיבה פאַרוואָס י. מ. וויסענבערג, איז געבליבן באַם פּרימיטיוו פּראָסטאַקישן און ניט געשטיגן אינעם דיכטעריש, הגם ער הגט דאָך אַריינ־געבראַכט אַ נייעם און אָריגינעלן שטריך אין דער ייִדישער ליטעראַטור, איז זיין חוזק איבער די „האַלב־עקסטערנעס און האַלב־פּליאָזאָפן", די לייט, וואָס קענען גוט אין די ביכער, אָבער וועלכע י. מ. וויסענבערג האָט ניט פּאַר־טראָגן. זיין אינטעליגענטיש האָט געהייסן פּאַר אים זיין אומבאַהאַלפן. אָדער ווי י. מ. וויסענבערג לאָזט עס באַשטימען דורך זיין העלד יאָסל אין דער דער־ציילונג „די משוגענע אין דאָרף", „א מענטש איז דאָס?!" א וויץ שוועמל, וואָס צעקוועטשט זיך אין דער האַנט און קעגן „די לייט אין די צימערלעך. וואָס קאָנען גוט אין די ביכער" האָט ער אַוועקגעשטעלט דעם „הויכוואָקסיקן בחור מיט אַ פּנים אַ ראָזעווען, אויגן ווי די רעדער און צייַן, וואָס בלאָנקען פּאַר וויסקייט": י. מ. וויסענבערג האָט געהאַלטן, אַז דאָס פּיזישע איז דער עיקר, אַז בלויז מיטן פּיזישן קען מען גובר זיין דעם שפּערישן פּראָצעס, אַז דאָס פּסיכישע אָדער גייסטיקע איז בלויז אַ נעבנזאַך, אַ מין שטערנדיקער אָפּענדיקס און אין אָט אייגנשטעלונג האָט זיך בהדרגהדיק אָנגעהויבן זיין דיכטעריש־שפּערישער פּאַראַליטש: ס'איז ניט געלונגען י. מ. וויסענבערגן אַ סצוברי־טערן און טיף פּאַרוואָרצלען די מאָטעריאַליסטישע ווערטן פון זיין שאָפונגס־פּרא־צעס. ס'האָט אים געפעלט דער פּאַרנעם און ער האָט ניט דערגרייכט די הויכ־קייטן און נאָר אַ דאַנק דעם, וויל ער איז געווען אויסערסט באַגרענעצט אין זיינע אינטעלעקטואַליסטישע האָריזאָנטן, — צוליב דעם זיינען אויך געווען אויסערסט כּאַרשמעלערט זיינע דיכטעריש־שפּערישע פּערספּעקטיוון, — ער האָט זיך מקריב געווען צום חומריש־מגשם'דיקן און דאָס האָט אים געמאַכט פּאַר דער ווירקלעך־טראַגישער פּערזענלעכקייט פון דער ייִדישער ליטעראַטור.

דעמאָלט יינגערער קריטיקער ש. ניגער האָט אים ממש באַזונגען אַפּ דעם עכטן אויסדרוק פון יידישן האַרעפאַשניק. דער לייענער איז אים אַנטקעגן געקומען מיט שטורעמדיקער פרייד.

אייניקע האָבן אים געשטעלט אויף אייַן שוועל מיט שלום אַשן, כאָטש דער „זשעלעכאָווער" ווייסנבערג איז געווען ממש דער היפוך פון „קוטנער" אַש. דער לעצטער האָט געוויזן די שבת יום טובדיקייט פון יידישן לעבן און דער ערשטער האָט געוויזן די וואָכעדיקייט. מען האָט די דאָזיקע ביידע געשטעלט אויף אייַן שוועל, ווייל מען האָט זיי ביידן געהאַלטן פאַר די שטאַרקסטע יונגע טאַלאַנטן, וואָס דאָס יידישע פּוילן האָט אַרויסגעגעבן.

דאָס אַוועקגיין ווייסנבערגס איז געווען שטיל, נאָך אַ לאַנגער תקופה פון פיינעכע דיסקוסיעס, פּאָלעמיקעס און קריגעריין, איז וועלכע ווייסנבערג איז געווען דער אָנגרייפער. די לעצטע יאָרן פון ווייסנבערגס לעבן זיינען געווען פאַרבונדן אַ סך מער מיט קריגעריין און סקאַנדאַלן ווי מיט ליטעראַרישע ווערק. און דאָס געדרוקטע יידישע וואָרט און די יידישע עפּנטלעכקייט האָבן ווייסנבערגן מספּיד געווען אויף אַ מאָדנעם אופן. מען האָט יאָ געדענקט און דאָך ניט גענוג דערמאָנט דעם י. מ. ו. פון דער סאָמע ערשטער עפּאָכע, וועו ער האָט ממש אויפגעשטורעמט די יידישע ליטעראָטור.

ווייסנבערגס מיט און סוף זאָגן עדות, אַז אויסער וויכטיקער שריפטשטעלער איז ער אויך אַ פּראָבלעם אין דער יידישער ליטעראָטור. (דער ערשטער, וואָס האָט אָנגעוויזן, אַז ווייסנבערג איז אַ פּראָבלעם אין דער יידישער ליטעראָטור איז געווען לעאָ קעניג, און וועו מען האָלט ביים סך הכל פון מחבר פון „א טאָטע מיט בנים", מוז מען נעמען אין באַטראַכט ביידע — אי ווייסנבערג דעם שריפט־שטעלער, אי ווייסנבערגן — דעם פּראָבלעם).

און עס דאַרף דאָ באָלד געזאָגט ווערן, אַז ווייסנבערג האָט זיינע וועקסלען ניט געדעקט און ער איז ניט דערגאַנגען ביז צום ריכטיקן שפּיץ פון זיין שאָפונג־וועג און ער האָט ניט רעאַליזירט זיינע אלע שאָפונג־מעגלעכקייטן און דערפאַר איז ער געווארן אַ מחרחר־ריב. אין זיין סקאַנדאַלעווען איז געווען אויסדרוק פון אומצופרידנקייט מיט זיך אַליין און פון קנאה. און עס מוז אויך באַטאָנט ווערן, אַז ווייסנבערג איז ניט דערגאַנגען ביז אַהין, וואוהין ער איז געווען בכח צו דערגיין, אויבערהויפט דערפאַר, ווייל מען האָט אים צופיל געבאַלעוועט באם אָנהויב פון זיין קאַריערע. מען האָט אים אויפגעהויבן אויף אזא הייך, וואו ער האָט זיך ניט געקענט האַלטן, און דאָס האָט אים דערפירט צו זיין „פּראָבלעם", וואָס איז בעצם געווען זיין טראַגעדיע.

זאָל דאָ באַמערקט ווערן, אַז עס איז געווען אין יידישער ליטעראָטור קריטיקער, וואָס האָט ווייסנבערגן ניט גורס געווען באַלד ביי זיין באַווייזן זיך אין דער יידישער ליטעראָטור. אָבער דאָס איז געווען אזא איינער, וואָס האָט בכלל ניט ארויסגעווייזן קיין צו־שטאַרקע ליבע צו דער יידישער ליטעראָטור. דאָס איז געווען שמריהו גאָרעליק, וועלכער איז געווען איינער פון די רעדאַקטאָרן

פון דעם זשורנאל „ליטעראַרישע מאַנאַטשריפטן", וואָס איז דערשינען אין יאָר 1908 אין ווילנע אונטער דער רעדאַקציע פון א. ב. ווייטער און ש. ניגער. אין ש. ג'ס בוך „עסייען", וואָס איז דערשינען אין יאָר 1947 אין לאָס אַנגעלעס, קאַליפאָרניע, איז פאַראַן אַ בינטל „ליטעראַרישע זכרונות". דערציילט דער מחבר אין אַכטן קאַפּיטל פון אָט די „זכרונות", אַז דער דערמאָנטער זשורנאַל האָט אויפגעהערט צו דערשיינען ניט אַזוי צוליב מאַנגל אין געלט, ווי צוליב חלוקי דעת צווישן אים און ניגערן. מיר גיבן דאָ גאָרעלייקן אַליין דאָס וואָרט:

„ניגער, למשל, האָט שטאַרק געהאַלטן פון י. מ. ווייסנבערגס גראָב־נאַטוראַליסטישער דערציילונג „דער טאַטע און די בנים", וואָס איז געווען געדרוקט אין „די ליטעראַרישע מאַנאַט שריפטן", בעת איך האָב זי ממש ניט געקענט לייענען. דער חילוק איז געווען זייער גרויס."

אָבער ש. גאָרעליק איז אין דער יידישער ליטעראַטור־קריטיק פאַרבליבן אַן עפּיזאָד און א גאַנץ עקזאָטישער. ער האָט זיך מיט דער יידישער ליטעראַטור ניט באַהעפט. ער אַליין דערציילט טאַקע אין זעלביקן קאַפּיטל פון זיינע זכרונות, אַז די יידישע ליטעראַטור איז אים ניט געווען צום הארצן:

„איך האָב געחלומט — שרייבט ש.ג. — פון אַ יידישן זשורנאַל, אָבער פון אייראָפּעאישן כאַראַקטער. איך האָב געהאַט אַן אינטערעס פאַר יידישער ליטעראַטור, אָבער געלייענט האָב איך הויפּטזאַכלעך די אייראָפּעאישע, ווייל די יידישע איז געווען צו אָרעם און גייסטיק האָב איך ניט געקענט אויסקומען מיט איר. ניגער אָבער איז געווען פאַרליבט אין דער יידישער ליטעראַטור און זי איז געווארן זיין לעבנס־אינהאַלט."

קומט אויס, אַז די אַרגאַנישע יידישע ליטעראַטור־קריטיק איז געווען איינשטימיק אין איר באַזינגען ווייסנבערגן, און דאָס האָט דערנאָך געהאַט פאַטאַלע קאָנסעקווענצן. מען האָט זיך צו־שטאַרק דערפרייט מיט ווייסנבערגס אָנקומען. עס איז געווען צווישן 1899 און 1904. עס האָבן אַלעמאָל אויפגעשיינט נייע טאַלאַנטן און זיי האָבן געבליצט מיט נייע ווערק. אברהם רייזען, ה. ד. נאָמבערג, שלום אש... און דערנאָך איז מען אַרויס מיט אַ שיכורן שטורעם אָנטקעגן ווייסנבערגן. עס איז געווען פאַרוואָס! עס איז געווען זעלטענע גבורה אין זיינע אָנהייבן. אָבער מען האָט זיך דאָך ניט געדאַרפט אַיילן און מען האָט דאָס געדאַרפט מאַכן מיט פאַרזיכטיקייט און טאַקט. מען האָט געמעגט פאַרשטיין, אַז אַ מענטש, מעג ער זיין ווי שטאַרק אין זיין טאַלאַנט, קען זיך פאַרדרייען דער קאָפּ. און מען האָט געדאַרפט איינזען, אַז ווייסנבערג איז אַ רויער בריליאַנט און מען האָט אים געדאַרפט לערנען, אַז ער זאָל זיך שלייפן דורך קולטורעלע אָנטוויקלונג. מען האָט אים מיט די צו־גרויסע שבחים טאַקע פאַרדרייט דעם קאָפּ און ער האָט געמיינט, אַז ער איז שוין אויף דעם שפּיץ...

— פאַרוואָס האָט מען זיך אַזוי צעזונגען וועגן ווייסנבערגן באַלד ביי זיין דערשיינען?

— אפשר טאָקע דערפאַר, ווייל ער האָט דער ערשטער ביי אונז באַשריבן דעם האַרעפאַשניק ניט פון דרויסן, נאָר פון אינעווייניק.

וויסנבערג איז דער ערשטער האַרעפאַשניק אין אונדזער ליטעראַטור. ער האָט פאַרמאָגט די עכטע און אָרגאַנישע קראָפט פון אַן אַרבעטער אַ וואויל־יונג און אַלע חנ'ען פון אַזאַ בחור. ער האָט מיט זיך געבראַכט אַ נייע שפּראַך אין אינדזער ליטעראַטור אַריין, אַ שפּראַך, וואָס איז אַזוי פּולבלוטיק, און פאַר־שייט, ווי די מענטשן, וואָס ריידן זי.

„אַף דער גאַס הייבט זיך אָן אייניציקווייז צו באַווייזן דאָס יונגוואַרג, מיט צעלאָזטע סאַקלעך, מיט הויזן־וועסט איבער די קאַמאַשלעך, שיין פאַרשוירענע פייעלעך און אויסגעלייגטע וויסע קעלנערלעך. מען באַגעגענט זיך מיט שמיי־כעלעך אַף די פּנימער, אַ שאָקל מיטן קאָפּ און מען שטעלט זיך אָפּ, באַלד ווערט אַ גאַנץ רעדל און אַז איטשעלע קאַמאַשנמאַכער קומט נאָך אויך צו, — א יונג אין א פּאָר לאָקירקעס, מיט א העל סאָקל און א גלאַטיק אָפּגעראַזירט פּנים מיט פינקלענדיקע אויגן אונטערן קלייניקל, ווערט שוין גאָר לעבעדיק". (י. מ. וויסנבערג „א שטעטל".)

אַזוי האָט ביז דעמאָלט קיינער נישט געשריבן אין יידיש. דאָ איז געווען קראָפט און פרייד, וואָס צעשפּאַרן וועלט און זאָגן אַן דעם אויפקום פון א נייע לעבן. און א דאַנק דעם איז מען באַגייסטערט געוואָרן און מ'האָט זיך צעזונגען.

אָט די סיטואַציע האָט דערפירט צו דער טעותדיקער האַנדלונג פון צו שטאַרק צעזינגען זיך און די דאָזיקע האַנדלונג האָט צוגעקאָוועט א גרויסן טאַלאַנט צום פּלאַץ און אים זיך נישט געלאָזט רירן.

עס קען זיין, אַז שולדיק אין דעם איז געווען דער פּאָקט, וואָס אונזער ליטעראַטור האָט געפעלט אַן אויטאָריטעט, א פערזענלעכקייט, וואָס זאָל אימפּא־נירן וויסנבערגן און אויף אים ווירקן, אַז ער זאָל אויפהערן פּראַווען זיינע סקאַנדאַלן און ער זאָל בעסער אַרבעטן איבער זיך. (ס'איז כדאי צו געדענקען, אַז וויסנבערג האָט אַנגעהויבן פּראַווען זיינע סקאַנדאַלן איבערהויפט נאָך פּרצ'ס טויט). און אפשר באַשטייט די טראַגעדיע פון גורל אין דעם, וואָס דער גאַנצער באַדן פון דער יידישער ליטעראַטור אין פּוילן איז געווארן צעפּוילט און ס'האָט געמוזט קומען עמיצער, וואָס זאָל שרייען און געוואַלדעווען און די ווערעם זיינען גראָד פאַרקראָכן צו וויסנבערגן אין האַרצן.

אפשר! א פּאָקט איז: אין וויסנבערגן האָט די יידישע ליטעראַטור גע־האָט א קאַלאַסאַלן און אייגנאַרטיקן טאַלאַנט בכוח, וואָס האָט בפועל געגעבן אַסך, אַסך וויניקער, ווי ער האָט געקענט און געדאַרפט געבן. א פּאָקט איז, אַז וויסנבערג איז געוואָרן א טראַגעדיע סיי פאַר זיך אַליין, סיי פאַר אונדזער ליטעראַטור בכלל.

יאַנקל סטאַליאַר האָט מודיע געווען דעם ווילן פון פאָלק.

עס וואָלט אַבער געווען א גרויסער פעלער צו אָפּקומען וויסנבערגן נאָר

אַלס טראַגעדיע. ווייסנבערג האָט געקענט לאַזן מער, אַבער ער האָט פונדעסטוועגן געלאַזט אויף צו פֿאַרבלייבן אין אונדזער ליטעראַטור. און אַפילו ווייסנבערגן דעם פֿאַמפּלעטיסט און סקאַנדאַליסט איז אויך ניט אָפּצוקומען סתם אַזוי. ס׳איז גאַנץ מעגלעך, אַז ווייסנבערג האָט געהאַט אַ סאַנירנדיקע ווירקונג אויף דער יידישער ליטעראַטור אין פּוילן. ס׳קען זיין, אַז ווען נישט זיינע טומלענישן וואָלט די גאַנגרענע פון דעגענעראַציע און דעמאָראַליזאַציע געווען געקראָכן טיפער. ווייסנבערג האָט אויך אַנטדעקט אַ סך וויכטיקע יונגע כוחות וווי אַ שטייגער: עזר וואַרשאַווסקי, שמעון האָראָנטשיק, יחיאל לערער. ער האָט זיך אָפּט געבראָכן אין אָפענע טירן. ער איז זייער אָפּט געגאַנגען אויף פּאַלשע וועגן. זיין וועלן אײַנפירן דעם פּוילישן דיאַלעקט אַלס הערשנדיקן אין אונדזער שפּראַך איז געווען נישט נאָר פּאַנאַטיזם, נאָר — עם־הארצות. ער האָט למשל, דאָס וואָרט „דאָס״ דווקא געוואָלט שרייבן „דוס״, בעת פּוילישע יידן „לייענען „דוס״ — — —. מען דאַרף דאָך זיין אַ לינגוויסט אַ פאַכמאַן אויף צו קענען שאָפן אַ טראַנסקריפּציע פאַר אַ דיאַלעקט. ווייסנבערג האָט זיך דערמיט נישט געריכטן. ער האָט געשריבן ווי ער האָט פּאַרשטאַנען און ס׳איז אויסגעקומען קאָפויר. אָבער צוזאַמען מיט די פאַלשקייטן האָט ער צומאָל אויך געזאָגט גרויסקייטן. ווייסנבערג האָט דער ערשטער אַ ברום געטון קעגן שלום אַש׳ן דעם כלל־טוער און ער האָט דער ערשטער אָנגעוויזן, אַז ער חנדלט זיך צום שטאַרקן און בייסט דעם שוואַכן. מ׳האָט שוין אָנגעוויזן, אַז ווייסנבערג האָט פאַרמאָגט דאָסטאָיעווסקישע גבורה אין זיינע ערשטע פּאַמפלעטן.

נייַ: אָפּקומען ווייסנבערגן נאָר אַלס טראַגעדיע, טאָר מען נישט. מען דאַרף נעמען מאַכן אַ סך־הכל סיי פון דעם, וואָס ער איז נישט געווארן און סיי פון דעם, וואָס ער איז געווען. און געווען איז ער קודם־כל דער ערשטער עכטער אויסדרוק פון האַרעפאַשניק אין אונדזער ליטעראַטור, דער אויסדרוק פון זיין פרייד, חן, לייד און קאָמף. אין אַלע שטעטלעך האָבן אין באַלעמער פון דער שול געקלאַפט שוואַכע הענט פּן אַ שמש מודיע צו זיין די באַפעלן פון רב און גביר. אין ווייסנבערגס „אַ שטעטל״ האָבן צום ערשטן מאָל אַ זעץ געטון אין טיש די קרעפּטיקע הענט פון יאַנקל סטאָליאַר מודיע צו זיין דעם וויכן פון פאָלק.

דער ערשטער ווייסנבערג

דער ערשטער ווייסנבערג איז געווען דער עכטער און אויף דעם וועג צו וואַרן גרויס. ער איז געווען אַנדערש ניט נאָר ווי די עלטערע יידישע שריפּטשטעלער, נאָר אויך ווי די יונגע. ער האָט דעמאָלט געהאַט פּן איין זייט נאָמבערגן און פון דער צווייטער זייט אַשן. נאָמבערג האָט געשילדערט טאַקע די לייט, וואָס קענען אין די ביכער, קלייניע, שוואַכע פאַרשוינדלעך, באַדנלאָזע און שיר נישט קערפערלאָזע יונגעלייט, וואָס חלומען רק און שרעקן זיך פאַר דעם קלענסטן שפּיץ פון דער וווּרקלעכקייט. שלום אַש האָט שוין דווקא געשילדערט זאַפּטיקע

און פֿלייַשיקע מענטשן, ער האָט געשילדערט מענטשן, וואָס לאָזן זיך באַהערשן פון תאוות און זינדיקן, אָבער ער האָט זיי געהילט אין זיידנס ממש און אין זיידנס פון יידישלעכקייט און האָט זיי פֿאַראידיזירט און פֿאַרראָמאַנטיזירט און אָפט פֿאַרוואַנדלט אין געזאַנג פון אייביקער שבת׳דיקער רו. און אפילן וועט אַש האָט געשילדערט יאַטן פון קוילער־געסל, האָט ער זיי ליב געהאַט צו שילדערן אויסגעפוצטע און שבת׳דיקע.

וווייסנבערגס מענטשן זיינען געווען נישט נאָר דער היפוך פון נאָמבערגס, זיי זיינען נישט נאָר געווען פול מיט פיזישער קראַפט, נאָר זיי זיינען אויך געווען דער היפוך פון אַש העלדן, זיי זיינען געווען געהילט אין פֿראַסטן לייוונט און זיי זיינען געווען וואַכעדיקע מענטשן אויך אין די שבת יום טובדיקע טעג, אויך אין די דאַזיקע טעג זיינען זיי פיל געווען אין וואַכעדיקע דאגה׳ס פון פרנסה און פון דערוואַכנדיקן קאַמף. איז אָט צוליב דעם האָט מען אָפּגעפסקנט וווייסנבערגן פאַר אַ נאַטוראַליסט. אַש האָט געשילדערט זיידענע יידן, באַ וווייסנבערגן קריכט אַרויס פון אַ בויד —

„אַ נידעריק פעט אידל, מיט פעטע הענט, ברייטע פֿלייצעס און אַ קלייַנעם קאָפּ, אַ דיקן, האָריקן און ברודיקן האַלדז, אַ פּנים — ווי אַ חיה, שוואַרץ, באַוואָקסן, מיט בלישטשענדיקע אויגן". (קריינדעלע)

מ׳האָט וווייסנבערגן אַליין פאַרביטן אויף זיינע העלדן. די מענטשן זיינען זיינען עלי פּי רוב נאַטור־מענטשן, נישט קיין געהובלטע, אָפענע אן אויפריכטיקע סיי אין זייער גוטסקייט, סיי אין זייער רשעות, האָט מען וווייסנבערגן אָפּגעפסקנט אַלס אַ נאַטוראַליסטישן שריפשטעלער און אָט אַ דאָ שטעקט דער טעות.

וווייסנבערג איז בשום אופן נישט געווען קיין נאַטוראַליסטישער שרייבער. וואָס אַזוינס מיינט אַ נאַטוראַליסטישער שריפטשטעלער? עס מיינט מן הסתם אַזאַ איינער, וואָס באַשרייבט נאָר די נאַטור פון דעם מענטשן, נאָר די פיזישע נאַטור, נישט דעם גייסט, נישט די פסיכיק, נישט די פסיכאָלאָגיע פון מענטשן, נאָך די חיה׳שע נאַטור. עמיל זאָלאַ באַטראַכט מען אלס הויפּט־פאָטער פון נאַטוראַליזם. צי איז עס טאַקע אַזוי, צי זאָלאַ האָט טאַקע נאָר פיזיאָלאָגישע נאַטור, איז נישט דאָ דאָס פּלאַץ צו דיסקוטירן, הגם ס׳איז גאָרנישט שווער צו געפינען באַ זאָלאַן אויך גייסט און פסיכאָלאָגיע און סימבאָליזם. אָבער — אויב אַ נאַטוראַליסטישער שריפטשטעלער מיינט אַזאַ איינער, וואָס באַשרייבט נאָר די פיזיאָלאָגישע נאַטור, דאָן איז י. מ. וווייסנבערג דורכאויס נישט קיין נאַטוראַליסטישער שריפטשטעלער. אדרבא, ער האָט אין גרעסטן רוב געזוכט צו באַשרייבן קאַמפּליצירטע נשמה־סיטואַציעס בכלל און ספעציעל קאַמפּליצירטע נשמה סיטואַציעס פון פרויען.

מ׳דאַרף דענקען, אַז אַ שריפטשטעלער איז אַ נאַטוראַליסט, נישט נאָר מיט דעם „וואָס", וואָס ער שרייבט, נאָר מיט דעם „ווי אַזוי". אַ נאַטוראַליסט באַשרייבט, דאַרף מען דענקען.. נאַטוראַליסטיש, אָן סענטימענטן און שוין אודאי אָן סענטימענטאַליזם און שוין אודאי און אודאי אָן סימבאָליזם. אין דעם

„ווי אזוי" איז ווייסנבערג שיר נישט דער סענטימענטאלסטער יידישער שריפט־שטעלער און ער האט געהאט א נויגונג צו סימבאליזם.

מיר וועלן נעמען אפס ביישפיל איינע פון די ערשטע דערציילונגען ווייסנבערגס, א דערציילונג, וואס האט געהאט, דוכט מיר, דעם גרעסטן חלק אין דעם, וואס דער פארשטארבענער שריפטשטעלער איז בארימט געוואָרן באלד בא זיין דערשיינען. די דערציילונג הייסט „די משוגענע אין דארף". די דאזיקע דערציילונג ווערט געפירט אין דער ערשטער פערזאן. דער מחבר דערציילט ווי ער איז איינמאל א באנאכט געפאָרן אויפן לובלינער שאסי אינאיינעם מיט א פורמאן יאסל, א יונג מיט ברייטע פלייצעס, א געזונטער, פשוטער נאט־מענטש. זיי פארן דורך א שטוב, פון וועלכער עס הערן זיך געשריייען און זיי גייען אראפ. יאסל וויסט ווער עס וואוינט דארט — אן אלמנה מיט א טאכטער און מיט אן איידעם. דער פורמאן בלייבט שטיין, קלאפט אן אין טיר און מען לאזט אים אריין אינאיינעם מיט זיין פארשוין און יאסל נעמט זיך נאכפרעגן וואסערע קולות הערן זיך. ער איז דא א היימישער, דער־ציילט אים די אלמנה, אז דאס משוגעת טרעט נישט אפ פון איר טאכטער. און זי נעמט אים אינריידן, אז אין דער טאכטער איז ארײן א דיבוק. און דער דיבוק שרייט, אז ער וועט שעכטן די מאמע. און עס קומט בניה־וביה צו א קריגערייַ צווישן דער מאמען און טאכטער. די מוטער הויבט אן טענה'ן מיט גוטן און גייט איבער צו זילזולים און קלעפ. מיט א שטריק שלאגט די מוטער די טאכטער. אנטקעגן ליגט דער משוגענערס מאן און קוקט זיך צו. ווען ער זעט ווי די שטריק שניידן זיך ארײן אין זיין ווייבס לייב, פלאמען אים אויף די אויגן מיט נקמה און ער זאגט: „זאל זי וויסן, וואס הייסט עקשנות". יאסל מישט זיך ארײן, לאזט ניט שלאגן. גיט זיך צו אים א לאז דער מאן מיט באלידיקונגען. כאפט אים יאסל מיט די פויסטן און דערהרגעט אים שיר, העלפט אים דערנאך ארײנלייגן אין בעט אריין און גייט אוועק. אויפן וועג דערציילט יאסל דעם מחבר, וואס דא קומט פאר. ער דערציילט ווי אזוי ער פלעגט זיך דא שטענדיק אפשטעלן, ווי אזוי דבורהלע (אזוי הייסט די משוגענע) האט זיך אין אים אנגעהויבן פארליבן און ער אין איר. גראד איז איר עלטערע שוועסטער גע־שטארבן און געלאזט א מאן מיט צוויי קינדער, האט די מוטער זי געוואלט חתונה מאכן פאר דער שוועסטערס אלמן. דבורה האט יאסלען נישט געוואלט אפלאזן, זי איז אים אין נאכט נאכגעלאפן און זיך געבעטן, אז ער זאל זי נעמען צו זיך אהיים. אבער ווי נעמט עס א יידישער בחור אהיים א פרעמד מיידל? וואס וועט זאגן די מאמע? און אן עלטערע שוועסטער א נישט־חתונה געהאט איז בא אים אויך פארן, האט ער דבורהלען צוגעזאגט, אז ער וועט זי קומען נעמען. סיי ווי איז דאך נאך פארן צייט, די מוטער וויל זי ערשט חתונה מאכן שבת נחמו. אבער—די מוטער האט נאר אזוי געזאגט איר אפצונארן. זי האט חתונה געמאכט באלד שבת נאך שבועות. און איצטער איז אין איר ארײן א דיבוק און זי איז משוגע און זי וויל נישט לעבן מיטן מאן און די

מוטער קאַטעוועט זי מיט שטריק.

דער הויפּט געדאַנק איז פאַר יענער צייט געווען גאָר שארף, היינט האָט ער נאָך נישט פאַרלוירן זיין אַקטועלקייט. דער מחבר ווייזט דאָ די נישט פאַר־שטענדעניש פון די מאַמעס פאַר די קינדער און די משפחה געבונדנקייטן, וואָס ברענגען אום לעבנס. די מענטשן זיינען דאָ פשוטע, טאַקע נאַטור־מענטשן. סיי יאָסל, סיי דבורהלע זיינען, אַזוי צו זאָגן, נאַטוראַליסטישע מענטשן. אָבער דער מחבר איז דאָ בשום אופן נישט קיין נאַטוראַליסט, ער איז גיכער — אַ סענטימענטאַלער פידלער, וואָס שפּילט אויף די הערצער פון זיינע העלדן און ער זוכט אַרויסצוברענגען די צאַרטסטע טענער זייערע. יאָסל דערציילט ווי אַזוי דבורהלע איז געווען פאַרליבט אין אים און ווי זי פלעגט אים אויפנעמען, איז עס מוזיק. זי פלעגט זיך דערפרייען מיט זיין אַנקומען, גלייך ווי דער טאַטע וואָלט איר אויפגעשטאַנען. זי האָט אים אָן אפילו זיין פערד נישט געוואוסט וואו אָפּצוגעבן אָן אָרט, זי פלעגט אים זאָגן, אַז זי וואָלט אים געהאַט פאַר אַ ברודער און ער פלעגט פילן, „ווי דאָס האַרץ ווערט ווייך, אַזוי ווי פוטער אויף וואַרעם ברויט". אַ יידיש מיידל, אים אַ גלעט צו טאָן האָט זי ניט געהאַט קיין מוט, פלעגט זי צוגיין און אַ גלעט געבן זיין פערד איבערן רוקן. ער האָט אַזש נישט געקאָנט קוקן, „די אויגן — דערציילט ער — ווילן זיך עפּעס צומאַכן פאַר גוטסקייט". ער טרינקט באַ זיי אַ טיי און עסט עפּעס, ווילּ ער באַצאָלן, ווילּ זי נישט נעמען קיין געלט, ווערט ער ברוגז, שלאָפט זי דערנאָך נישט פון זיין רוגז אַ גאַנצע נאַכט... ניין. אַזוי האָט מען ביז דעמאָלט נישט באַשריבן קיין ליבע באַ אונדז אין דער ליטעראַטור. ס׳איז נאַטור־ליבע, זיכער! אָבער נאַטור מיט געזאַנג און נאַטור מיט סענטימענט. ווייסנבערג איז דאָ אַ סענטימענטאַלער אידיליקער.

און אין פינאַל פון דער דערציילונג, ווען דבורהלע לויפט נאָך יאָסלען און בעט ער זאָל זי בדאי אין ווייסל אַרייננוואַרפן, אַבי אַרויסראַטעווען פון דער מאַמעס שטוב, דער דאָזיקער פינאַל איז באמת טראַגיש. דבורהלע איז כמעט אַ שטומע, זי האָט נישט קיין ווערטער, אָבער יעדע אפּגעהאַקטע פראַזע, וואָס זי לאָזט אַרויס, איז בלוט. נישט אומזיסט האָט בעל מחשבות דערפילט דעם דראַמאַטורג אין ווייסנבערגן. דער שטימער דיאַלאָג צווישן יאָסלען און דבורהלען אין דער טרויעריקער געזעגענונגס־נאַכט געהער צו די דראַמאַטישסטע שטעלן אין דער יידישער ליטעראַטור. זיי זיינען שטומע געזעסן אַ גאַנצע נאַכט ביז דער מאַרגנשטערן איז אויפגעגאַנגען. ער האָט נאַכגעקוקט „אירע געשווינדע, לייכטע טריט", געהערט דאָס ריגלען פון דער טיר און ווען ער האָט איינגעשפּאַנט און איז שוין אַריין אין וועגעלע, דערציילט ער, האָט זיך די טיר נאַכאַמאָל אויפ־געעפנט און „זי שטייט אויף דער שוועל, רעדט ניט אַ ווארט — אַ צייכן, און מיר ווערט עפּעס זייער בענקלעך, עס לאָזט מיך נישט אַוועקפאָרן"...

און אויב „די משוגענע אין דאָרף", די ערשטע דערציילונג וואָס האָט ווייסנבערגן געמאַכט אַ נאָמען, איז נישט נאַטוראַליסטיש, איז די צווייטע זאָך,

וואָס האָט געהאַלפֿן באַרימט ווערן ווייסנבערגן, „אַ שטעטל" — שוין אודאי אוּן אודאי ניט נאַטוראַליסטיש. אמת, דאָ זיינען די שילדערונגען זייער רעאַליסטישע אוּן וואָכעדיקע. מען פֿרעגלט זיך נישט אין שמן זית פֿון שבת אוּן יום־טוב ווי ביי שלום אַשן אין „דאָס שטעטל" אוּן מען טוט נישט רק גוטס ווי דאָרט. ביי ווייסנבערגן קריגט מען זיך אוּן מען שלאָגט זיך אוּן אפילו דער יום־טוב איז פֿיל מיט וואָכעדיקן קאַמף. אָבער דער רעאַליזם ווערט דאָ דערפֿירט ביז צו סימבאָל אוּן דאָס גאַנצע שטעטל וואַקסט אויס צו אַ סימבאָל פֿון דערוואַכונג אויף דער יידישער גאַס ערב 1905. דער הויפּט העלד איז דאָ נישט אייגנער פֿון אַ סאָך, נאָר אייגער וואָס איז אַ סאָך. יאַנקל סטאָליאַר איז ער, ער איז דער ערשטער, וואָס גיט אַ פּאַטש מיט אַ שטאַרקער האַנט אין באַלעמער אַריין אוּן לאָזט וויסן נישט די באַשלוסן פֿון די גבירים, נאָר דעם ווילן פֿון פּאָלק. יאַנקל סטאָליאַר פֿילט, אז ער דארף יום־טוב אַרויסרופֿן די אַרבעטער אוּן בעלי־מלאכות אין וואָלד אַריין אוּן זיי עפּעס זאָגן, אָבער ער קען נישט ריידן אוּן ער לייענט זיי עפּעס. דער באַוואוסטזיין וואַקסט ביי די מאַסן אין שטעטל, ער וואַקסט אַזוי נאַטירלעך, ווי אַלץ אין דער נאַטור, פֿונדעסטוועגן זיינען דאָ די שילדערונגען נישט בלויז נאַטוראַליסטיש, נאָר זייער אָפּט אויך סימבאָליש. יידן גייען אַרויס פֿון די שולן הערן זיי דאָס לייד:

בריידער אוּן שוועסטער פֿון אַרבעט אוּן נויט,
די אַלע, וואָס זיינען צעזייט אוּן צעשפּרייט.

דאָ באַגעגענען זיך צוויי וועלטן, אַוועלכע מאָמענטן זיינען פֿאַראַן אַ סאָך אין „אַ שטעטל". ווייסנבערג אַליין איז פֿונקט אַזאַ קלייענער בעל־דברן ווי זיינע העלדן, ער האָט נישט קיין סאָך ווערטער, אָבער פֿונקט ווי זיינע העלדן קען ער שטומערהייט אויסדריקן זיינע געפֿילן אוּן ער קען מיט ווייניק ווערטער שאָפֿן אי אַ בילד, אי אַ מאָנומענט, אי אַ לייד.

ווייסנבערגס „אַ שטעטל" ענדיקט זיך מיט דעם דורכפֿאַל פֿון דער ערשטער דערוואַכונג־באַוועגונג. מען אַרעסטירט די פֿירער אוּן מען פֿירט זיי אַוועק. די גאַס איז פֿאַראָרעוועט אוּן עס דוכט זיך, אז זי הערט מיט אייגנע־האַלטענעם אָטעם די פערדס טריט אוּן דאָס געקלאַנג פֿון די שפּאָרן. עס ווארפט אַן אַן אימה. די גאַס, דאָכט זיך, ווען הינטער די פֿאַרמאַכטע לאָדנס אויסשטאַרבן אוּן דאָ ציט זיך עס אַזוי לאַנגזאַם ווי ביי אַ לויה. וואָלט ווייסנבערג געווען אַ נאַטוראַליסט וואָלט ער דאָ געענדיקט, אָבער ער איז אַ סימבאָליסט אוּן ער גייט ווייטער מיט זיין שילדערונג, ער גייט אַוועק מיט די אַוועקגעפֿירטע אַרעסטירטע:

„דער גרויער מאַרגן־נעפּל האָט זיי פֿאַרהילט אוּן אין זיך אַיינגעזאַפּט. אוּן פֿונדערווייטנס האָט זיך דאָס אויסגעוויזן, ווי אַ שוואַרצער וואַגלענדיקער פֿלעק, וואָס לאָזט זיך ערגעץ וואַנדערן אין דער ווייטער וועלט אַריין..."

ווייסנבערג איז אַ סימבאָליסט אַ כבד פּה, ער דערזאָגט נישט, אָבער מיר

פילן, אז דער „שווארצער וואגלענדיקער פלעק", וואס לאזט זיך אוועק וואנדערן אין דער וויטער וועלט אריין, וועט צוריקקומען מיט ליכט...

ווייסנבערג איז בשום אופן נישט געווען קיין נאטוראליסט, ער איז געווען א סענטימענטאלער שריפטשטעלער, מיט א דינעם הומאר, און זיינע הויפט נויגונגען זיינען געווען: ארבאטישע אידילייע, ארבאטישע טראגיק און דערוואכונג פון סאציאלן באוואוסטזיין.

י. מ. ווייסנבערגס גרויסע מעלה איז: אויפריכטיקייט. ער האט זעלטן ווען אנגעשריבן א שורה, וואס ער האט נישט דורכגעפילט אין דורכגעלעבט. און א דאנק דעם האט ער ניט געקענט ליידן קיין „בלאף". ער האט דערפילט ביי א סאך יידישע שריפטשטעלער געקינצלטקייט און אנגעבלאזנקייט און ער האט געקעמפט קעגן דעם מיט פרימיטיווער אויפריכטיקייט. אין דעם פרט האט ער טאקע ווי א שטומער, נישט אפגעלאזט ביז ווענען ס'איז נישט געגאנגען קיין בלוט. י. מ. ווייסנבערגס גרויסער חסרון — שמאלע האריזאנטן און קולטורלאזיקייט און ער האט דערפאר א סאך מאל געמאכט דעם גרויסן טעות פון פארבייטן ברייטע האריזאנטן פון אן עכטן, אבער קולטורעלן שרייבער אויף בלאף?

ס'האט געזאלט קומען א נייער ווייסנבערג

אין דער צייט, ווען ווייסנבערג האט ניט אויפגעהערט צו פאכן מיט דער שווערד קעגן ערשטן בלאף און אויך קעגן עכטער ליטעראטור וואס אים איסגעווייזן ווי בלאף, האט ער דאך געשאפן ווערק און אייניקע פון זיי האבן עפעס צוגעגעבן צו דעם עכטן פרצוף פון אן ארגאנישן און גבורהדיקן שריפטשטעלער.

צום איבערצייגנדיקסטן אין דעם פרט, איז דער צווייטער באנד פון זיינע געקליבענע ווערק, וואס איז דערשינען אין ווארשעווער פארלאג „קולטור" ליגע" אין יאר 1938. דער דאזיקער באנד ענטהאלט אין גרויסע דערציילונג, וואס הייסט „דער איבערגאנג פון קינדהייט צו דערוואקסונג", וואס איז א באשטימטער סיורפריז מיט דעם, וואס מיר שלאגן זיך דא אן אויף א—פאר וויסנבערגן — נייעם שטייגער שרייבן און אפילו אויף א נייעם אינהאלט. שוין פון די ערשטע שורהס דערפילן מיר, אז ס'איז אן אנדער ווייסנבערג; ניטא די נאטוראליסטישע ברוטאליטעט און שארפקייטן פון אמאל, פאראן א ראמאנטישע ווייכקייט, אן אפגעווישטקייט. אונדזער נאטוראליסט שילדערט שוין שטילקייט, מענטשן הערן שוין ביי אים דאס פליסן פון שטילקייט.

פון דעם נאמען פון דער דערציילונג איז שוין לייכט צו פארשטיין וועגן וואס עס האנדלט זיך. אבער ווייסנבערג האט געוומען ניט נאר דעם איבערגאנג פון קינדהייט צו דערוואקסונג (דערוואקסנקייט?) אויפן סענס עלן געביט, נאר דעם איבערגאנג בכלל. דער הויפטהעלד, דאס אינגעלע דוד ווערט רייף פאר אונזערע אויגן בכלל. ער הויבט אן פארשטיין דאס לעבן, די סיבה פון די קרי-

געריזן צווישן טאַטע־מאַמע. די ווערט פון פרנסה. אויך דאָס סענסוּעלע שפּילט אַ ראָליע, אָבער ס'איז ניט דער עיקר... די הויפּטזאַך איז דאָ דאָס צייטיק ווערן.

דער טיטל צייכנט אָן ניט נאָר דעם פּראָבלעם, נאָר שוין טאַקע דעם אינהאַלט. ניטאָ קיין אַנדער אינהאַלט ווי דאָס איבערגיין. מיר האָבן פאַר זיך יינגעלע דודל, אַ זון פון אַ געשלאָגענעם קלייניעם סוחר. דודל האָט געלערנט אין חדר ביי אַ גרויסאַרטיקן רבין און ער האָט געפילט אַ צאַרטקייט צו זיין טעכטערל גיטעלע. אָבער איינמאָל אין אַ שבת האָט ער זיך מיט אַנדערע יינגלעך געשפּילט אין פעלד אין „מלחמה" און דער רבי איז אָנגעקומען... פאַר דעם חילול שבת האָבן אַלע יינגלעך אַרייַנגעכאַפּט און דודל אויך. די בושה איז געווען גרעסער פון וויטיק. גיטעלע האָט געזען דאָס ווייכע פּלייש דורכן שפּעלטיק פון די הייזלעך, ווען מען האָט דודלען געשמיסן... און ער גייט שוין מער ניט אין חדר. זומער איז דודל געווען אַ שאַלטיק, ניט געפאַלגט טאַטע מאַמע און אַרומגעוואַלגערט זיך אומעטום.ווינטער מוז מען זיצן אין שטוב. און אין שטוב איז טרויעריק און וויסט. אַביסל האַלץ און אַביסל קאַרטאָפלעס איז אַנגעגרייט און מער ניט. ווען דער פאַטער בעט אַ שטיקל הערינג, כאַטש אַ קאַפּ, ווערט די מאַמע בייז און עס קומט צו אַ קריג. ס'איז אַ וואונדערבאַרע טראַגיקאָמישע סצענע, אַ גרויס מחלוקת צווישן מאַן און ווייב, כמעט אַן אַדיסעע צוליב אַ קאַפּ הערינג... די מאַמע נעמט ריידן ווען דעם ווי ווענגן אַ גרויס פאַרברעכן. און דער פאַטער דערשרעקט זיך פאַר זיין תאוה, און ער זאָגט, אַז ער האָט דאָס ניט ערנסט געמיינט, ער האָט זי געוואָלט אויספּרוּוון און ער האָט געוואוסט, אַז זי וועט אַזוי ענטפערן. זיי צעקריגן זיך... דערנאָך האָט יעדער אין האַרצן חרטה און מען בעט זיך איבער. ס'איז אַ גרויס בילד פון אַ רייכן קינסטלער.

דודל איז טרויעריק, ווען די עלטערן קריגן זיך, איז פריילעך און ווייַנט אויס פאַר פריידּ, ווען זיי בעטן זיך איבער און עפּעס לערנט ער פון דעם גאַנצן קריג: ער דערוויסט זיך דעם סוד און דעם זין פון פרנסה. אָבער ער איז פאַרט אַ קינד, אים ווערט לאַנגוויליק און ער גייט זוכן חברים. ער ווילּ אַרייַנגיין צו זיין חבר יאָסעלע און האָט מורא. ער גיט אַ פייף און אַרבעט אָן אַ צרה. יאָסעלעס שוועסטער לאה וואָס מ'האָט אין שטאָט אַ נאָמען געגעבן יאַטשע, האָט געהאַט אַ חתן בענדזט, וואָס פלעגט זי אַרויסרופן מיט אַ פייף. זייט צוויי וואָכן האָט ער זי איבערגעלאָזט און פייפט שוין ניט. דודלס פייף האָט ווידער דערוועקט ביים מיידל, וואָס איז נעבעך ניט קיין שיינע און אַ געשטופּלטע, נייע האָפענונגען... יאָסעלע האָט אויף זיך געטראָגען דעם עול פון דער שוועסטערס יסורים און האָט דער שוועסטער געהאָלפן זיך בייזערן אויף דודלען. אונזער העלד גייט זוכן אָן אַנדער חבר, נאָך אַ גייסטיק בלאָנדזשען. אָבער אויך דער אַנדערער חבר האָט מורא איבערלאָזן די עלטערן און דודל מוז זיך אַהיימקערן צו דער טרויעריקער שטוב און צו דער בייזקייט פון די עלטערן.

און אַזוי זיצט שוין דודל אין שטוב, הערט מעשהס פון טאַטן, מעשהס, וואָס דערציילן ווען גליק און זיינען דאָס געחלומטע גליק פון די אין דער וירק־

לעכקייט אומגליקלעכע. ער, דודל אליין, חלומט שוין אויך, ווען גיטעלען חלומט ער... די שבתים זיינען שוין אויך קיין טרייסט ניט, זיי זיינען גרוי, וואכעדיק און טרויעריק. און דודל פלאנטערט זיך און פלאנטערט זיך אין חלומות, וואס „מאכן פון אים אַ תל און פירן אים אין שאול תחתיה אַריין". אַ גרויסער טייל פון דער אנדלונג קומט איצט פאר ניט אויף דער וואר, נאר אין חלום. ער זעט זיך כסדר אין אַ סכנה און כסדר איז דאס פארבונדן מיט גיטעלען. און אזוי געפינט ער זיך שטענדיק צווישן גזלנים, אדער סתם ביים ברעג פון טויט. ער חלומט ניט אינגאנצן שלאפנדיק, ער געפינט זיך האלב אויף דער וואך. עס איז אַ מין קאשמאר און האלוצינאציע, אין וועלכע אלע איבערלעבונגען און טראכטנישן זיינע באקומען גוזמאדיקע פארמען. און אין דער וירקלעכקייט טרעפט זיך אויך אַ שווער טרעפעניש: צוליב אַ פארברענטן קוגל צעשלאגן זיך טאטע מאמע און ס'האלט שוין דערביי, אז דער טאטע זאל איבערלאזן די מאמען. דער אופן ווי וויסנבערג גיט איבער דאס געשלעג צווישן טאטע מאמע מאכט דעם איינדרוק ניט פון קיין וואר, נאר פון אַ שרעקלעכן חלום. וועז די מאמע שטעלט אנידער דעם פארברענטן קוגל, בלייבט זי שטיין מיט אַ פאר־בראכענע האנט. אינעווייניק זיינען געווען קויל פארברענטע קארטאפלעס און דער קוגל אינם קוגל שארבן אן איינגעטרוקנט, איינגעשרומפן שערבעלע און צווישן זיי קומט פאר אזא דיאלאג:

— וואס פאר אן אומגליק איז געשען, אַ מענטשן געהרגט — האט דער טאטע געפרעגט.

— און וואס זאגסטו — האט זי געפרעגט — ניט קיין מענטשן געהרגט?

— און דערביי האט זי־אויפן טאטן אויסגעשאסן מיט אַ בליץ אין די אויגן.

— ווייז נאר, האט ער געזאגט, לאמיך נאר זען ווי אַ געהרגטער מענטש זעט אויס....

און דאס וואס ס'איז פארגעקומען דערנאך איז געווען שרעקלעכער ווי דער דיאלאג. דער פאטער איז צוגעגאנגען צו דער דוניצע, בכדי צו קענען בעסער אריינקוקן אין איר און איידער וואס איז זי שוין געלעגן „א צעשמע־טערטע, מיט אלע שארבנס און קארטאפליעס". און איידער וואס איז די מאמע — „שוין געווען אריינגעביסן מיט די ציין אין טאטנס גאמבע און אַ פייער־דיקער פאטש איז געפלויגן פון טאטנס האנט אויף איר באק, נאר זי האט ניט אפגעלאזט, נאך שטארקער אַ שאק געטאן מיט איר מויל צוריק אין זיין גאמבע אריין, ווי זי וואלט זי געוואלט אינגאנצן ארויסרייסן פון איר ארט, אזוי אז דעם טאטנס פנים האט זיך אזש געגעבן אַ טרייסל מיט און שוין איז ער געלעגן אַ געחלשטער אויף דער ערד פארגאסן אין בלוט".

דאס איז אפשר דאס איינציקע פלאץ אין בוך, אין וועלכן עס פילט זיך דער אלטער, ברוטאלער ווייסנבערג. וויסנבערג האט אמאל שטארק ליב גע־האט צו באשרייבן אַ געשלעג מיט אלע פרטים און אכזריותן... אבער נאר ברוטאל איז דאס דאזיקע בילד, אבער ניט אינגאנצן נאטוראליסטיש, עס

גלויבט זיך ניט, אז עס איז אויף דער וואָר, פֿאַראַן אין דעם עפּעס פון אַ חלום...

דער פּאָטער האָלט אין פֿאַרלאָזן די מוטער. ער געזעגנט זיך שוין מיטן זון און ער גיט אים אָנצוהערן דורך אַ מעשה, אַז ער וועט אים ניט פֿאַרגעסן און ער קערט זיך דאָך אום צו דער מוטער. דאָס קינד פֿאַרייניקט תמיד די צוויי צעריסענע צדדים אין ס'איז פון תמיד אַ נס, ווען אַ פֿאָרל, וואָס האָט ניט קיין קינד, צעשיידט זיך ניט און כאָטש דודל לעבט אַזוי שווער איבער די קאָנפֿליקטן צווישן די עלטערן, אַז ער ווינטשט זיך „הלואי וואָלט איך אין אָט דער קאטקע דערטרונקען געוואָרן", דערוואָכט אין אים ווידער אַ געפּיל צו אַ מיידל, צו דער שכנטעס מיידל מאָשע, וואָס האָט שוין אַ חתן. וויסנבערג גיט איבער מיט אַ סאָך חן די קינדישע ליבע און די קינדישע אייפערזוכט: ס'איז שוין דאָס דריטע מיידל וואָס רייצט הודלען... און אַזוי לעבט אונזער פֿאַרשוין וויטער איבער דאָס לעבן פון זיינע עלטערן, וואָס האָט אַ טראָפן פריידל און אַ ים לייד. אָט גיט אַ שיין די זון, דער פּאָטער כאָפּט אַ פֿאַרדינסטל און עס הערשט פרייד און ליבע און אָט גייען ווידער פינצטערע טעג אָן פֿרנסה...

דאָס אַלץ האָט זיך אָפּגעטון אין איין ווינטער. און ווען דער ווינטער האָט געקראָגן די מפּלה, האָט זיך אָנגעהויבן רודערן, ס'האָט זיך דערפילט א ניי לעבן... אָבער ביים באַפֿרייען זיך פֿון ווינטער, האָט זיך געגעבן אַ באַווייז דלות און עלנט פון אלע זייטן. י. מ. וויסנבערג פֿאַרגעסט דאָ אַ רגע אין זיין העלד און גיט אַ קאָנצענטרירט בילד פון שטעטלדיקן דלות און וויזט דערביי דאָס ביסל קהלעכץ, די שטעטלשע „פֿאליטיק", דודלס טאַטע לעבט אויך אויף מיטן אָפּגיין פון ווינטער, ער גייט אַרויס אין גאָס אַריין מיט פּולע קעשענעס מיט בטחון... דודל גייט זוכן זיין חבר יאָסעלע און טרעפט זיין שוועסטער נאַטאַשע וואָס איז צו אים צארט און וויך און קלאָגט זיך פֿאַר אים, אַז זיין חבר (איר ברודער) האָט זי צעגראָטשעט. זיי האָבן זיך ביידע אָנגעקוקט שווייגנדיק און דאָס איז געווען „אַ שווייגן פון צוויי פרעמדע מענטשן, וואָס דער עלנט מאַכט זיי נאָענט". פון יאָסעלען ווערט דודל געוואָר, אַז די שוועסטער וועט שוין ניט קריגן קיין חתן און אַז צעגראָטשעט האָט ער זי, וויל זי האָט אים געמאַכט בלויע סימנים ווען ער האָט געוואָלט אָנטון אירע שיך ביז מען וועט פֿאַרריכטען זיינע... שפּעטער בעט נאַטאַשע אָנטשולדיקונג ביי דודלען, וואָס זי האָט אים באַליידיקט דעמאָלט, ווען ער האָט אַ פייף געטאָן. און דודל פילט זיך שוין גאָר איבערפולט מיט גליק...

און אַזוי ווערט דודל אַ גרויסער, ער גנבט אַרויס ביים פּאָטער דאָס שליטל און פירט נאַטאַשען שפּאַצירן. און נאַטאַשע קוקט אויף אים שוין ווי אויף אַ גרויסן און זאָגט אים:

— דו ווילסט, דודל, זיין מיין חתן, וועל איך אויף דיר ווארטן זעקס יאָר.

און ער האָט דערפילט צום ערשטן מאָל אַ פּאָר מיידלשע ליפּן אויף זיך און געענטפערט:

— יאָ, איך וועל זיין דיין חתן...

מיר זעען אין ווייסנבערגס דערציילונג ווי אַ קינד ווערט אַ מענטש. ער זאמלט אָן דערפאַרונגען, איבערלעבענישן און לייַדן און עס ווערט אַ מענטש. מאָדנע: ווייסנבערג שילדערט לחלוטין ניט די פיזישע ענדערונגען, וואָס קומען פאָר מיט צייַטיקן זיך. ער שילדערט נאָר דעם גייסטיקן באַגאַזש, וואָס צעוואַקסט זיך און אָט אין דעם שטעקט דאָס נייע: ווייסנבערג האָט אַמאָל געזען נאָר דעם גוף, נאָר גשמיות און דאָ וויזט ער הויפּט רוחניות. דודל ווערט אַ דערוואַקסענער ניט פיזיש, נאָר גייסטיק. און אויך אַ חתן ווערט ער ניט. וויל עס ציט אים פיזיש צו אַ מיידל, נאָר וויל עס ציט אים גייסטיק. ער איז אַן עלנטער, זי איז אַן עלנטע. ער הערט, אַז זי וועט שוין ניט קריגן קיין חתן, האָט ער רחמנות...

דער טאָן האָט זיך ווייסנבערגן לחלוטין איינגעגעבן. עס איז פאַראַן כסדר אַ ראַמאַנטישער הויך. די שפּראַך איז געצערטלט, יום טובדיק. עס פעלט די גבורה פון אַמאָל, אָבער ס'איז דערפאַר פאַראַן שטימונג און דאָ און דאָרט—גבורה.

און נאָך עפּעס איז צוגעקומען ווייסנבערגן: דינער הומאָר. ער האָט אויך אין זיינע אלטע זאכן הומאָר, אָבער פראָסטן, דאָ איז ער געשליפן. ער שילדערט דאָ הומאָריסטיש, ווי ר' אברהם, דודלס טאַטע, גייט אַרויס צום ערשטן מאָל, נאָכן גרויסן ווינטער, האַנדלען אין מאַרק. דער עיקר איז, זאָגט זיך ר' אברהם, ס'זאָל נאָר זיין כאָטש איין פויערל מיט אַ וואָגן תבואה. ער וועט זיך שוין אַן עצה געבן: צוגיין צו איין סוחר, צו אַ צווייטן, דריטן... אין שטאָט זיינען דאָ זיבן סוחרים. און אויב עס וועלן שוין שטיין נאָך אַנדערע דריי מעקלערס אַרום דעם שליטעל, ס'הייסט צווי פּנדערווייטנס און איינער אַ דריטער, וואָס טענהט מיטן פויער... נו, איז וואָס, וועט ער אַ פערטער, אויך שטיין פונדערווייטנס... אויף ניט קאַליע צו מאַכן... אָבער פּטור אָן גאָרניט וועט שוין ניט זיין... וועלן אלע פיר פאַרדינען וויפל גאָט וועט געבן. ער שטעלט זיך פאר אויך דין תורהס... ער קריגט זיך שוין אפילו אין געדאַנק מיט אַן אַנדער מעקלער. ער גייט, ווי ווייסנבערג זאָגט, „באלאַדן מיט יושר און פול מיט בטחון". ווי טראַגיקאָמיש ס'איז דער יושר און ווי טראַגיש דער בטחון... אודאי איז דאָס מנחם מענדליש, אָבער — ווייסנבערגס אַ נוסח.

מיט פיינעם און דינעם הומאָר שילדערט אויך ווייסנבערג דעם שמש יאקל נאר, וואָס איז דערהויבן געוואָרן פון גרעבער צו דער מדרגה פון שמש. וועמען די נויט איז געוואָרן אומגעהויער גרויס, האָבן זיך אייניקע אַרעמעלייט געמען רוקן אין בית המדרש אַריין. יאקל האָט געפּראָווט ניט לאָזן, האָט ער געכאַפט אַ פּאָר פעטש. איז ער געגאַנגען דאָס דערציילן ר' שמואל דעם דאָזאָר און ר' שמואל האָט „געהאַלטן" מיט די אַרעמע לייט און דערלאַנגט יאקלען צווויי פעטש. „אַ שטאָט וועסטו מיר אויפרייצן — זאָגט ער אים — הונגעריקע, געפרירענע וועלף? מען זאָל באַלד קומען שרייען, אַז דער דאָזאָר איז שולדיק? יאקל האָט בשום אופן ניט געקענט פאַרשטיין פאַרוואָס דער באַלעבאָס זאָרגט

פּאַר אָט די „שלעפערס". אין דערדאָזיקער באַשרייבונג איז יאָ עפּעס פּאַראַן פון ווייסנבערגס אַמאָליקער פּראָסטאַקישער פּקחות, אָבער דער טאָן איז א נייער.

דאָס דאָזיקע ווערק איז ניט געווען קיין פּולע עליה ביי ווייסנבערגן. סאיז געווען אַן אָנהויב פון א נייעם ווועג. ליידער איז ווייסנבערג ניט געגאַנגען וויטער אויף דעם ווועג. ער איז צוריקגעגאַנגען צום פּאָמפּעטישע. ער האָט בעלעטריסטיק האָט ער געשריבן פּאָמפּעטישע. ער האָט בעלעטריסטיש גענומען קעמפן קעגן „מאָמענט", וואָס איז פּאַר אים געווען דער סימבאָל פון גרויס קאָפּיטאַליזם...

א ביסל פּאַרטרעט

איך פּיל פּאַר נויטיק אַריינצופּלעכטן אין דער דאָזיקער אַרבעט א טייל פון מיין פּאַרטרעט פון ווייסנבערגן. (פּאַרעפּנטלעכט אין מיין בוך „פּאַרטרעטן פון אידישע שרייבער"). איך גלויב, אז אָט דער פּאַרטרעט באַלייכט די ליטעראַרישע אָפּשאָנונג.

„א מיטלוואוקסיקער, כמעט א נידעריקער, א בריט־פּלייציקער מיט א פּנים פון אַן אַרבעטער, לחלוטין ניט אויסגעאידלט. ער האָט א פּנים נישט געוואָלט אויסזען ווי „די לייט, וואָס קאָנען אין די ביכלעך". און דערפּאַר טראָגט ער שרייענדיקע זאָקן, וואָס גיבן אים צו א שקאָטישן אויסזען. די באַקן זיינען ביי אים דרייעקעכיק און האָבן שארפּע שטשאָקעס. איין ברעם איז ביי אים העכער, און די אַנדערע נידעריקער, און דאָס גיט אים צו אַן אויסזען פון א שלעכטן, וואָס ליונגעריש פּקח. די קייַלעכיקע אויגן זשמורען זיך, זעען אויס ווי אייגלעך. מקאָן זיצן און רייַדן מיט אים און זיך פּלוצים אָנהויבן שרעקן... נאָר אַז מען דערזעט, ווי דער קאָסטיום איז ביי אים קויטיק, און דאָס העמד פּאַרמער־זשעוועט און טאַקע צעריסן, הערט מען זיך אויף צו שרעקן און מען הויבט זיך אָן צו שעמען.

ער רעדט בייז און פּאַרביטערט, און דאָס שלאָגוואָרט זיינס איז געווען „יעדער זוכט זיינע צען גראָשן" און דאָס דאָזיקע וואָרט דערצייַלט שוין וועגן זיין קלייַנער השגה און וועגן אָפּשטאַם פון זיין בייזקייט. עס פעלן אים בוכ־שטעבלעך צען גראָשן... ער איז געבליבן א רויער מענטש, קיין געזעלשאַפּטלעכן פּאָסטן וואָלט ער ניט געקענט פּאַרנעמען און פון דער ליטעראַטור גופא איז זייער שוועך צו האָבן פּרנסה. ער איז א צו ערלעכער ליטעראַט, ער שרייבט נאָר דאָס, וואָס „גאָט האָט אין דער נשמה אַריינגעלייגט", ער קאָן ניט קיין קונצן און קאָן ניט „בלאָפן". זיינע זאַכן זיינען ניט פּאַרכאַפּנדיק, האָבן ניט קיין טראָפן פון שונד — דאָס און אויך ליטעראַריש א חסרון — האָבן שמאָלע האָריזאָנטן אין קלייַנע טעמעס און דערפּאַר האָבן זיי ניט אַזא טיראָזש ווי ס׳האָבן שלום־אַש, אפּאָטאָשוס און אפּילו בערגלסאָנס — וואָס מאַכט אויך ווייניק קונצן, האָט שוין אָבער בריטערע האָריזאָנטן און גרעסערע טעמעס — ווערק און ער גייט כסדר אַרום אָן פּרנסה און בייזערט זיך אויף אַלע, וואָס האָבן פּרנסה, און פּרנסה האָבן צייטונגס־מענטשן און געזעלשאַפּטלעכע טוער, איז

פֿאַר אים יעדער זשורנאַליסט אַ שווינדלער און אָפּנאַרער און יעדער געזעלשאַפֿטלעכער טוער אַ גנב און „מאַראָויכער"...

שנאה וואָס שטאַמט פון קנאה ווערט זייער אָפט פֿאַרוואַנדלט אין פֿאַטאַלאָגיע. ביי וויסנבערגן איז דאָס טאַקע אַזוי געווארן. דערצו איז ביי אים צוגעקומען אַ לאָקאַל פּאַטריאָטישער אַנטאַגאָניזם. ער איז געבליבן ביי די השׂגות פון פּוילישן יידן, פֿאַר וועלכן יעדער ניט פּוילישער איז אַ ליטוואָק און אים וויזט זיך אויס, אַז אַלע „ליטוואָקעס" האָבן פֿאַרכאַפט דאָס יידישע פּוילן: די צייטונגען, די געזעלשאַפֿטן, די שולן.. און ווען מען וויזט אים אָן, אַז צו זיין אַ לערער אין אַ יידישער שול איז גאָרנישט אַזאַ גליק, מען שטאַרבט דריי מאָל אַ טאָג פֿאַר הונגער, בלייבט ער זיך ביי זיינעם, אַז די „ליטוואָקעס" נעמען צו אַלץ. און דער אַנטיסעמיטן די שנאה צו יידן... און ער דערציילט פֿאַטאַלאָגיש, ווי ביי אַ סאַך אַנטיסעמיטן די שנאה צו יידן... און ער דערציילט שוין „מעשים אשר לא היו". ער האָט אַמאָל רעקאָמענדירט אַ לערערין אין אַ שול, האָט מען ניט צוגענומען, נאָר וויל זי איז אַ פּוילישע... ער האָט אַמאָל פֿאַרגעלייגט, אַז אין דער שול־אַרגאַניזאַציע זאָל אַריין אַ פונקט, אַז אַ העלפט פון די לערער זאָלן מוזן זיין פּוילישע, האָט מען זיין פֿאַרשלאָג ניט גענומען אין באַטראַכט. סהאָט אים שוין עפּעס אַ בונדיסט, צי אַ פּועלי ציוניסט באַשווינדלט. ס׳איז נאַטירלעך איבעריג צו זאָגן, אַז וויסנבערגס שרעק האָט גרוסע אויגן, אַז עס זיינען פֿאַראַן אַן אַ שיר פּוילישע אין די יידישע שולן אין אויך צוליב די זשורנאַליסטן טרעפט מען אַ היפּש ביסל, וואָס רייַדן „בראָט" אַן זאָגן „יאָך" און „יעך" און דאָס זעלביקע איז פֿאַראַן צוליב די געזעלשאַפֿטלעכע טוער.

אָבער זאָגן, אַז וויסנבערגס בייזקייט און פֿאַרביטערטקייט שטאַמט נאָר פון זיין פֿרנסה־לאָזיקייט און פון קנאה, וואָלט געווען אַ גרויסע עוולה. עס זיינען זיכער געווען צייטן, ווען מען וואָלט אין אַ סאַך קרייזן מיט וויסנבערגן שלום געמאַכט און אים ווי ס׳ניט איז פֿאַרזאָרגט מיט פֿרנסה. איבערהויפּט וואָלט דאָס געשען דעמאָלט, ווען וויסנבערג האָט אַנגעהויבן וויזן זיינע נעגל און זיינע פויסטן. ער איז אַסאַך אַריינגעפֿאַרן מיט פויסט און נעגל אַזוי, אַז עס האָט גערונען בלוט. ער האָט געשריבן פֿאַמפֿלעטן אַן פיינע קונצן, אָבער מיט פיזישן כוח... ער האָט אָבער ניט געוואָלט שלום מאַכן, וויל ער איז אַ דאָן קיכאָט. אין די צייטן למשל ווען יידישע ליטעראַטן האָבן געקריגן שטיצע פון נ. אַמעריקע, האָט ער ניט געוואָלט, אַז אַלע זאָלן באַקומען לערך לויט די כוחות, נאָר אַז מען זאָל שטאַרק סעלעקציאָנירן און שטיצע זאָלן באַקומען נאָר עטלעכע, וויל די איבעריקע זיינען שווינדלערס און גראָפֿאַמאַנען... ער האָט בלי ספק אַ נאַטירלעכן חוש פֿאַר קונסט, ער איז אָבער קולטורעל זייער רוי און אַלץ, וואָס ער פֿאַרשטייט ניט איז פֿאַר אים שווינדל... ער אָנערקענט בשום אופן ניט קיין אַרבעט און אַז אַ ווערק האָט נאָר אַ קולטורעלן ווערט, ניט קיין קינסטלעריש, איז דאָס פֿאַר אים „בלאָף". זיינע טענות זיינען האַלב געראָכטע, האַלב (אָדער

וויניקער ווי האָלב) ניט געריכטע און ער קעמפט פאַר זיי ווי אַ דאָן קיכאָט. ער שלאָגט זיך אַ סאָך מאָל ניט מיט ווינטמיל, נאָר טאַקע מיט ווינט.

איך האָב אים געפרעגט: „האָט איר באשטימטע אידעאָלן, פאַר וועלכע איר קעמפט?“ ער האָט מיר געענטפערט: אַז אַ ווערק איז אַ ווערק, מוז עס דאָך פאַר עפּעס קעמפן, כאָטש עס האָט ניט קיין באַשטימטע טענדענץ. איך בין געבוירן געוואָרן צווישן די אָרימע מאַסן, געזען זייערע לײדן, זייער שווער לעבן, געזען דאָס מיאוסקייט פון די אונטערדריקער און דאָס האָב איך געוויזן. איך האָלט, אַז אַלץ וואָס איז ניט ערלעך איז מיאוס. איך האָב אים געזאָגט, אַז די ווערק זיינע וויסן איך און אין אַ טייל פון זיי איז פאַראַן אומדירעקטע טענדענץ און אפילו דירעקטע, איך וויל וויסן פאַרוואָס ער קעמפט פערזענלעך און ער האָט געענטפערט:

פאַר געשמאַק, אַדער כאָטש ערלעכקייט.

מען זאָל ניט האַנדלען מיט קיין אידייען און מיט קיין לִיטעראַטור, מען זאָל ניט געאַנארן דעם עולם...

איך האָב אים געזאָגט: אייערע העלדן לײדן פון די ניט ערלעכע, ווי אַזוי קאָנען זיי זיך באַפרייען פון זיי? דורך געזעלשאַפטלעכער, סוציאלער: בשותפות־דיקער אַקטיוויטעט? פאַר וואָס מיינט איר, אַז באַפרייען די לִיטעראַטור פון אומערלעכקייט און געשמאַקאָזיקייט קאָן מען דורך יחידישן קאַמף און ניט דורך געזעלשאַפטלעכן?

וויסנבערג האָט געקלערט. ער ענטפערט בכלל ניט גרינג. עס מאַכט דעם איינדרוק, אַז אים קומט אָן שווער דאָס דענקען. ער האָט פריער געענטפערט מיט זיין געווינלעכן שאַבלאָן: אין אַלע רעוואָלוציאָנערע פּאַרטייען זיצן אויך שווינדלער, גנבים, מאַראָוויכער, „לִיטוואָקעס“, וואָס זוכן זייערע צען גראָשן. דערנאָך אָבער האָט ער זיך געכאַפט און געזאָגט, אַז אלע גרויסע אידייען און אידעאָלן ווערן אויסגעקלעפט און פאַרווירקלעכט דורך דאָן קיכאָטן.

אָן ווידער איז ער אַרויף אויף זיין לִיבלינגס טעמע: „לִיטוואָקעס“. ער האָט געוואָלט, אַז איך זאָל אים באַשטעטיקן, אַז די „לִיטוואָקעס“ האָבן גאָרנישט געגעבן דעם יידישן פאָלק אין איבערהויפט דער נייער יידישער קולטור. און ער האָט געגעבן אַ גיס אויס אַ פאַמאַיניצע מיט אמתן און ניט אמתן. פאַראַן זייער אַסאָך אמתן, וואָס זיינען מיאוס און איבעריק. איך האָב דאָס אים געזאָגט. צו וואָס דעם נאַקעטן מיאוסן אמת. נעמט און טוט אויס די פרויען די שיינע קלײדער, ווישט זיי אָפּ די פודער אָן שמינק אין טויזנטער שיינע וועלן ווערן ניט שיין. זיך פוצן איז מענטשלעך, ווער האָט דאָס דערוויזן אַז דער מענטש מוז בלײבן ווי אַזוי ער איז געבוירן? אָט איז איטשע מייער ווייסנבערג — האָב איך געזאָגט — געבליבן אַזוי ווי ער איז געבוירן געוואָרן, טויג טאַקע ניט ער איז געבליבן אין קינדערשע וויקעלעך און איז ניט אַוועק וואוהין ער האָט געקענט און געדאַרפט... ווייסנבערג האָט מיר געענטפערט, אַז מען קאָן אים ניט. ער האָט לעצטנס אַרויסגעגעבן דריי נייע ווערק, וועלכע די גנבים האָבן

ניט געלייענט און ער וויל ניט, אז זיי זאלן די ווערק לייענען...

און ווידער האָב איך געזען שנאה וואָס שטאַמט פון קנאה, געזען סאַנטשאַ פאַנטשאַ אין קלייד פון דאָן קיכאָט און איך האָב זיך דערמאָנט טויזנטער וויצן און עפּיזאָדן, וואָס מען דערציילט וועגן אים. און אין די דאָזיקע וויצן ווייזט מען אים ניט נאָר לעכערלעך נאָר אויך טראַגיש. מען דערציילט, אַז ווען יונה ראָזענפעלד איז געווען אין וואַרשע, איז ווייסנבערג געגאַנגען צו אים, זיך מיט אים געקריגט און אים געשאָלטן און צום סוף האָט ער געמאָנט ביי אים טויזנט גילדן. ראָזענפעלד האָט אים געקאָנט געבן נאָר 100, האָט ווייסנבערג געזאָגט: איך נעם 100 און 900 בלייבסטו מיר שולדיק... פּרוואוט ניט טרויעריק ווערן פון דער דאָזיקער קאָמישער געשיכטע.

מען דערציילט, אז ביי ווייסנבערגן האָט די קאַץ אויפגעגעסן אַ פייגעלע, האָט ער גענומען די קאַץ, זיך אַנידערגעזעצט מיט איר אויף די קני, זי געלעט און געזאָגט:

נחמן מייזל,
אַלטער קאַציזנע,
מלך ראַוויטש
וועסט עסן פאַיגעלעך?
וועסט עסן פאַיגעלעך?
נאָ, נאָ, נאָ...

און ער האָט זי דערוואָרגן און אראָפגעוואָרפן פון דריטן שטאָק.

עס איז אַ גוזמא: די מייזס, קאַציזנעס און ראַוויטשעס עסן ניט קיין זינגפייגעלעך, עס זיינען אַזעלכע פאַראַן זייער וויניק ניט וויל מען עסט זיי, נאָר וויל זיי זיינען ניטאָ. אָבער ווייסנבערגן וויזט זיך רק אויס, אַז אַלע זיינען קעץ און אַלע עסן פייגעלעך.

ווייסנבערג מאַכט אָפטמאָל דעם איינדרוק פון אַ וואָרעם וואָס קריכט אַרום אין אַ צעפוילטן עפּל. און מען מוז מודה זיין, אַז דער עפּל פון דער יידישער ליטעראַטור אין פויל איז היפש צעפוילט און דאָס וואָס ווייסנבערג האָט געמוזט ווערן אויך אַ וואָרעם, איז טרויעריק סיי פאַר דער ליטעראַטור, סיי פאַר ווייסנבערגן.

איך האָב ווייסנבערגן געזאָגט: ווען אונזער ליטעראַטור קריטיק זאָל געווען פאַרויסזען, אַז איר זענט אַרגאַניש און בכוח אַ גרויסער קינסטלער, עס פעלט אייך אָבער אינהאַלט אין די כלים אַרויין און אַנשטאָט אייך צו זינגען לויבגעזאַנגען, וואָלט זי אייך געווען געשיקט אין דער שול פון בוך און אין דער שול פון לעבן וואָלט גאַנץ אַנדערש געווען מיט אייך. איר וואָלט הייבט געווען אַן אַנטוויקלטער קינסטלער און אַלץ, וואָס איז קולטור, וואָלט פאַר אייך ניט געווען קיין בלאָף. איך האָב דאָס אים געזאָגט אין די אויגן און ער האָט פאַר בויגן זיין נידעריקערע ברעם, געשמורעט די אויגן, געקוקט פקחדיק אויף מיר און איך האָב זיך דערמאָנט אַ וויץ, וואָס מען דערציילט וועגן אים. מען

פּייוול ראטשטיין

י. מ. וויסנבערג — זיין שאַפן און קאַמף

וועַן די מערב־אייראָפּעאישע ליטעראַטור האָט שוין געהאַט דורכגע־מאַכט אַ לאַנגן און ברייטן וועג פון אַנטוויקלונג, איז געבוירן געוואָרן די מאָדערנע יידישע ליטעראַטור.

אירע קאַריפעער: מענדעלע מוכר־ספרים, י. ל. פּרץ, שלום עליכם, האָבן דורך זייער אומדערמידלעכער, שעפּעריש־ער און גיגאַנטישער אַרבעט באַווויזן

דערציילט. וויסנבערג האָט אַמאָל געבעטן נאָמבערגן, אַז ער זאָל אים עפּעס דערציילן וועגן דער וועלט, נאָמבערג האָט אים געענטפערט דערציילן, אַז די ערד דרייט זיך אַרום וויסנבערג האָט זיך אָנגערופן: נאָמבערג, גענוג! בלאָפּסט שוין ווי דער אַש (שלום אש). ס׳איז אַ גוזמא, אין וועלכער עס שטעקט אַ גרויסע דאָזע אמת. אַז די ערד דרייט זיך וויסט שוין וויסנבערג, אָבער בכלל זיינען קולטור און וויסנשאַפט פאַר אים בלאָף...

וויסנבערג איז נאָך וויט ניט קיין דערגרונטעוועט קאַפּיטל געשיכטע אין ליטעראַריש־יידישן וואַרשע, אָבער וואו נעמט מען דעם אָביעקטיוון מענטש, וואָס זאָל וועלן און בכוח זיין צו טרעפן אין סאַמע אמת אַריין?

פאַרענדיקנדיק דעם שמועס, האָט וויסנבערג ביי מיר אַלץ פאַרלאַנגט אַז איך זאָל אים באַשטעטיקן, אַז די ליטוואַקעס האָבן גאָרנישט געגעבן דער נייער יידישער קולטור און האָט געמוען זיין טאַש מיט ביכער און איז געגאַנגען זוכן אַ קונה. וויסנבערג לעבט דערפון, וואָס ער גייט אַרום פאַרקויפן זיינע ביכער. ס׳זאָל אונז צו קיין חרפה ניט זיין.

אָט דעם פּאַרטרעט האָב איך אָנגעשריבן אין יאָר 1913, אַכט יאָר פאַר דעם טויט פון דעם טראַגישסטן פון די יידישע שרייבער, וואָס איז געווען איך דעם וועג צו גרויסקייט. ער האָט אָנגעקלאַפּט אין דער טיר פון דער גרויסקייט און זי האָט אים געהייסן אַריינגיין. צו יענעם פּאַרטרעט האָט וויסנבערג אין משך פון די אַכט יאָר אפשר צוגעגעבן נייע שטריכן און אַ טייל פון זיי פּאַזיטיווע, אָבער — וואו זיינען די דאָזיקע וועלט, וואָס ער האָט אָנגעשריבן אין די לעצטע יארן? וער האָט זיי און וער וועט זיי אַרויסגעבן? און וואו זיינען די סאַמע ערשטע וועלט זיינע, וואָס געהערן צו די גרעסטע אויפטוען פון אונזער ליטעראַטור? וויסנבערג איז אַוועק אין דער אייביקייט אַ קורץ שטיקל צייט איידער דער נאָצישער מבול האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אויף מזרח־איראָפּע בכלל און פוילן בפרט און דער אָנדענק פון שרייבער פון די האַרעפּאַשניקעס איז פאַרדעקט געוואָרן מיט דעם אַש פון די מיליאָנען אומגעבראַכטע האַרעפּאַשניקעס....

* ספּעציעל באַאַרבעט און צוגעשיקט פון מחבר צום „בולעטין", נאָכדעם ווי עס איז געווען געדרוקט אין אַנדערע פּעריאָדישע אויסגאָבעס.

תיכף זי צו שטעלן אויף די פיס, און אריינשפאנען מיט איר אין דער גרויסער קינסטלערישע משפחה פון דער וועלט און פארנעמען דאָרט אַן אָנגעזען און בכבודיקן אָרט.

דער פאַרדינסט פון מענדעלען, פרצן און שלום עליכם באַשטייט נישט בלויז אין דעם, וואָס זיי זיינען געווען די וועטעראַנען פון מאָדערנעם יידישן שאַפן. נייערט אויך אין דעם, וואָס זיי זיינען גלייכצייטיק געווען די דערציער און פלעגער פון אַ גאַנצן דור יידישע שרייבער, וועלכע שמידנדיק וויטער די גאָלדענע קייט, האָבן די ליטעראַטור פארשענערט און זי באַרייכערט.

י. מ. וויסנבערג איז געגאנגען אין די פוס־טריט פון די ערשטע בויער און געשטעלט זיך די דערהויבענע אויפגאַבע צו קעמפן מיט די דאָזיקע, וועלכע פאַראומרייניקן מיט זייער שרייבן דעם היכל פון דער יידישער קונסט.

דער קאַמף, וואָס וויסנבערג האָט אָנגעהויבן אין נאָמען פון אַ ריינער און זויבערער יידישער ליטעראַטור, איז נישט געווען קיין גרינגער. מיט זיינע אַרויסטרעטונגען קעגן גראַפאַמאַנען און שונדיסטן, קעגן די לעסטערער פון יידישן קינסטלערישן וואָרט, האָט ער אויפגעשטעלט קעגן זיך אַ סך, וואָס האָבן בשעתו פאַרנומען אָנפירנדיקע ערטער אין דער יידישער פרעסע און אין יידיש ליטעראַרישן לעבן.

י. מ. וויסנבערגס ארויסטריטן קעגן זיי זיינען געווען קאַמפאַמיסלאָזע, שטאַרקע און אָנגרייפישע. זיין רעוואָלטירנדיקע און קעמפערישע נאַטור האָט קיינעם נישט געשוינט.

ווי יעדער גרויסער און דערהויבענער גייסט — האָט וויסנבערג זיך נישט אָפגעשטעלט אין מיטן וועג. דער דאָזיקער קאַמף באַגלייט מיט שפעריש ליטעראַרישער אַרבעט איז געווארן זיין לעבנס־ציל. יאָרן לאַנג האָט זיך געצויגן די דאָזיקע שלאַכט, וואָס האָט ביי וויסנבערגן אַרויסגערופן וואָס מער עקשנות און ביי זיינע קעגנער אלץ גרעסערע צעריצטקייט און שנאה.

אַלס ענטפער אויף וויסנבערגס בייסיקע פאַמפלעטן קעגן זשורנאַליסטן, ליטעראַטן און קונסט־קריטיקער באַווייזן זיך אין דער פרעסע אַרטיקלען פון טייל אָנגעגריפענע שרייבער, וואָס זיינען אויסן אַרונטערצוריסן דעם אָנזען און כבוד וואָס וויסנבערג האָט זיך פאַרשאַפט א דאַנק זיינע מאָנומענטאַלע ווערק.

אַלס ביישפיל קען דינען אַזאַ פאַקט: דער ליטעראַטור־קריטיקער י. י. טרונק איז אַרויסגעטרעטן מיט אַ טענה צו י. ל. פרץ, פאַרוואָס ער שאַצט אפ דאָס „שטעטל" פון י. מ. וויסנבערג אַלס ווערק פון גרעסערן ליטעראַרישן ווערט, ווי דאָס „שטעטל" פון שלום אש.

די אָנגעגריפענע דורך וויסנבערגן שרייבער, געטראַפענע דורך זיינע שארפע פיילן, האָדעווען אין זיך אויס אַן אומבאַגרינדעטן האַס און כעס צו אים.

אין יענער צייט וואַרפט זיך וויסנבערג אַריין מיט זיין גאַנצער התמדה און אימפעט אין נייע קינסטלערישע שאַפונגען.

י. מ. ווייסנבערגס ערשטער אויפטריט אויף דער אַרענע פון דער יידישער ליטעראַטור האָט תיכף פון זיינע ערשטע ליטעראַרישע אַרבעט געוואָנדן אויף זיך די אויפמערקזאַמקייט פון דער קריטיק און פון גרויסן יידישן לייענער־עולם. וואָס איז געווען איבעראַשט פון זיינע קרעפטיקע און זאַפטיקע נאָוועלן און דערציילונגען, פון זיינע קינסטלעריש־שלימותדיקע געשיכדערטע טיפּן, פון דעם ספּעציפיש־אייגנאַרטיק־אינדיווידועלן טאָן, מיט וועלכן זיינע שאַפונגען זיינען געווען אויסגעפילט.

אַזוי ווייכט אָפּ ווייסנבערגס „שטעטל" פון אלע אַנגענומענע פאָרמען און אינגעשטעלטע ליטעראַרישע פרינציפּן פון שילדערן די יידישע קליינשטעטלדיקע ווירקלעכקייט. די העלדן פון ווייסנבערגס „שטעטל" זיינען אויסגעטון פון יעטוועדע באַפוצונגען און דראַפירונגען. זיי זיינען פול מיט ברויזנדיק לעבן, מיט רעוואָלט און דינאַמיק, מיט טאַט און קאַמף.

ס'האָט זיך נאָך נישט באַוויזן איינצושטילן דער מעכטיקער איינדרוק, וואָס דאָס „שטעטל" האָט אַרויסגערופן ביי די בריייטע קרייזן לייענער ווי נייע נאָוועלן, דערציילונגען און דראַמען. האָבן מיט זייער קינסטלערישער אימפּרעסיע אויפסניי אויפגערודערט די געמיטער פון יידיש־לייענדיקן עולם.

מיט ניגיר און חידוש האָט ער נאָכגעשפּירט די גאַנצע חברותא וואָס ווערט פאָרגעשטעלט אין „קריינדעלע". פאַר אים זיינען דערשינען מענטשן, וואָס האָבן אַראָפּגעוואָרפן פון זיך דעם שלייער פון געזעלשאַפטלעכן אויפּפיר, וואָס יידישע זיטלעכקייט און מנהגים איז זיי פרעמד, מענטשן וואָס האָבן לויט די סטימולן פון זייער אינערלעכער, רויער קראַפט, נישט געהעמטע און נישט באַגרענעצטע דורך קיין שום אויסערלעכע פאַקטאָרן.

מיט דער זעלבער רויער סטיכישער קראַפט פון מענטשלעכע אינסטינקטן בעגעגנט זיך דער לייענער אין אַ גאַנצער רייע אַנדערע שאַפונגען ווי למשל: „די משוגענע אין דאָרף", „א טאָטע מיט בנים", „א חוב" א.א. וועלכע אָטעמען מיט טיפע ליידנשאַפטן און אַ דאַנק דער הויך־קינסטלערישער מייסטערשאַפט פונם מחבר, דערשיינען זיי פאַר אונז ווי אויסגעהאַקטע פון מאַרמאָר, פעסטע און אומדערשיטערטע.

ווייסנבערגס פילזייטיקער טאַלאַנט ברענגט אַרויס אַזעלכע פערל פון קונסט ווי: „דריי וועגן", „א רעטעניש", „א פאַמניק" וואָס ווערן שעדעווערן אין דער יידישער ליטעראַטור. אויב די נאָוועלן „חנהלע", „וי דער גורל פירט" זיינען טיפע פסיכאָלאָגישע אָפּהאַנדלונגען איבער דער מענטשלעכער נאַטור זיינען „די קינדער" אַנ'אויסדרוק פון יידישער געמיטלעכקייט, שאַרפזין און חכמה. דאָס דאָזיקע ווערק איז אַרומגענומען מיט אַן אַטמאָספערע, וואָס שטראָלט אויס דאָס ספּעציפישע יידישע שטייגער־לעבן, דעם טיפ ייד און מענטש, וואָס האָט זיך אויסגעפורעמט אין פּוילן און איז געווען דער סינאַגיס פון פּוילישן ייד.

גאָר צו אַן אַנדערן זשאַנר געהערט דער ראָמאַן „דער איבערגאַנג". אין אים שילדערט דער מחבר פון „אין דער טיפער אייביקייט" אויף אַ ברייטער קאַנווע דעם איבערגאַנגס פּעריאָד ביי אַ יינגל פון קינדהייט צו דערוואַקסונג. אין דעם מייסטערהאַפטן ווערק דערשיינט פֿאַרן לייענער דער גייסטיקער פֿאָרטרעט פון אַ מענטש אין דעם עלטער, מיט אַ זייער פּילבאַרער נשמה און מיט אַלע זיינע אינערלעכע פֿאַרלאַנגען, געפילן, בענקשאַפטן, ראַנגלענישן און נשמה אויפברויזן.

ווייסנבערגס אַרבעטזאַמע און שעפּערישע נאַטור ווייסט נישט פון קיין אָפּהאַלט און רו. ביי שלעכטע מאַטעריעלע באַדינגונגען שאַפט ער נייע ווערטן פֿאַר דער יידישער ליטעראַטור, נייע ווערק וועלכע ער גיט ביסלעכווייז אַרויס מיט זיינע באַשיידענע מיטלען.

אַזוי האָט ער אין לעצטן פּעריאָד פון זיין שאַפן פֿאַרענדיקט אַ צענדיק בענדיק ווערק א. נ. „אין דער טיפער אייביקייט", אַ דראַמע אין דריי אַקטן „דער נייער מאַרגן", אַ פּריש אָנגעהויבן ווערק געשריבן אין דער פֿאָרם פון בריף, אַ דראַמע „דער מאַדערנער שד", אַ ראָמאַן „דער איבערגאַנג", דערציילונגען, עסייען, פֿאַמפלעטן, פּילאָזאָפּישע אָפּהאַנדלונגען א.נ. „די וועלט ווי אַ טרוים" א.א.

פון צענדליקער דערציילונגען, נאָוועלן, דראַמען שטראַלט די קינסטלערישע קראַפט פון גרויסן מייסטער. אַלע זיינע ווערק אָטעמען מיט אמתדיק לעבן. אין זיי הערט זיך דאָס אויפגעזידטע געוויש פון בלוט, די צעשפּילטע ליידנשאַפטן פון האַרץ, די ווילדע צעשטורעמטקייט פון אינסטינקטן באַגלייך מיט דער לייכטער שטראַלנדיקער גוטמוטיקייט, וואָס געפינט זיך טיף אין דער יידישער פאָלקס־נשמה.

גאָר אייגנאַרטיק אין זייער עכטקייט זיינען י. מ. ווייסנבערגס עסייען. עס פילט זיך דאָרט ביים מייסטער די גרויסע פֿאַראַנטוואָרטלעכקייט פאַרן ווארט. און די פּשטות און קלאָרקייט מיט וועלכער ער רעדט וועגן קונסט, וועלכע לאָזט זיך, דאָכט זיך, גאָרנישט אַזוי לייכט דעפֿינירן.

ס'איז אַבער שווער צו שאַצן ווייסנבערגן אין אַזאַ קורצער אָפּהאַנדלונג, ווייל צו רייך, פילפֿאַרביק פאַרשידנאַרטיק, פילזייטיק און פיל געשטאַלטיק איז זיין שאַפן. פיל אַנדערש איז ווייסנבערג פון די לעצטע יאָרן ביי זיין פולער רייפקייט, ווי ווייסנבערג דער רעאַליסט. גאָר מיט אַן אַנדער מין דערהויבנקייט שיינען זיינע ווערק פון לעצטן פּעריאָד שאַפן. אין דאָס וועט ערשט די צוקונפט קענען אָפּשאַצן.

דעם 13טן אויגוסט 1938 איז געשטאָרבן י. מ. ווייסנבערג. די קאָמיסיע, וואָס האָט זיך געשאַפן נאָך זיין טויט אַרויסצוגעבן ווייסנבערגס נאָכגעלאָזענע דרוקטע ווערק, האָט איר אויפגאַבע נישט אויסגעפירט. צוליב דער דאָזיקער נאָכלעסיקייט זיינען בעת דער באָמבאַדירונג פון וואַרשע אין יאָר 1939 פאַרברענט געוואָרן י. מ.ווייסנבערגס כתבים. אַלס קרבן פון פייער זיינען געפאַלן פֿאָלגנדיקע נאָכגישט פאַרעפנטלעכטע ווערק: אָכט בענדער פון דעם צען־בענדיקן

וועלק „אין דער טיפער אייביקייט", דראַמע „דער נייער מאַרגן", דאָס פריש אָנגעהויבענע ווערק געשריבן אין דער פאָרם פון בריף, אַ דריי־בענדיקע פּאָעמע „אסתר" געשריבן אין יאָר 1912, אַ גאַנצע ריי עסייען איבער קונסט, ליטעראַטור טעאַטער, מאָלעריי, דערציִונגען, פּאָמפּלעטן, איבערזעצונגען, ווי „שיר השירים" און „טויזנט און איין נאַכט" א.א.

אַזוי האָט די יידישע ליטעראַטור געליטן אַ שרעקלעכע אבידה.

זינט יענער צייט זיינען אַ סך וואָסערן אָפּגעפלאָסן. נאָך מער יידיש בלוט איז אָפּגעשווימען אין ים פון אייביקייט. פון דער אויבערפלאַך פון דער ערד זיינען אָפּגעווישט געוואָרן אַלטע טויזנטיעריקע אַיינגעבירגערטע און אַיינגעפונ־דענע יידישע ישובים אין מערב און אין מזרח איראָפּע. דער גרויסער יידישער קבוץ אין פוילן עקזיסטירט נישט מער. מיט פלאַם און רויך זיינען אַוועק טויזנטער קהילות.

איינצלנע שפּענער זיינען פאַרבליבן פון דעם מעכטיק צעוואַקסענעם און צעצווייגטן יידישן בוים אין איראָפּע.

אויך איינצלנע זיינען פאַרבליבן פון די, וואָס זיינען געווען עדות פון דעם אומגעווינלעכן לעבן און קאַמף פונם קלאַסיקער פון דער יידישער ליטעראַטור י. מ. וויסנבערג.

ערשט היינט נאָך מער, ווי ווען ס'איז פריער לאָזט זיך מערקן די גראַנ־דיעזע געשטאַלט פון י. מ. וויסנבערג און די דערהויבענע באַדייטונג פון זיין קאַמף פאַר אַ ריינער יידישער ליטעראַטור. וואָס דאָס באדייט: הייבן דעם אָנזען פון יידישן פאָלק, שטאַרקן זיין גייסט, דערציען אַ געזונט דור.

„דאָס לעבן און די אייביקע קראַפט פון לעבן, די לוסט צו שאַפן און געבורן — דאָס פילט זיך און עטעמט אַרויס צו אונדז פון יעדער שורה וויסנ־בערגס. דער וואָס איז שוואַך אַליין און דערפאַר דוכט זיך אים דאָס פאָלק איז שוואַך, דאָס פאָלק גוסס'ט, דער זאָל לייענען וויסנבערגן, וועט ער דערשפּירן אַ קוואַל פון לעבן, אַ פרישן קוואַל, וואָס האָט זיך נאָר וואָס פון דער ערד, פון דער שוואַרצער ערד אַרויסגעשפּאַרט, און ער וועט אָנהייבן גלויבן נישט נאָר אין וויסנבערגן, נאָר אויך אין דעם פאָלק, אין דער מאַסע, וואָס וויסנבערג שטאַמט און זויגט זיין קראַפט פון איר..." (ש. ניגער וועגן י. מ. וויסנבערגן אין בוך וועגן „יידישע שרייבער", פאַרלאַג שרעבערק, ווילנע).

פעלזון־פעסט איז די פאָזיציע פון י. מ. וויסנבערג אין דער יידישער ליטעראַטור. גאַנץ באַזונדערס און אייגנאַרטיק קלינגט דער טאָן־וויסנבערג אינעם רייכן אַרקעסטער פון דער יידישער קונסט. זיינע ווערק פאַרמאָגן אין זיך די מאַסיווקייט און פעסטקייט פון גראַניט, וואָס קיין שום שטורם איז נישט בכוח זיי צושטערן.

זיינע טיפן די העלדן פון זיינע ווערק וועלן תמיד רעדן און דערציילן וועגן דעם יידישן לעבן, וואָס איז אַמאָל געווען; וועגן דעם גרויסן, גייסטרייכן, פילפאַרביקן יידישן קבוץ אין פוילן, וואָס איז אזוי גרויזאַם פאַרניכטעט געוואָרן און איז שוין מער נישטאָ.

משה קנאַפהייס (פאַריז)

זכרונות וועגען י. מ. וויסענבערג

(ספעציעל געשריבן פאַר „בולעטין")

1. וויסענבערג און די יונגע.

אַ שמאָלע גאַס, שמאָלע שטיגן, אַן ענג שמאָל צימערל אויף אַ דריטן שטאָק. צוויי פאָליצעס פון פראָסטע ברעטער ביז אַרויף צום סופיט, אָנגעפאָקט מיט ביכער, העפטן, זשורנאַלן. אַ קעסטל מיט אַ קאַרטאָטעקע און אַ קעסטל מיט מאַנוסקריפטן. אַ קליין טישל נאָענט צום פענצטער, שטעמפּלען, טינט און פעדער, געעפנטע בריוו — די טאָג־קאָרעספּאָנדענץ. אַ פּאָרלאָשן אייוועלע און אַ זייטיקע טיר אויף רעכטס, וואָס פירט צו פרעמדע שטובן פון פרעמדע באַלע־באָטים. די רעדאַקציע פון „אונזער האָפנונג" און דאָס אַרבעטס־צימער פון י. מ. וויסענבערג.

ביים בלאָען פאַרנאַכטיקן פענצטער זיצן צוויי שרייבער אין די פאָלטנס. איך וויס נישט וווּ זיי הייסן. דער קליינגעוויקסיקער, מיט דראָבנע געוויכטשטריכן, רעדט אייליק אַביסל און הויך צום רויקן, געלאַסענעם גראָע. זיי רעדן וועגן דאָסטאָיעווסקי, טאָלסטאָי, ניטשע, דערמאָנען אָפט דעם נאָמען ראַסקאָלניקאָוו.... איך וואָרט אויף וויסענבערגן. איך וויס נישט וווּ ער זעט אויס. איך האָב אים נאָך קיינמאָל נישט געזען. ביי מיין אַריינקומען הויב איך זיך אַביסל פאַרלוירן, געמיינט, אַז איינער פון זיי איז וויסענבערג און אין פאַרלעגנהייט אַרויסגעשטאָלט דעם נאָמען וויסענבערג... כ'דאַרף צו וויסענבערגן...

— איר וועט צוואָרטן...

ס'האָט געענטפערט דער קליינטשיקער.

דער פאַרנאָכט איז געלעגן אויף די פאָליצעס, אונטערן טיש, אין דיווינקלעך פינעם קליינעם שמאָלן צימערל. כ'האָב זיך אויף וויסענבערגן נישט געקאָנט דערוואַרטן.

כ'בין געקומען צומאָרגנס אינדערפרי. אַ בחור האָט געמאַכט די עקספּעדיציע פונעם פרישן נומער „אינזער האָפענונג". כ'האָב לאַנג געוואָרט, ענדלעך — אַ קלאַפּ אין טיר. איך האָב אים נאָך קיינמאָל נישט געזען און גלייך ביי זיין צעריינקומען פאַרשטאַנען, אַז דאָס איז וויסענבערג. אַ מיטלוואוקסיקער אין אַ טונקל־גראָען ווינטער־פאַלטן מיט אַן אויפגעשטעלטן קאָלנער, אַ שטאַרק אָפּגענוצטן קאָפּעלוש, עטוואָס צו טיף אַראָפּגעזעצט, אויפן קאָפּ. אַפּיר־קאָנטיק געשניטן פּנים, פול מיט קנייטשן, אַרויסשטאַרצנדיקע קינבאַקן. כ'האָב זיך אינסטינקטיוו אויפגעשטעלט מיט אַן אומבאַוואוסט געפיל פון יראת־הכבוד. וויסענבערג האָט נישט געלייגט קיין אַכט דערויף, זייטיק אויף מיר אַ בליק־

געטאָן, מיט צוויי קאַלטע פינגער מיר לייכט, ווי פון יוצא־ווערן, געגעבן שלום און אָנגעווינען אויף אַ שטול כ׳זאָל ווארטן. ער האָט אויפגעהאָנגען דעם פאַלטן אויפן האָק פון קלאַפשלאָס אויף דער טיר, אויפגעפנט אַ פאַרפאַקט פעקעלע און זיך געזעצט עסן אָנבייסן אַ פערטל ראָזווע ברויט מיט אַ האַלבן געריבענע כערטן הערינג. ער האָט בנעימות אָפּגעגעסן און נישט אַרויסגערעדט קיין וואָרט. נאָכן עסן — לאַנגזאַם און זאַרגעוודיק אַראָפּגעשאָרט די ברעקלעך אין פאַפּיר אַריין. זיך אויפגעשטעלט און געזאָגט עפּעס בעם בחור, וואָס האָט געפאַקט די פּעקלעך ביים פענצטער... נאָכער ערשט מיר אַ פרעג געטון, נישט קוקנדיק אויף מיר:

— וואָס האָט איר געוואָלט?

— וועגן די לידער... כ׳האָב אייך געשיקט... שוין לאַנג....

— ווי הייסט איר קנאַפהייס?

און צוגעגאנגען צו דער פאַליצע, אַרויסגענומען דאָס קעסטל מאַנוסקריפטן. יעדן צושיקערס זאָכן זענען געלעגן אָפּגעהיט אין די קאָנווערטן, מיט אַ נומער און לויטן אלף־בית. ער האָט אויפגעזוכט מיינע לידער, אַרייַנגעקוקט אין זיי, דורכגעקוקט און ווי אַרויסגעצייגט די ווערטער:

— ס׳מוז נאָך געדויערן... כ׳האָב אייך נעכטן אַרויסגעשיקט אַן ענטפער.

אין שטוב האָב איך געטראָפן אַ קאַרטל: „רעד. און אדם. „אינדזער האָפענונג״ (נישט געדרוקט נאָר אָפּגעשטעמפּלט מיט אַ שוואָכן טוש), וואַרשע דעם 1928.14.1. ג. ה. קנאַפהייס! פון אייערע לידער וועלן געדרוקט זיין „זונטאָג־חגא״ און „אין אַ אומעטיקער נאַכט״. מיט אַכטונג י. מ. וויסנבערג״. די פאָר ווערטער זיינען ערטערווייז געווען פאַרווישט, קעניטיק, אַז דער טינט איז נישט געוואָרן באַלד אָפּגעלאָשן.

— דער „אינדזער האָפענונג״ — האָט וויסענבערג געפלעגט זאָגן די יונגע שרייבער — צאָלט נישט קיין האָנאָראַר. יעדער וואָס דריקט אָפּ אַ לייד, דאַרף דערפאַר באַצאָלן. עלעהיי, ער גיט אַליין אַרויס. ס׳קאָסט דען נישט?...

אויף די לעצטע זיינען פונעם זשורנאַל איז טאַקע געווען אַ רשימה פון געלט־געבער. צומייסטן האָבן אויפן דאָזיקן פאָנד פיגורירט די נעמען פון די מיטאַרבעטער אַליין. דער „אינדזער האָפענונג״ האָט זיך אַ גאַנץ לעבן געמאַטערט פאַר זיין עקזיסטענץ. ווען דער נומער איז מיט גרויס מי שוין געווארן אָפּגעדרוקט, האָט דער איינבינדער אים.. פארהאלטן, נישט געוואָלט אַרויסגעבן, ביז מען וועט אים באַצאָלן. מ׳האָט געצאָלט אין ראַטעס און די פאַרטיקע עקזעמפלארן אַרויסגענומען, פאַרטיילט און פאַנאַנדערגעשיקט — אין ראַטעס. וויסנבערגס בערג האָט זיך געהאַלטן פאַר אַ פעיקן אונטערנעמער אין צו זיין לויב זאָל עס געזאָגט ווערן, געווען זייער נישט פראַקטיש. ער האָט געהייסן אומעטום שיקן.

איינער האָט געפֿאָדערט צוויי עקזעמפּלאַרן, האָט ווייסנבערג געהייסן דעם בחור איינפּאַקן פּינף.

— ס׳טייטש, עס קאָסט דאָך פּאָסט... — האָט זיך דער בחור ביי אים געבעטן — עס וועט דאָך צוריקקומען?

— נישט אייער דאגה, מ׳הייסט אייך שיקן פּינף, שיקט פּינף....

ווייסנבערג האָט געהאַט זיין אויסרעכענונג; זאָל דאָס וואַרט זיינס דערגיין אומעטום.

וואו ער האָט נאָר געזען אַ ניצוץ פון טאַלאַנט, האָט ער אים צוגעצויגן און אַרײַנגעפירט אין „אינדזער האָפענונג". מיט יעדן איינעם זיך געפרייט, ווי מען פרייט זיך מיט אַ נײַ־געבוירענעם. ווען ס׳האָט זיך שוין געשאַפן אַ באַדייטנדיקער קרייז שרייבער אַרום אים, האָט ער אין איינעם אַ שבת איינגעאָרדנט אַ ליטעראַרישן פּרימאַרגן אין טעאַטער „סקאַלע" אויף דזשעלנע 1. ס׳זענען זיך פון גאַנץ פוילן אָנגעפאָרן יידישע יונגעלײַט מיט צעדרייטע קאָפּעלושלעך, אין בריקן און אָן בריקן, מיט אָפּגעטראָגענע פּאַלטנדלעך און אויסגעדרייטע קאַמאַשן. נאָר מיט יום־טובדיק־שיינעדיקע פּנימער, גלײַך קיין גליקלעכערע פון זיי וואָלט נישט געווען אויף דער וועלט.

דער זאָל איז געווען פול געפּאַקט ביז איבער די ברעגן. זעלטן וועט אַ ליטעראַרישער פּרימאַרגן זאָל האָבן געהאַט אַזאָ דערפאָלג. צווישן די בייזיצער אויף דער העל־באַלויכטענער טריבונע האָבן זיך געפונען די צוויי שרייבער, וואָס איך האָב ס׳ערשטע מאָל בעגעגנט ביי ווייסנבערגן אין רעדאַקציע. דאָס זיינען געווען מ. ב. שטיין און נתן אייבעשיץ. ווייסענבערג האָט אָנגעהויבן שטיל, מיט אַ ציטערדיקער שטים, שפּעטער באַהערשט, רויק און נאָך שפּעטער צעפלאַמט. ער האָט געפּייערט אויף דער פּרעסע, אויף די פּאַלאַגן און אויף אַלע, וואָס האַלטן זייערע טירן פּאַרשלאָסן פּאַר די יונגע שרייבער, פּאַרן אויפגייענדיקן דור וואָרט־זאָגער. ס׳איז געווען אַ זעלטן־פּייערלעכער צונויפטרעף פון ווייסנבערג מיט זיינע תּלמידים־שרייבער פון אין זייט און זיינע לייענער — פּאַרערער — הייסע חסידים — פון דער צווייטער זייט.

2. אָן אָפּשניט פון ווייסנבערגן.

איידער כ׳בין געוואָרן אָן אָפּטער אייגנגייער צו ווייסענבערגן אויף דזשעלנע 11, האָט ער מיר אין אַ קאַרטל פון 5־טן יולי 1928 געשריבן: „איך האָב דערהאַלטן זייערע לעצטע לידער מיט דעם בריוו, וואו איר שרייבט, אַז איר האָט מיר געדאַרפן אפשר דערמאָנען צו דריקן אייערע זאכן. גאַנץ געווים, וואָרן ציפּיל מאַטעריאַלן לייגן און דער נומער קלעקט נישט, מען דריקט פין דאָס, וואָס קימט צופּעליק אין דער האַנט, אין אַנדערע לייגן, כאָטש זיי האָבן אויך דעם פּאַרדינטן וועלט. איך וועל מיך באַמיען, אַז עס זאָל זיין איצט געדריקט.

דאָס לעצטע ליד, ווו איר פאַרשעלט דאָס מיידל, איז אַזוי נישט צים האַרץ, ליבע אָפּגענאַרטע אפילו קאָן מען אויך נישט פאַרהאַסן. מיר דאַרפן איר דאַנקען אפילו פאַר דעם מיראָזש וואָס זי שענקט אונז, און עס מאַכט דעם אייַנדרוק, דער מאַן וואָס שעלט די ליבע, פאַר אַ שלעכטן מענטש און אַ ווייניק סימפּאַטישן, מיט זיינע בייזע בליקן אויפן לעבן, כאָטש נישט פאַרדינט".

דער דאָזיגער זאָג, אַז מיר דאַרפן דאַנקען דער ליבע אַפילו פאַרן בליזן מיראָזש וואָס זי שיינקט אונדז, איז זייער כאַראַקטעריסטיש פאַר ווייסנבערגן. ס'איז נישט בלויז אַזאַ געווען זיין קוק אויף דער ליבע. אויך אויפן לעבן האָט ווייסנבערג אַזוי געקוקט.

איך בין אין אַ שבת־צו־נאַכטס געזעסן מיט ווייסנבערגס אַ נאַענטן פרייַנט פּ. אין באר אונטערן ליטעראַטן־פאריין. כ'האָב דאָמאָלסט געהאַט אָפּגע־דרוקט אין דער „וואָכנשריפט פאַר ליטעראַטור" מיין ערשטע דערציילונג „קינדער" און פּ. האָט מיר כמעט ווי איבערדערציילט דעם אינהאַלט. ווייסנ־בערג איז שטיל צוגעקומען, ווי זעלבסטפאַרשטענדלעך זיך צוגעזעצט און גע־הערט. צום סוף אַ פרעג געטאָן, וועגן וועמען מען רעדט.

— וועגן אים, קנאַפּהייס, אַ דערציילונג.... „קינדער" הייסט זי.... זייער אינטערעסאַנט.

— און אַלץ וואָס איר לייענט — האָט אים ווייסנבערג אָנגעקוקט מיט אַ שמייכעלע — געדיינקט איר אַזוי פון אויסוויניק?

— נישט אַלץ — פאַרשטענדלעך... — האָט זיך פּ. עטוואָס פאַרויטלט — נאָר גוטע זאַכן געדענקט זיך לאַנג...

— און איר קאָנט זיך פאַרשטעלן שעקספירן — האָט ווייסנבערג אָנגע־וויזן אויף מיר — מיט דעם פּנימל?

איך בין נאָך דעמאָלסט קיין 20 יאָר נישט אַלט געווען און האָב אויס־געזען ווי אַ 15־יעריקער בחורל.

ווייסנבערג האָט נישט דערלאָזט אין נישט פאַרטראָגן דאָס קאָמפּלימענטן־זאַגעכץ.

3. אַ נישט־צושטאַנד־געקומענע פאַרשטעלונג.

אין יענער צייט בין איך געווען דער ליטעראַרישער אָנפירער פון אַ דראַמאַטישער סטודיע אויפן נאָמען פון א. ווייטער. דער דאָזיקער דראַמ־קריז האָט זיך געהאַט דערוואָרבן אַ נאָמען מיט זיינע ערנסטע פאַרשטעלונגען. ער האָט צומיינסטנס אויפגעפירט אייַנאַקטערס און פּיעסן נאָך קיינמאָל נישט גע־שפּילטע. דער רעפּערטואַר איז באַשטאַנען פון אַ באַזונדערן אויסקלייב פון דער יידישער און וועלט דראַמאַטורגיע. ס'זענען אויפגעפירט געווארן שאַפונגען פון דער קלאַסישער און מאָדערנער ליטעראַטור און פון יידישע מחברים, וואָס האָבן זייערע זאַכן נאָך געהאַט אין מאַנוסקריפּט, נאָך איידער זיי זיינען געדרוקט געווארן. דער רעזישיסער פון דער סטודיע איז געווען יוסף פּיש, אַ באַגאַבטער

און פּעיקער, וואָס האָט אַליין אויך געשריבן פּאַר דער סטודיע און פּאַר יידישע רעווי־טעאַטערן. ער האָט אַרויסגעגעבן אַ בוך איינאַקטערס אונטערן פּסעוודאָנים פּ. יאָסעפּיש. זיך באַטייליקט אין אַ קאָנקורס פון „וועלט־שפּיגל" אויף דער בעסטער נאָוועלע און געקריגן דעם צווייטן פּרייז פּאַר דער דערציילונג „דער אַנהויב". וועגן דער דאָזיקער דראַמסטודיע האָט דער קדוש הלל צייטלין ז"ל געהאַט געשריבן אַ גרעסערן אַרטיקל אין אַ פּרייטיק־נומער פון „מאָמענט". די פּאָרשטעלונג אין צופּעליקע, אָפּגעדונגענע זאַלן זענען געווען געוואָגט און עקספּערימענטאַל און האָבן שטענדיק צוגעציונגן אַ גרויסן עולם.

ווייסנבערג האָט זיך אַרומגעטראָגן מיט אַ פּלאַן צו שאַפן אַ נייעם טיפּ יידיש טעאַטער. אַ טעאַטער אָן פּראָפּעסיאָנעלע אַקטיאָרן, וואָס שפּילן פּאַר געלט און שפּילן אַלץ, וואָס מען הייסט זיי.

— „ווי אַזוי קאָן דער אַקטיאָר, וואָס האָט נעכטן געשפּילט שונד, ווערן היינט צוגעלאָזן צו אַ קינסטלערישער ראָלע? דער אַקטיאָר וועט עס טאָן מיט אַ רויקן געוויסן, ווייל ער שפּילט דאָך פּאַר געלט....

ס'איז געווען אַ קילער, אַלטוֹדיקער אויפּדערנאַכט. מיר זענען געגאַנגען אויף דער פּראַנציסקאַנער גאַס. אין איינעם אַ הויף אויף אַ הויכן שטאָק האָט זיך געפונען דאָס צימערל וואָס מ'האָט אָפּגעדונגען צו פּירן פּרובן. ווייסנבערג האָט פּאַר מיר פּאַנאַדערגעווויקלט אַ פּאַרכאַפּנדיק בילד, זיין חלום וועגן אַ הויך־קינסטלעריש יידיש פּאָלקס־טעאַטער, ווי אַרויסצוהייבן, ראַטעוונען דאָס יידישע טעאַטער פון זומפּ פּאַרקופּטקייט און געבן עס אַ קינסטלערישן תיקון, ס.זאָל דינען דער קונסט און דעם פּאָלק.

אין פּלאַן איז געווען פּאַרגעזען צו שטעלן פּיעסן נאָר אַזעלכע, וואָס האָבן נאָך קיינמאָל נישט געזען די ליכטיקע שיין, וואָס דאָס פּראָפּעסיאָנעלע טעאַטער האָט זיי נאָך קיינמאָל נישט געשפּילט; אָדער זיי זענען אָפּגעוואָרפן געווארן דורך די טעאַטער־דירעקטאָרן, אָדער קיינמאָל דורך זיי נישט באַטראַכט געווארן אויפּצופירן.

צו דער מערסטער טייל פּיעסן, וואָס די טעאַטערן האָבן אויפּגעפירט האָט ווייסנבערג געהאַט אַ קנאַפּן צוטרוי:

— „קיין אמתע קונסט דאַרף מען דאָרט נישט זוכן, ווייל מ'וועט זי נישט געפינען. טעאַטערן שטעלן פּיעסן צוליב געשעפּט, פּאַרדינסט, זיי זענען פון פּאָרויס אויסגערעכנט צו ציען עולם. טא, וואו קאָן דאָ זיין אַ רייד וועגן קונסט? דאָס האָט מען צומווינציקסטן אין זינען".

צום ערשטן האָט געזאָלט געגעבן ווערן ווייסנבערגס אַ דראַמע „דער לוין פון ליבע", אַ לעבנס־בילד אין דריי אַקטן. מיר האָבן אים איינגעלאָדן אין דער סטודיע און מיט גרויס פּאַראינטערעסירונג אויסגעהערט זיין פּאַרטראַג וועגן טעאַטער און קונסט־פּראָבלעמען. ס'האָבן זיך אָנגעהויבן די פּרובן, מ'האָט איינגעשטעלט און געמוען שטודירן די ראָלן. רעזשיסירט האָט ווייסנבערג אַליין. ער איז געווען מיטגעריסן צוגלייך מיט די יונגע שפּילער. אַליין געמאַכט

די פּראָיעקטן פון די דעקאָראַציעס. די סצענע פון ערשטן אַקט האָט פאָר־געשטעלט אַ פּראָגמענט פון אַ קלײנשטעטדיקן מאַרק. האַלבע נאַכט. אין אַן אָפּן פענסטער זיצט אַ מיידל און זינגט פאַרבײַנקט:

„אויפן וואָסער שווימט אַ מעסע,
שווימט די מעסע ביז צום ים.
שטייט אַ מיידעלע, הויבט דאָס קלײדעלע,
שרייט געוואַלט: — איך ווילּ אַ מאַן!

קיינער פון די מיידלעך האָט אין אָנהויב נישט געוואָלט זינגען דאָס ליד. זיי האָבן געזאָגט, אַז מ׳קאָן זיך אַן דעם אויך באַגיין. ווייסנבערגן איז קוים געלונגען אויבערצוצייגן די מיידלעך, וואָס אַזוינס ס׳איז אַ רעאַליסטישע דראַמע און דער רעאַליזם פאַרדעקט נישט, באַהאַלט נישט קיין מענטשלעכע שוואַכקייטן, פאַלירט נישט דאָס לעבן, נאָר גיט עס מיט אַלע שאַרפקייטן.

מ׳איז שוין געווען כמעט צוגעגרייט צו דער אויפפירונג. ווייסנבערג איז געווען זייער פארדאגהט. די אויסזיכטן צו קריגן ערגעץ געלט, זענען צעריסנען... ס׳איז אַ דורך אַ וואָך און נאָך אַ וואָך און קיין זאַך איז נישט געווען. די סטודיאַנטן האָבן זיך געזומען בונטעווען. מיר זענען געזעסן אין דעם אָפּגעדונגענעם צימערל. געוואַרט אויף ווייסנבערגן. ער האָט געזאָלט קומען מיט אַן ענטפער און באַשטימען דעם טערמין פון דער אויפפירונג....

מיר האָבן זיך אויף ווייסנבערגן נישט דערוואַרט. ער איז נישט געקומען. ווייזט אויס, נישט געקאָנט שאָפן די סומע, וואָס מ׳האָט באַדאַרפט אַיינצאָלן פאַרן טעאַטער־זאַל. די גאַנצע אָנגעשטרענגטע אַרבעט איז געגאַנגען לאיבוד. די אונטערנעמונג פון גרויס פאַרנעם — די אויפפירונג פון ווייסנבערגס לעבנס־בילד „דער לוין פון ליבע״ — איז נישט צושטאַנד־געקומען.

4. מיט זיך אַליין.

י. מ. ווייסנבערג האָט אַ צייט לאַנג אויסגעמיטן דעם ליטעראַטן־פאַריין אויף טלאָמאַצקע 13. נאָכדעם, ווי דער „אינדזער האָפענונג״ האָט צוליב מאַטעריעלע סיבות אויפגעהערט צו דערשיינען, און אין ליטעראַטן־פאַריין האָבן זיך באַוויזן יונגע ענטוזיאַסטן — די פּלעיאַדע יונגע שרייבער, וואָס זענען געקומען מיט זייער מוטיק דיסקוסיריש וואָרט און האָבן ווי ווייסנבערג, געקעמפט פאַר אַ געווייסנהאַפטער, ערלעכער, אומאָפּהייניקער יידישער ליטעראַטור, — האָט ווייסנבערג אָנגעהויבן אַרויפקומען. צום ערשט זעלטן, שפּעטער — אָפּטער, דערנאָך — טאָג־טעגלעך.

ווייסנבערג האָט זיך צומיינסט געפונען אין קרייז פון זיינע פאַרערער. אויך די יונגע שרייבער האָבן איצט געהאַט אַ געלעגנהייט זיך צו באַקענען מיט ווייסנבערג שבעל פּה, אויסהערן זיינס אַ וואָרט, אַ מיינונג וועגן ווערק און שרייבער, אַ טרעפלעכן זאָג איבער פּראָבלעמען פון ליטעראַטור און קונסט,

אויף וואָס זיי זענען געווען לְהוט. זיינע רייד — שטילע, איינגעהאַלטענע, דורכ־געטראַכטע — זענען געווען געמאָסטן און געוואויגן און האָבן שטענדיק גע־טראָפן אין פּינטל. ער האָט זיך אָפט בעתן רעדן פאַרהוסט, לְאַנג, אָנגעשטרייַנגט, איינמאָטערנדיק. אין וועג דער הוסט האָט אָפגעלאָזט, האָט ער שווער ווי מיט די לְעצטע כוחות געאָטעמט, ווי ס'וואָלט אים פאַרפעלט לופט.

דעם לְעצטן ווינטער, איידער דער ליטעראַטן־פאַריין האָט זיך איבער־געטראָגן אויף גראַניטשנע 11, האָט ווייסנבערג געפֿעגט אַרויפקומען אין פאַריין אַריין באַלד אין די פרימאַרגן־שעהן. ער איז געקומען פון גאָס אַדורכגעפרוירן, אינעם האַלב־לייכטן, גראָען פאַלטן מיטן אויפגעשטעלטן קאָלנער. מיט נאָך אַ געוג־גרינגן טריט פאַרבייגאַנגען דעם פאָדערשטן זאָל מיטן לָאַנגן טיש מיט די צייטונגען און אפילן נישט אַ קוק געטון אין זייער זייט. זיך אַוועקגעזעצט ביים ערשטן טישל אין גרויסן זאָל נעבן איינגעהייצטן אויוון און דורכגעקוקט כתבים. ער האָט פיבערדיק געגרייט זיינע ווערק צום דרוק. דאָס איצטיקע בוך איז געווען דאָס זיבעטע פון דער אויסגאָבע „אַלע ווערק פון י. מ. ווייסנבערג". עס האָבן געזאָלט אריין דערצייַלונגען פֿון ווייסנבערגס ערשטן שאַפונגס־פּעריאָד.

די שויבן זענען געווען פאַרפרוירן. דאָס פרימאָרגן לייכט איז געפאַלן אויפן טישל מאַט און בלייך. טיף אין זאָל איז אַרומגעגאַנגען די קעלט. זיך דערנענטערט און אומבאמערקט זיך אָפּגעטראָגן פון ווייסנבערגס טיש. זי האָט זיך אין ווייסנבערגס אָנווועזנהייט נישט געקאָנט געפינען קיין אָרט און צום סוף פאַרקראָכן אונטערן קלאָויר נעבן באַלקאָן.

פון איין זייט לייַדיקן זאָל איז געזעסן — אַ געלטערטער, עלנטער, עטוואָס געבויגענער — י. מ. ווייסנבערג, פון דער אַנדערער זייט גלייך אַנטקעגן אים, איבער דער טריבונע, האָט אַראָפּגעקוקט אַ צעשטראָלטער, שבת־יומטובדיקער י. ל. פרץ, און פון דער וואַנט מיט די פיל פענצטער האָט אַראָפּגעשיינט דער גרויסער, רייכער, פאַרביקער פאָרטרעט פון שלום אש. און ווייסנבערג האָט זיך פלייסיק פאַרטיפט אין די באַשריבענע לענגלעכע בייגלעך פאָפיר נישט פילן־דיק מער קיין קעלט. און ביז די ערשטע געסט, דער אלטער ש. זאַקס, אַדער הערשעלע — זענען געקומען צו גיין, איז שוין די קעלט געהאָט פאַרשוואונדן און דער זאָל איז שוין געווען דערוואַרעמט פון אַ הייסן מענטשלעכן אָטעם.

5. די פּטירה.

זומער 1938. פון יאַבלאָנע איז אָנגעקומען א ידיעה, אַז ווייסנבערג איז פאַרביי און קיינער איז נישטאָ ביי זיין בעט. מען וואָלט באַדאַרפן אַ קוק געבן, אפשר דאַרף מען עפעס טון...

אין ליטעראַטן־פאַריין איז געווארן אַ קאַך. נאָכן איבערטראָגן זיך אויף גראַניטשנע 11, אויפן פערטן שטאָק, האָט מען אָנגעהויבן ווינציקער צו קומען, עס האָט נישט געהאָלפן די פאַרפוצעכצער מיט דער עלעגאַנץ. די אומבאַקוועמע,

פרעמד־עכע, פריוואטע שטובן פון נייעם לאקאל האבן נישט פארמאגט דעם כוח און ריין פון טלאמאצקע 13. די עטלעכע שרייבער, וואס האבן זיך צופעליק געפונען אין זאל, האבן זיך געהיצט: א סקאנדאל! אן אומדערהערטע זאך! מע זאל לאזן א שרייבער אויסגיין, און וועמען? — ווייסנבערגן!!

מ'האט אנגעהויבן קלינגען אין די טעלעפאנען. מיט א ציטערדיקער שטים האט מען איבערגעגעבן די בשורה. אין פארריין איז געווארן רעשיקער און עטלעכע שרייבער זענען נאך דעם זעלבן טאג געפארן קיין יאבלאנע צו ווייסנבערגן.

ער איז געווען אויסגעצערט, דערשעפט פון איבערגעשטרייגטער ארבעט און פון.... הונגער. יא! ווייסנבערג האט געהונגערט. די גוטע פריינט, וואס האבן געשאפן דעם פאנד אויף ארויסגעגעבן ווייסנבערגס ווערק, האבן דערווייל פארגעסן אינעם שרייבער גופא.

ווייסנבערג האט גלויטן און ווי שטענדיק — די אייגענע ליידן פארשווינדן. פאר זיינע ליידן האט זיך קיינער נישט אנגענומען — קיינער האט זיך פאר אים נישט אינגעשטעלט. און אז ס'זענען אוועקגעגאנגען טעג און ווייסנבערג האט זיך נישט געווייזן אין לאקאל איז קיינעם נישט איינגעפאלן צו פרעגן:

— וואו איז ווייסנבערג? וואס זעט מען עפעס נישט ווייסנבערגן?

איצט האט מען זיך ערשט געכאפט, אז ווייסנבערג האט זיך לעצטנס טאקע נישט געווייזן אין פאריין. יעדער איינער האט עפעס ווי געפילט א שולד דערפאר, נאר וועמען צו באשולדיקן איז נישט געווען. און — דעם 13טן אויגוסט — אויף א פרעמד געלעגער, אפגעזונדערט פון אלעמען, אין דער מסיבה פון עטלעכע שרייבער בלויז, — האט זיך אפגעשטעלט דאס הארץ פון איטשע מאיר ווייסנבערג.

6. אין דער טיפער אייביקייט.

אין ליטעראטן־פאריין אויף גראניטשנע 11 זענען די וועלט מיט די בילדער געווארן פארדעקט מיט שווארצן טוך און די לאמפן איבערגעצויגן מיט שווארצער קרעפע. א נאכט פריער, איידער מען האט ווייסנבערגן געבראכט פון יאבלאנע, האבן זיך אין ליטעראטן־פאריין היימישלעך געפארעט פרעמדע יידן אין לאנגע שווארצע קאפאטעס. די חברה־קדישה־לייט האבן אלץ צוגעגרייט צו דער טהרה, וואס איז פארגעקומען פארטאגס, גלייך ווי מען האט אים געבריינגט.

אלע טירן זענען געווען צעפראלט. אויף א קאטאפאלק אין אנדערן פארטונקלטן זאל איז געשטאנען דער ארון איבערגעדעקט מיט שווארצן טוך און באלויכטן מיטן רויטלעכן, פלאטערדיקן שיין פון גרויסע וואקסענע ליכט. פון ביידע זייטן — די וואך: דרייַ שרייבער פון רעכטס און דריי פון לינקס. פייערלעכע אפשייד־שטילקייט. פון פאדערשטן זאל האבן זיך געטראגן פאר־שטיקטע און הויכע געוויינען, וואס זענען איבערגעגאנגען אין ספאזמען און באלד ווידער זיך באריקט. דאס האבן ווייסנבערגס צוויי טעכטער, פערל און גענדל, איינגעשטילט זייער מוטער.

אין דרויסן אויף די שטיגן איז געווען אַ גרויסער עולם. מען האָט געהאַלטן אין איין גיין. אויף דער גאַס האָבן זיך פון פאַרטאָג אָן געקליבן מאַסן מענטשן — גרויס און קליין, יונג און אַלט — די ווארשעווער יידישע באַפעלקערונג, דאָס פאַלק. געבויגן אין שווייגן איז מען פאַרבייגעגאַנגען דעם ארון און אָפּגעגעבן דעם לעצטן כבוד דעם פאַרשטאָרבענעם גרויסן שרייבער. אַ סך, אַ סך האָבן באַווייזן ווייסנבערגן, דעם שרייבער אין אפשר גאָר דעם גורל זיינעם. עלעגאַנטע יונגעלייט און יידן מיט בערד. מ'איז געשטאַנען אין די ווינקלען און געווייזן. די שרייבער פון דער ערנוואַך האָבן נישט געקאָנט איינהאַלטן די טרערן.

דאָס פאַלק האָט אויפריכטיק באַווייזט דעם שרייבער פון פאַלק. ער האָט געשעפט פונעם פאַלק און איז אַ גאַנצן לעבן געווען מיטן פאַלק. דערפאַר איז ער אַזוי באַליבט געווען ביים פשוטן פאַלקס־מענטש, ביים ייד פון אַ גאַנץ יאָר.

צוועלף בייטאָג איז די גאַס שוין געווען שוואַרץ פון מענטשן. עס איז נישט מעגלעך געווען אַדורכצוגיין, זיך צוקריגן צום טויער גראַניטשנע 11. די גאַנצע באַווענונג פון טראַמווייען, אויטאָס און פורן איז געווארן אָפּגעשטעלט און גערוכט דורך אַנדערע גאַסן.

טויזנטער מענטשן האָבן געווארפן די אַרבעט, געשעפטן און וואַרשטאַטן און געקומען באַגלייטן דער טיפער אייביקייט, אין זיין אייביקער רו איינעם פון די זעלטנסטע שרייבער, דעם סקולפּטאָר פון דער יידישער ליטעראַטור, ווי נח פרילוצקי האָט אַמאָל טרעפלעך באַצייכנט ווייסנבערגן, איינעם פון די צומיינסט־באַוווסטע יידישע שרייבער, וואָס האָט אָבער זיין פּען נישט פאַרקויפט, נישט מיסגעברויכט מיטן געווינסן פון דער וועלט, מיט דער ליטעראַטור.

לאַנג, לאַנג אויף עטלעכע גאַסן אַוועק האָט זיך געצויגן דער טרויער־צוג נאָך ווייסנבערגס לוויה צום געשער בית־עולם. עס איז געגאַנגען אַ מאַנאַטאַנער דראַבנער רעגן, אַ רעגן וואָס עסט זיך איין ביזן ביין. די מלווים זענען געווארן דורכגעווייקט. נאָר קיינער איז נישט אָפּגעשטאַנען פון צו. פון אַלע גאַסן האָט מען נאָך אַלץ געשטראָמט און זיך אָנגעשלאָסן אין באַגלייטער־צוג.

דעם זיבעטן באַגד, וואָס ווייסנבערג האָט פיבערדיק געגרייט צום דרוק, איז אים שוין נישט באַשערט געווען צו זען אַ געדרוקטן. דער באַגד „דער־ציילונגען פון מיין ערשטן פעריאָד שרייבן", איז שוין דערשינען צו די שלושים נאָכן גרויסן נפטר. דאָס בילד פון מחבר איז שוין אייגנהילט געווען אין אַ שוואַרצער רעם.

דער קבר פון י. מ. ווייסנבערג געפינט זיך אין דער ליטעראַרישער אַלעע נעבן נאָמבערגן.

איצט קען מען אויפן געשער בית־עולם נישט אַזוי לייכט צוקומען צו

ווייסנבערגס קבר. די זייטיקע אלעען און שטעגן זענען ווידד געווען באוואקסן מיט באדילעס. צוליב דעם, וואס אַ טייל קברים זענען אונטערגעגראבן — געווען דאָרט בונקערס, וואו יידן האָבן זיך אַ צייט אויסבאהאלטן ביי די מתים אין די קברים — קאָן מען זייער גרינג נכשול ווערן, ווייל די וויליד־באוואקסנקייט פאַרשטעלט אלץ... ווייסנבערגס קבר איז געבליבן ביז היינט אָן אַ מצבה. ער האָט ביים לעבן נישט געהאט ווער ס'זאל פאַר אים זאָרגן און אויך נאָכן טויט איז נישטאָ קיינער, ווער ס'זאל אין אים געדינקען.

עלף יאָר איז שוין נאָך ווייסנבערגס טויט. זיין קבר איז געבליבן פאַרוואָר־לאָזט. די אינציקע מצבה ווייסנבערגס איז לעת־עתה די, וועלכע ער האָט זיך אַליין געשטעלט — זיינע הויך־קינסטלערישע דערציילונגען פון פאַרשווינדענעם יידישן לעבן.

באַמערקונג פון רעדאַקציע:

כדי צו פאַרריכטן דעם איינדרוק וואָס עס לאָזט איבער דער אַרטיקל פון חשובן שרייבער משה קנאַפהייס וועגן שטעלן אַ מצבה י. מ. ווייסנבערגן, איז כדאי צו געבן אַן אויסצוג פון אַ בריוו פון צענטראַל קאָמיטעט פון יידן אין פוילן צו דער זשעלעזנאָווער הילפס גרופע אין שיקאָגע:

„מיר קאָנען אייך מודיע זיין, אַז נאָך פריער ווי ס'וועט אויספאַלן דער 13־טער יאָרצייט, וועט דער דענקמאל — לויטן פראַיעקט פון קינסטלער חיים האַנפט, וואָס איז דורך אונז באַשטעטיקט געוואָרן — זיין פאַרטיק... די גאַנצע זאַך ווערט דורכגעפירט אויפן חשבון פון דער פוילישער פאלקס־־דעמאָקראַטישער מלוכה, וועלכע דערשאַצט אין דער פולער מאָס די וויכטיקייט פון שטעלן אַ מצבה פאַרן יידישן שרייבער י. מ. ווייסנבערג".

זשעלעכאָווער אַלבום

פאַרטזעצנדיק אונזער אַרבעט צו פאַרבינדן ענגער די זשעלעכאָווער משפחה איבער דער וועלט, האָבן מיר באַשלאָסן, אַרויסצוגעבן אַ זשעלעכאָווער אַלבום.

אין דעם אַלבום וועלן מיר האָבן פאַרשיידענע אָפּטיילונגען:

1. **גרופּן.** שיקן קאָן מען 1 בילד פון יעדער גרופּע אָדער פּרויען גרופּע. פון די גרופּן־בילדער וועלכע זיינען שוין געווען געדרוקט אין זשעלעכאָווער בולעטין, ווי אויך די, וועלכע זיינען נאָך נישט געווען געדרוקט. דער פּרייז פאַר דרוקן אַ בילד איז בלויז 1 דאָלאַר.

2. **פאַמיליע בילדער.** יעדע זשעלעכאָווער משפחה קאָן צושיקן אין בילד פון דער גאַנצער משפחה אין דער גרויס פון אַ פּאָסט־קאַרטל. דער פּרייז פאַר אַזאַ בילדל דרוקן איז בלויז 25 סענט.

3. **ניי געבוירענע קינדער.** די בילדער דאַרפן זיין קלענער ווי אַ פּאָסט־קאַרטל. אין קעגנפּאַל וועלן מיר זיי רעדוצירן ביז אַ גרויסער גרויס. אַזאַ בילדל דרוקן איז 25 סענט.

4. **בילדער פון אייערע קינדער** אין פאַרשידענעם עלטער, די זעלבע גרויס און די זעלבע פּרייז.

5. **בילדער פון אייך**, אייער פּרוי, עלטערן, קרובים און פריינט, די זעלבע גרויס און דער זעלבער פּרייז.

בילדער פון דער אַלטער היים

1. פאַרשידענע בילדער, צוזאַמענקומען, באַנקעטן, גרופּן פון אייך אין דער אַלטער היים.

2. בילדער פון אייערע נאָנטע אומגעקומענע, די זעלבע גרויס און זעלבער פּרייז.

דער אַלבום וועט זיין געדרוקט אויף גוטן פּאַפּיר און פיין אויסגעפּאַרטיקט. אַלע פאָטאָגראַפיעס וועלן באַלד נאָכן אויסנוצן צוריק געשיקט ווערן צום אייגנטימער.

די צייט פון אַרויסגעבן דעם אַלבום איז אָפּהענגיק אין אייער צושיקן די בילדער און די געלד.

אין אַלבום קענען זיין פאַרטראָטן בלויז אַבאָנענטן פון בולעטין. אַנדערע זשעלעכאָווער וועלכע ווילן דרוקן זייערע בילדער, מוזן צושיקן זייער אַבאָנאַמענט, כדי זיך צו באַטייליקן אין אַלבום.

דאַנק אויסדרוק פון רעדאַקציע קאָלעגיום

אונזערע האַרציקע דאַנק אויסדרוקן אונזערע פריינט, דעם באַוואוסטן לידטעראַטור קריטיקער ש.ניגער, ב.מאַרק, שרי פט ש טעלער און דירעקטאָר פון יידיש היסטאָרישן אינסטיטוט אין פוילן, משה קנאַפהייס, באַוואוסטער שרייבער אין פּאַריז, אונזער לייבן

שלמה בריינסקי אין באגאטא (קאלאמביא), באוואוסטער שרייבער ד"ר זשיטניצקי און יעקב באטשאנסקי אין ארגענטינע, ליטעראטור קריטיקער און רעדאקטאר פון „יידישע קולטור" נחמן מייזיל, באוואוסטער שרייבער ש. אפטער אין ניו־יארק, אונזער רעדאקטאר פון זשעלעכאווער אלמאנאך, א. וו. יאסני, די טאלאנטפולע עלבים און יעקב פעלהענדלער אין ישראל, משה באקאל, באקאנטער זשורנאליסט אין שיקאגא, פריינט נפתלי קראוויץ אין שיקאגא און א. ווארשא פאר באטיילקן זיך אין אונזער וויסנבערג בולעטין און אין מאכן די אויסגאבע פאר א ליטערארישן דערפאלג.

פאר די זשעלעכאווער איבער דער וועלט,

ל. וויס, סעקרעטאר.

יזכור־אלמאנאך פון דער זשעלעכאווער יידישער קהלה

דער רעדאקטאר פון זשעלעכאווער יזכור־אלמאנאך א. וואלף יאטני טיילט אונז מיט:

אלע ארטיקלען, זכרונות, נאטיצן, וויי אויך פאטאגראפיעס, וואס זשעלעכאווער האבן צוגעשיקט פאר יזכור בוך געפינען זיך שוין אין ישראל, די מאטעריאלן וועלן רעדאגירט און צוגעגרייט צום דרוק. אס וועט זיין א גרויס בוך, וואס וועט ארומנעמען דאס לעבן פון די יידן אין זשעלעכאוו פון די עלטסטע צייטן ביז דער היטלערישער אויסראטונג.

יעדער זשעלעכאווער וועט אין דעם בוך געפינען אן אפשפיגלונג פון זיין לעבן און פון לעבן פון זיינע אבות און קרובים, וואס זיינען אומגעקומען מיט א קדושים־טויט. פאר דעם יידישן היסטאריקער וועט דאס בוך זיין א שלל פון מאטעריאלן פון לעבן און טעטיקייט פון א יידישע קהלה, וואס די מערדערישע דייטשע הינט האבן אפגעמעקט פון דער ערד.

אין קומנדיקן נומער „זשעלעכאווער בולעטין" וועלן מיר ברענגען א ווייטערע פון די צוגעשיקטע מאטעריאלן.

צאתכם לשלום וואונטש

צו דער רייזע פון אונזערע קאזינען, דוד מאיר און שרה שפרה רובינשטיין פון באגאטא קיין ישראל, ווינטשן מיר א צאתכם לשלום, א גליקליכע און צופרידענע רייזע. פארט געזונט און קומט געזונט.

פרידא און משה באראכאוויטש, ניו־יארק. בערל און הערשל באראכאוויטש, סאן כאסע קאסטאריקא.

טייערער פריינט מרדכי אישטוב:

כ'בין גליקלעך דיר צו שיקן מיינע ארצישקסטע וואונטשן צו דיינע 25 יאר אין ישראל. איך ווינטש דיר פיל גענוטע יארן אין דיין פרוכטבארער ארבעט לטובת אונזערע לאנדסלייט און דעם כלל.

מנוחה יגליצקי, וועגעזועלא

ראש השנה וואונטשן

צוליב דער נאָנטער צייט צו ראש השנה, וועלן מיר זיך צו אַלע אונזערע לייענער, ווי אויך די סעקרעטאַרן פון אונזערע גרופּן, אַריינצושיקן ראש השנה וואונטשן דורך לופט פּאָסט, אַז ס'זאָל קאָנען געדרוקט ווערן אין צייט.

א געווייניכער וואונטש דרוקן אין בולעטין איז 1 דאָלאָר.

יאָנקל פּאַרבער און פרוי אין קאָסטאָריקאָ, מעלדן וועגן געבורט פון זייער טעכטערל.

אונזערע אַרטיקלסטע מזל טוב וואונטשן

צו אונזערע פריינט יאָנקל פּאַרבער און פרוי, צום געבורט פון אייער זונעלע. דערציט אים אין געזונט און האָט פיל נחת פון אייערע קינדער. — אייערע פריינט,

שלום און סאָניע לעווינסקי, צירל און ישראל בראָן.

טייערע רבקה'לע און בערנאַרד:

איך טייל מיט אייך אייער שמחה, צום געבורט פון אייער זונעלע. זייט געזונט עלטערן צו אייער געזונט זונעלע און באָבע זיידע, מלכה און אברהם, וואָס מער שמחות.

אייער, לייביש

א האַרציקן מזל טוב

אין נאָמען פון די זשעלעאָווער איבער דער וועלט, צו אונזערע פריינט, יאָנקל פּאַרבער און פרוי אין קאָסטאָריקאָ, צום געבורט פון זייער טעכטערל, רבקה'לע און בערנאַרד לעווין, ניו־יאָרק, צום געבורט פון זייער זונעלע. זייט געזונטע עלטערן צו געזונטע קינדער אין אַ צייט פון שלום איבער דער וועלט.

פאַר די זשעלעאָווער ל. וויים

מזל טוב

זיינוול און ברוכטשע בליסקע:

צום געבורט פון אייער זונעלע. דערציט אייערע קינדער אין צעפרידנהייט און האָט פיל נחת פון אייערע קינדער.

אסתר, שאָלעק און פאָמיליע אַלטמאַן — פּאַנאַמאַ.

מיר ווינטשן מזל טוב אונזערע חברים יוסף און דינה נורעמבערג אין וועגעזוועלאַ, צו דער חתונה פון זייער טאָכטער ראסיטא נירענבערג, מיט ד"ר חיים בראפינמאַכער, מיר ווינטשן זיי פיל נחת פון זייערע קינדער.

אברהם יגליצקי און פרוי, יאָסל ראָזענבערג און פרוי, מלך ראָזענבערג און פרוי, שמואל קליגער און פרוי.

זשעלעכאָווער אין ווענעזועלאַ
פאַרן ביכער-פאָנד

אברהם יגלזיצקי	6.00
יאָסל ראָזענבערג	6.00
יוסף נירענבערג	6.00
גרשון באַראַנעק	6.00
שמואל קלינגער אַ פריינט פון זשעלעכאָווער	3.00
יוסף לינדריס	3.00
קיסל מאַרגאָליס	3.00
מלך ראָזענברג	2.00
רחל רייכענבערג—מילער	2.00
צוזאַמען	37.00
אויסגאָבן	1.00
בלייבט	36.00

באשטעירונגען פאַרן ביכער-פאָנד

זשעלעכאָווער אין ווענעזועלאַ	36.00
בנימין וויערזשביצקי ניו־יאָרק	10.00
שמעון וויערזשביצקי	1.00
פון בולעטין נומער 6	623.27
צוזאַמען	670.27

MORRIS "X" WEISS
3849 W. GRENIHAW ST.
CHICAGO 24, ILLINOIS

RETURN POSTAGE GUARANTEED